

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

МИХАЛЬСЬКА ЮЛІЯ БОРИСІВНА

УДК 342.9

ДИСЕРТАЦІЯ

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ
ЗА ВИКОНАННЯМ СУДОВИХ РІШЕНЬ
У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ**

Подається на здобуття наукового ступеня **кандидата юридичних наук**

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Ю.Б. Михальська**

Науковий керівник – **Сідак Микола Васильович**,
доктор юридичних наук, професор,

АНОТАЦІЯ

Михальська Ю.Б. Адміністративно-правові засади судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, 2026.

У дисертаційному дослідженні здійснено комплексний аналіз адміністративно-правових засад судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві. Розкрито теоретико-правові основи становлення та розвитку цього інституту, визначено його правову природу, місце у механізмі адміністративно-правового забезпечення обов'язковості судових рішень, охарактеризовано нормативні, суб'єктні та процедурні засади його реалізації. Проаналізовано сучасний стан правового регулювання судового контролю у господарському судочинстві, зарубіжний досвід у відповідній сфері та сформульовано пропозиції щодо подальшого вдосконалення національного законодавства.

Встановлено, що становлення судового контролю за виконанням судових рішень є закономірним наслідком розвитку принципу обов'язковості судового рішення та утвердження розуміння права на судовий захист як такого, що охоплює не лише ухвалення рішення, а й його реальне виконання. Систематизовано основні доктринальні підходи до розуміння судового контролю, серед яких виокремлено функціональний, процесуальний, інституційний, публічно-правовий та комплексний підходи. Обґрунтовано доцільність поєднання публічно-правового підходу з процесуальним, що дає змогу одночасно розкрити сутнісне призначення судового контролю та форму реалізації відповідних повноважень суду.

Доведено, що судовий контроль за виконанням судових рішень за своєю правовою природою є формою реалізації публічно-владних повноважень суду, спрямованою на забезпечення обов'язковості судового рішення та його фактичного виконання. Визначено, що він не є самостійною, відокремленою від правосуддя функцією судової влади, а логічно продовжує процес судового захисту після ухвалення рішення. Встановлено його місце як автономного, але системно інтегрованого та факультативного елемента механізму адміністративно-правового забезпечення обов'язковості судових рішень.

Охарактеризовано нормативно-правові засади здійснення судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві. Встановлено міжгалузевий характер правового регулювання відповідних відносин, що поєднує норми конституційного, адміністративного, господарського процесуального права та законодавства про виконавче провадження. Визначено особливе значення положень статті 129-1 Конституції України та норм Господарського процесуального кодексу України, які формують нормативну основу реалізації контрольних повноважень суду.

Систематизовано суб'єктів правовідносин, що виникають у процесі здійснення судового контролю, та охарактеризовано особливості їх адміністративно-правового статусу. Центральне місце у відповідній системі відведено суду, який здійснює публічно-владний контроль за належним виконанням судового рішення. Визначено місце державних і приватних виконавців, сторін виконавчого провадження, органів Міністерства юстиції України та інших учасників відповідних правовідносин.

Встановлено, що основними процедурними формами судового контролю у господарському судочинстві є розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів примусового виконання та застосування інституту звіту боржника про виконання судового рішення. Обґрунтовано, що зазначені процедури мають різне функціональне призначення: оскарження виконує

переважно правовідновлювальну функцію, тоді як механізм звіту боржника має превентивно-моніторинговий характер та спрямований на стимулювання належного і своєчасного виконання рішення.

Акцентовано увагу на значенні Закону України від 21 листопада 2024 року № 4094-IX, яким істотно розширено інструментарій судового контролю у господарському судочинстві та запроваджено механізм подання і розгляду звіту боржника про виконання судового рішення. Встановлено, що зазначені законодавчі зміни сприяли подоланню попередньої асиметрії між процесуальними можливостями судового контролю в адміністративному, цивільному та господарському судочинстві.

Здійснено порівняльно-правовий аналіз моделей примусового виконання судових рішень і судового контролю, що функціонують у Франції, Німеччині, Польщі, Італії, державах Балтії, Грузії, Молдові, США та Канаді. Встановлено, що ефективність відповідних моделей залежить не стільки від організаційної форми системи примусового виконання, скільки від належного розмежування повноважень суду та виконавця, рівня професійної автономії виконавців, доступності дієвих засобів судового захисту та ступеня цифровізації виконавчих процедур. Обґрунтовано доцільність адаптації окремих елементів зарубіжного досвіду до національної правової системи з урахуванням особливостей українського господарського судочинства.

Визначено основні напрями вдосконалення адміністративно-правових засад судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві. Обґрунтовано доцільність запровадження ризик-орієнтованої моделі судового контролю, диференціації його інтенсивності залежно від характеру порушення та поведінки боржника, удосконалення механізму подання і розгляду звіту про виконання судового рішення, посилення персоніфікації процесуального примусу, розвитку цифрових засобів взаємодії суду й органів примусового виконання та забезпечення більш узгодженого функціонування судового контролю і виконавчого провадження.

Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення положень Господарського процесуального кодексу України та окремих міжгалузевих механізмів забезпечення виконання судових рішень. Наголошено на необхідності забезпечення пропорційності заходів судового впливу, за якої інтенсивність контрольного втручання має відповідати ступеню ризику невиконання судового рішення, характеру допущеного порушення та добросовісності поведінки боржника.

Узагальнено теоретичні та практичні положення щодо функціонування судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві та сформульовано науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на підвищення ефективності його адміністративно-правового регулювання, удосконалення процесуальних механізмів контролю й забезпечення реального виконання судових рішень. Запропоновані положення можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях, нормотворчій діяльності та правозастосовній практиці.

Ключові слова: адміністративно-правові засади, виконавче провадження, виконання судових рішень, господарське судочинство, державний виконавець, звіт про виконання судового рішення, обов'язковість судового рішення, приватний виконавець, процесуальний примус, публічно-владні повноваження, судовий контроль.

SUMMARY

Mykhalska Yu.B. Administrative and legal foundations of judicial control over the enforcement of court decisions in commercial proceedings. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for obtaining a candidate degree in law sciences in specialty 12.00.07 – administrative law and process; financial law; information law. – Uzhhorod National University, Uzhhorod, 2026.

The dissertation provides a comprehensive analysis of the administrative and legal foundations of judicial control over the enforcement of court decisions in commercial proceedings. It elucidates the theoretical and legal foundations of the formation and development of this institution, determines its legal nature and its place within the mechanism of administrative and legal support for the binding force of court decisions, and characterizes the regulatory, institutional, and procedural foundations of its implementation. The current state of legal regulation of judicial control in commercial proceedings and relevant foreign experience are analyzed, and proposals for the further improvement of national legislation are formulated.

It has been established that the development of judicial control over the enforcement of court decisions is a natural consequence of the evolution of the principle of the binding force of court decisions and of the consolidation of the understanding that the right to judicial protection encompasses not only the delivery of a court decision but also its effective enforcement. The principal doctrinal approaches to understanding judicial control have been systematized, including the functional, procedural, institutional, public-law, and comprehensive approaches. The expediency of combining the public-law approach with the procedural approach has been substantiated, since such a combination makes it possible to reveal both the substantive purpose of judicial control and the form in which the relevant powers of the court are exercised.

It has been demonstrated that, by its legal nature, judicial control over the enforcement of court decisions constitutes a form of exercise of the court's public-authority powers aimed at ensuring the binding force of a court decision and its actual enforcement. It has been determined that judicial control is not an independent function of the judiciary separate from the administration of justice, but rather a logical continuation of the process of judicial protection after a court decision has been rendered. Its place has been identified as an autonomous, yet systemically integrated and optional element of the mechanism of administrative and legal support for the binding force of court decisions.

The regulatory and legal foundations for the exercise of judicial control over the enforcement of court decisions in commercial proceedings have been characterized. The cross-sectoral nature of the legal regulation of the relevant relations has been established, combining provisions of constitutional law, administrative law, commercial procedural law, and enforcement legislation. Particular significance has been attributed to the provisions of Article 129-1 of the Constitution of Ukraine and the rules of the Commercial Procedural Code of Ukraine, which form the regulatory basis for the exercise of the court's supervisory powers.

The subjects of legal relations arising in the course of judicial control have been systematized, and the specific features of their administrative and legal status have been characterized. A central place within this system is assigned to the court, which exercises public-authority control over the proper enforcement of a court decision. The role of state enforcement officers and private enforcement officers, the parties to enforcement proceedings, the bodies of the Ministry of Justice of Ukraine, and other participants in the relevant legal relations has been determined.

It has been established that the principal procedural forms of judicial control in commercial proceedings are the consideration of complaints against decisions, actions, or omissions of enforcement authorities and the application of the mechanism requiring the debtor to submit a report on the enforcement of the court decision. It has been substantiated that these procedures serve different functional purposes: the complaints mechanism performs primarily a restorative function, whereas the debtor-reporting mechanism has a preventive and monitoring character and is aimed at encouraging the proper and timely enforcement of the court decision.

Particular attention is paid to the significance of the Law of Ukraine No. 4094-IX of 21 November 2024, which substantially expanded the instruments of judicial control in commercial proceedings and introduced a mechanism for the submission and consideration of the debtor's report on the enforcement of a court decision. It has been established that these legislative amendments contributed to

overcoming the previous asymmetry between the procedural possibilities of judicial control in administrative, civil, and commercial proceedings.

A comparative legal analysis has been conducted of the models of compulsory enforcement of court decisions and judicial control operating in France, Germany, Poland, Italy, the Baltic States, Georgia, Moldova, the United States, and Canada. It has been established that the effectiveness of the respective models depends not so much on the organizational form of the compulsory enforcement system as on the proper delineation of powers between the court and the enforcement officer, the degree of professional autonomy of enforcement officers, the availability of effective judicial remedies, and the level of digitalization of enforcement procedures. The expediency of adapting certain elements of foreign experience to the national legal system has been substantiated, taking into account the specific features of Ukrainian commercial proceedings.

The principal directions for improving the administrative and legal foundations of judicial control over the enforcement of court decisions in commercial proceedings have been identified. The expediency of introducing a risk-oriented model of judicial control, differentiating the intensity of such control depending on the nature of the violation and the debtor's conduct, improving the mechanism for the submission and consideration of the report on the enforcement of a court decision, strengthening the personalization of procedural coercive measures, developing digital means of interaction between courts and enforcement authorities, and ensuring more coordinated functioning of judicial control and enforcement proceedings has been substantiated.

Proposals have been formulated for improving the provisions of the Commercial Procedural Code of Ukraine and certain cross-sectoral mechanisms for ensuring the enforcement of court decisions. The need to ensure the proportionality of judicial measures has been emphasized, whereby the intensity of supervisory intervention should correspond to the degree of risk of non-enforcement of the court decision, the nature of the violation committed, and the good faith of the debtor's conduct.

The theoretical and practical provisions concerning the functioning of judicial control over the enforcement of court decisions in commercial proceedings have been generalized, and scientifically substantiated proposals have been formulated with a view to enhancing the effectiveness of its administrative and legal regulation, improving procedural mechanisms of control, and ensuring the actual enforcement of court decisions. The proposed provisions may be used in further academic research, law-making activities, and law-enforcement practice.

Key words: administrative and legal foundations, binding force of a court decision, commercial proceedings, enforcement of court decisions, enforcement proceedings, judicial control, private enforcement officer, procedural coercion, public-authority powers, report on the enforcement of a court decision, state enforcement officer.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Михальська Ю. Судовий контроль у механізмі адміністративно-правового забезпечення обов'язковості судових рішень. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2025. № 8(76). Р. 223–229. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2025.8.38>.

2. Михальська Ю.Б. Звіт про виконання судового рішення як форма судового контролю у господарському судочинстві. *Галицькі студії: Юридичні науки*. 2025. Вип. 12. С. 109–115. DOI: https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2025-12-16.

3. Михальська Ю.Б. Форми реалізації судового контролю за виконанням рішень у господарському судочинстві. *Правові новели*. 2025. № 27. С. 487–495. DOI: <https://doi.org/10.32782/ln.2025.27.59>.

4. Михальська Ю.Б. Правова природа судового контролю за виконанням судових рішень: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Вип. 6. С. 406–412. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.6.64>.

5. Михальська Ю.Б. Теоретичні засади становлення судового контролю за виконанням судових рішень. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Вип. 5. С. 445–451. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.5.70>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Михальська Ю.Б. Правове регулювання судового контролю за виконанням рішень у господарському судочинстві. *Proceedings of the International scientific conference “European Integration as a Factor in the Renewal of Legal Science in Ukraine”*, Riga, the Republic of Latvia, April 16–17, 2026. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2026. P. 161–170. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-43>.

2. Михальська Ю.Б. Суб’єкти судового контролю за виконанням судових рішень: адміністративно-правовий аспект. *Права людини та публічне врядування : IX Міжнародний правничий форум, м. Чернівці, 29 травня 2026 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2026. С. 383–390*. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-613-6-94>.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	13
ВСТУП.....	14
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОНАННЯМ СУДОВИХ РІШЕНЬ.....	28
1.1 Генеза та доктринальні підходи до розуміння судового контролю у системі забезпечення виконання судових рішень.....	28
1.2 Правова природа судового контролю як форми реалізації публічно-владних повноважень суду.....	43
1.3 Місце судового контролю у механізмі адміністративно-правового забезпечення обов’язковості судових рішень.....	58
Висновки до розділу 1.....	73
РОЗДІЛ 2 АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОНАННЯМ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	79
2.1 Нормативно-правові засади судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві.....	79
2.2 Суб’єкти адміністративно-правових відносин у сфері судового контролю за виконанням судових рішень.....	111
2.3 Процедурні форми здійснення судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві.....	134
2.4 Інститут подання та розгляду звіту про виконання судового рішення як новітня форма судового контролю.....	148
Висновки до розділу 2.....	162
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО- ПРАВОВИХ ЗАСАД СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОНАННЯМ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	171
3.1 Зарубіжний досвід забезпечення виконання судових рішень та можливості його використання в Україні.....	171

3.2 Напрями удосконалення законодавства та практики реалізації
судового контролю за виконанням судових рішень у господарському
судочинстві.....200

Висновки до розділу 3.....239

ВИСНОВКИ.....246

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....266

ДОДАТКИ.....279

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АСВП – Автоматизована система виконавчого провадження

ВС – Верховний Суд

ГПК України – Господарський процесуальний кодекс України

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ЄСІТС – Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система

КАС України – Кодекс адміністративного судочинства України

КГС ВС – Касаційний господарський суд у складі Верховного Суду

КСУ – Конституційний Суд України

США – Сполучені Штати Америки

СЕРЕЈ – Європейська комісія з ефективності правосуддя

(European Commission for the Efficiency of Justice)

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Ефективність судового захисту визначається не лише можливістю особи звернутися до суду та отримати законне й обґрунтоване судове рішення, а насамперед реальністю його виконання. Судове рішення, яке набрало законної сили, але залишається невиконаним, не забезпечує фактичного відновлення порушеного права та значною мірою втрачає своє правозахисне призначення. Саме тому обов'язковість судового рішення є не формальною процесуальною вимогою, а фундаментальним елементом верховенства права, належного функціонування судової влади та довіри суспільства до державних інституцій.

Конституційна модель забезпечення виконання судових рішень в Україні ґрунтується на взаємопов'язаних положеннях про обов'язковість судового рішення, позитивний обов'язок держави забезпечити його виконання та здійснення судом контролю за виконанням ухваленого рішення. Закріплення у статті 129-1 Конституції України повноваження суду здійснювати такий контроль засвідчило принципову зміну у розумінні меж судового захисту: діяльність суду не вичерпується вирішенням спору та постановленням судового акта, а за передбачених законом обставин продовжується на стадії його реалізації. У такий спосіб судовий контроль виступає правовим засобом забезпечення безперервності судового захисту від моменту звернення особи до суду до фактичного виконання ухваленого на її користь рішення.

Особливої актуальності ця проблематика набуває з огляду на багаторічну системну проблему невиконання та несвоєчасного виконання судових рішень в Україні. Практика Європейського суду з прав людини послідовно виходить із того, що право на суд було б ілюзорним, якби національний правопорядок допускав залишення остаточного та обов'язкового судового рішення невиконаним. Невиконання рішень

національних судів, зокрема постановлених проти держави та її органів, неодноразово визнавалося ЄСПЛ порушенням права на справедливий суд, що підтверджує не лише процесуальний, а й загальнодержавний, публічно-правовий характер відповідної проблеми.

У господарському судочинстві питання належного виконання судових рішень має особливе значення, оскільки ефективність господарської юрисдикції безпосередньо впливає на стабільність майнового обороту, належне виконання договірних та інших господарських зобов'язань, захист права власності, економічну дисципліну суб'єктів господарювання та загальний рівень правової визначеності у сфері економічних відносин. Водночас тривалий час процесуальні можливості господарських судів щодо контролю за виконанням власних рішень залишалися суттєво вужчими порівняно з адміністративним судочинством. Фактично основною формою такого контролю було реагування на скарги щодо рішень, дій чи бездіяльності державних і приватних виконавців, що зумовлювало переважно реактивний характер відповідного правового механізму.

Новий етап розвитку інституту судового контролю пов'язаний із прийняттям Закону України від 21 листопада 2024 року № 4094-IX, яким істотно модернізовано положення Господарського процесуального кодексу України щодо здійснення контролю за виконанням судових рішень. Законодавчі зміни розширили процесуальний інструментарій суду, запровадили самостійний механізм зобов'язання боржника подати звіт про виконання судового рішення, уточнили окремі повноваження суду та створили передумови для переходу від виключно реактивної моделі контролю до змішаної, що поєднує правовідновлювальні, превентивні, моніторингові та стимулювальні засоби впливу.

Водночас розширення контрольних повноважень суду породило низку нових теоретичних і практичних питань. Потребують наукового осмислення правова природа судового контролю та його співвідношення з правосуддям і виконавчим провадженням, межі допустимого втручання суду у процес

примусового виконання, особливості адміністративно-правового статусу суду, державних і приватних виконавців та інших учасників відповідних правовідносин, критерії оцінювання належності виконання судового рішення, межі застосування процесуального примусу, а також співвідношення ефективності контролю з принципами пропорційності, правової визначеності та самостійності діяльності виконавця. Окремого значення набуває проблема виконання судових рішень щодо державних і комунальних боржників, оскільки її причини нерідко виходять за межі поведінки конкретного боржника та пов'язані з бюджетними, організаційними й управлінськими механізмами публічної адміністрації.

Актуальність обраної теми посилюється також її міжгалузевим характером. Судовий контроль за виконанням судових рішень у господарському судочинстві реалізується у процесуальній формі, визначеній господарським процесуальним законодавством, однак за своїм змістом пов'язаний із здійсненням судом публічно-владних повноважень, застосуванням імперативних правових приписів і заходів примусового впливу, взаємодією із суб'єктами системи примусового виконання та забезпеченням публічного інтересу у реальному виконанні актів правосуддя. Саме це зумовлює необхідність дослідження відповідного інституту крізь призму адміністративно-правової науки.

Таким чином, необхідність комплексного дослідження адміністративно-правових засад судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві обумовлена одночасно конституційною значущістю принципу обов'язковості судових рішень, збереженням практичної проблеми їх належного виконання, істотною трансформацією процесуального законодавства, недостатньою доктринальною визначеністю правової природи та меж судового контролю, а також потребою у виробленні науково обґрунтованих пропозицій щодо подальшого вдосконалення законодавства і правозастосовної практики у цій сфері.

Проблематика судового контролю за виконанням судових рішень, правової природи виконавчого провадження, статусу його учасників та механізмів забезпечення обов'язковості судових актів була предметом наукового аналізу у працях значної кількості вітчизняних учених. Окремі теоретичні та адміністративно-правові аспекти здійснення судового контролю, організації примусового виконання судових рішень, діяльності державних і приватних виконавців досліджували О. Б. Верба-Сидор, К. О. Кропивна, Р. П. Кайдашев, В. П. Бойко, В. І. Теремецький, І. В. Лимарь, О. Р. Івасин, М. П. Курило та інші науковці.

Вагомий внесок у дослідження процесуальних і організаційно-правових аспектів виконання судових рішень, судового контролю, виконавчого процесу та юридичної природи повноважень суб'єктів примусового виконання зробили С. Я. Фурса та Є. І. Фурса. У їхніх працях особливу увагу приділено співвідношенню судової діяльності та виконавчого провадження, межах контрольного впливу суду, процесуальному статусу виконавця, а також проблемам ефективності виконання судових рішень.

Окремий напрям наукових досліджень становлять роботи, присвячені господарсько-процесуальним та міжгалузевим аспектам виконання судових рішень, зокрема питанням реалізації принципу їх обов'язковості, процесуальним формам судового реагування на порушення у сфері виконання, співвідношенню господарського процесуального регулювання із законодавством про виконавче провадження та визначенню меж судового розсуду при здійсненні контрольних повноважень.

Важливе значення для формування теоретичної основи дослідження мають також праці зарубіжних учених, присвячені моделям примусового виконання, судовому нагляду за діяльністю виконавців, співвідношенню публічних і приватних механізмів виконання та трансформації систем цивільного і комерційного судочинства. Серед них слід відзначити дослідження Бурхарда Гесса (Burkhard Hess), Роланда ван Рее (Roland van Rhee), Крістофера Вейра (Christopher Weir), Д. Дженсена (D. Jensen),

Вільфріда Гаазе (Wilfried Haase), Рольфа Кнютеля (Rolf Knütel), Ніла Ендрюса (Neil Andrews) та інших представників європейської і англо-американської правової доктрини.

Водночас, незважаючи на значний обсяг наукових праць, присвячених виконавчому провадженню, окремим формам судового контролю, правовому статусу виконавців і загальним проблемам виконання судових рішень, адміністративно-правові засади судового контролю за виконанням судових рішень саме у господарському судочинстві не отримали комплексного та системного наукового опрацювання. Особливої актуальності ця прогалина набуває з урахуванням істотного оновлення процесуального законодавства у 2024 році, розширення контрольних повноважень господарського суду та запровадження нових процесуальних механізмів впливу на боржника. Це зумовлює необхідність комплексного дослідження правової природи, нормативної основи, суб'єктного складу, процедурних форм і перспектив розвитку судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Роботу виконано в рамках планів науково-дослідної роботи Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет».

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі комплексного аналізу теоретичних положень, чинного законодавства України, судової практики та зарубіжного досвіду розкрити адміністративно-правову природу, зміст і особливості судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві; визначити його місце в механізмі забезпечення обов'язковості судових рішень, нормативні, суб'єктні та процедурні засади реалізації; виявити проблеми правового регулювання та сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення законодавства і практики здійснення судового контролю за виконанням судових рішень. Для досягнення зазначеної мети в дисертаційній роботі поставлено такі *задачі*:

– розкрити правову природу судового контролю за виконанням судових рішень як форми реалізації публічно-владних повноважень суду та визначити його місце у механізмі адміністративно-правового забезпечення обов’язковості судових рішень;

– здійснити комплексний аналіз нормативно-правових засад судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві та виявити основні колізії, прогалини й недоліки чинного правового регулювання;

– визначити систему суб’єктів правовідносин, що виникають у процесі здійснення судового контролю, та охарактеризувати особливості їх адміністративно-правового статусу і взаємодії;

– проаналізувати основні процедурні форми судового контролю у господарському судочинстві, зокрема оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб’єктів примусового виконання та механізм подання і розгляду звіту боржника про виконання судового рішення;

– оцінити ефективність законодавчих змін та визначити проблемні питання застосування оновлених механізмів судового контролю;

– узагальнити зарубіжний досвід організації примусового виконання судових рішень і здійснення судового контролю та визначити можливості адаптації окремих його елементів до національної правової системи;

– обґрунтувати перспективні напрями вдосконалення судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві;

– сформулювати конкретні пропозиції щодо вдосконалення положень Господарського процесуального кодексу України та інших нормативно-правових актів у частині забезпечення ефективного й пропорційного судового контролю за виконанням судових рішень.

Об’єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі здійснення судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві.

Предметом дослідження є адміністративно-правові засади судового

контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційної роботи становить сукупність загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання, використання яких забезпечило комплексне дослідження адміністративно-правових засад судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві.

Діалектичний метод застосовано для з'ясування закономірностей становлення та розвитку інституту судового контролю, його трансформації у взаємозв'язку зі змінами конституційного, господарського процесуального та виконавчого законодавства. Історико-правовий метод використано для виокремлення основних етапів формування нормативної моделі судового контролю в Україні (підрозділ 1.1).

За допомогою системного та структурно-функціонального методів визначено місце судового контролю у механізмі адміністративно-правового забезпечення обов'язковості судових рішень, досліджено його взаємозв'язок із правосуддям, виконавчим провадженням та іншими правовими засобами забезпечення виконання судових актів, а також охарактеризовано систему суб'єктів відповідних правовідносин (підрозділи 1.2, 1.3, 2.2).

Формально-юридичний метод застосовано під час аналізу положень Конституції України, Господарського процесуального кодексу України, законодавства про виконавче провадження та інших нормативно-правових актів, а також для виявлення прогалин, колізій і недоліків правового регулювання судового контролю (підрозділи 2.1–2.4). Логіко-юридичні прийоми аналізу, синтезу, узагальнення, класифікації та конкретизації використано при формуванні понятійного апарату дослідження, систематизації наукових підходів і формулюванні авторських висновків.

Порівняльно-правовий метод використано для дослідження моделей примусового виконання судових рішень і судового контролю у Франції, Німеччині, Польщі, Італії, державах Балтії, Грузії, Молдові, США та Канаді, а також для визначення можливостей адаптації окремих елементів

зарубіжного досвіду до правової системи України (підрозділ 3.1).

Метод юридичного моделювання застосовано під час обґрунтування перспективної моделі судового контролю, формування пропозицій щодо диференціації його інтенсивності, удосконалення механізму звітування боржника, застосування заходів процесуального примусу, цифровізації контрольних процедур та підготовки пропозицій щодо внесення змін до законодавства (підрозділ 3.2).

Нормативну основу дослідження становлять Конституція України, Господарський процесуальний кодекс України, Кодекс адміністративного судочинства України, закони України у сфері судоустрою та примусового виконання судових рішень, міжнародні договори України, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, інші нормативно-правові акти, що регулюють відносини у сфері виконання судових рішень і здійснення судового контролю.

Емпіричну основу дослідження становлять практика Конституційного Суду України, Верховного Суду та Європейського суду з прав людини, матеріали правозастосовної практики у сфері виконання судових рішень, а також аналітичні й рекомендаційні матеріали Ради Європи та Європейської комісії з ефективності правосуддя (CEPEJ).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є комплексним адміністративно-правовим дослідженням судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві, у якому з урахуванням конституційного принципу обов'язковості судових рішень, сучасної трансформації господарського процесуального законодавства та розвитку змішаної моделі примусового виконання обґрунтовано теоретико-правові засади функціонування відповідного інституту, визначено його місце у механізмі адміністративно-правового забезпечення виконання судових рішень та сформульовано пропозиції щодо вдосконалення нормативної моделі судового контролю. У результаті проведеного дослідження сформульовано нові наукові положення, висновки

та пропозиції, зокрема:

уперше:

– обґрунтовано концептуальний підхід до розуміння судового контролю за виконанням судових рішень як особливої форми реалізації публічно-владних повноважень суду, яка не є самостійною функцією, відокремленою від здійснення правосуддя, а становить його функціональне продовження після ухвалення судового рішення та спрямована на забезпечення безперервності судового захисту до моменту фактичного виконання судового акта;

– визначено місце судового контролю за виконанням судових рішень як автономного, системно інтегрованого та факультативного елемента механізму адміністративно-правового забезпечення обов'язковості судових рішень, який активізується у випадках недостатності добровільного або примусового виконання та виконує інтегруючу функцію між стадією здійснення правосуддя і стадією реалізації судового рішення;

– запропоновано ризик-орієнтовану модель судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві, відповідно до якої обсяг та інтенсивність контрольного впливу суду мають визначатися не лише формальною категорією спору або статусом боржника, а сукупністю юридично значущих критеріїв, зокрема характером і тривалістю невиконання, поведінкою боржника, наявністю об'єктивних перешкод, суспільною значущістю виконання та ризиком подальшого ухилення від реалізації судового рішення;

– сформульовано концепцію звітної форми судового контролю як самостійного активного процесуального механізму, що поєднує три взаємопов'язані складники: інформаційно-аналітичний – розкриття боржником відомостей про стан виконання рішення; оціночний – перевірку судом достатності, результативності та добросовісності вжитих заходів; примусовий – можливість застосування заходів процесуального впливу у разі формального, неповного або недобросовісного виконання обов'язку щодо

звітування;

– обґрунтовано доцільність запровадження спеціальної моделі судового контролю за виконанням судових рішень державними та комунальними боржниками, складовою якої має стати бюджетно-управлінське звітування, спрямоване на виявлення не лише факту невиконання рішення, а й бюджетних, організаційних та міжвідомчих причин, що перешкоджають його реалізації, із визначенням конкретних управлінських заходів та відповідальних посадових осіб;

– запропоновано створення інтегрованого цифрового модуля «Судовий контроль за виконанням» шляхом взаємодії ЄСІТС та АСВП, який має забезпечувати автоматизований обмін інформацією про стан виконавчого провадження, електронний облік строків контрольних процедур, доступ суду до актуальних відомостей про хід виконання та фіксацію результатів застосованих контрольних заходів;

удосконалено:

– наукові підходи до визначення системи суб'єктів правовідносин, що виникають у процесі здійснення судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві, шляхом уточнення місця суду, державних і приватних виконавців, сторін виконавчого провадження, органів Міністерства юстиції України та інших учасників відповідних правовідносин, а також особливостей їх адміністративно-правового статусу і функціональної взаємодії;

– положення щодо системи процедурних форм судового контролю у господарському судочинстві шляхом їх розмежування за об'єктом контролю, підставами та суб'єктами ініціювання, функціональним призначенням і процесуальними наслідками; обґрунтовано, що оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів примусового виконання має переважно реактивно-правовідновлювальний характер, тоді як звіт боржника про виконання судового рішення виконує превентивно-моніторингову та стимулювальну функції;

– наукові підходи до визначення меж судового контролю за виконанням судових рішень шляхом обґрунтування необхідності розмежування контрольних повноважень суду та безпосередньої виконавчої діяльності державного чи приватного виконавця, виходячи з недопустимості підміни судом суб'єктів примусового виконання та необхідності збереження функціонального балансу між ефективністю судового контролю і самостійністю виконавчого провадження;

– положення щодо застосування заходів процесуального примусу у межах судового контролю шляхом уточнення критеріїв їх пропорційності, персоніфікації та функціонального призначення, зокрема необхідності врахування характеру порушення, ступеня вини і добросовісності боржника, наявності об'єктивних перешкод для виконання рішення та реальної можливості відповідної особи забезпечити його виконання;

– підходи до використання зарубіжного досвіду організації примусового виконання судових рішень та судового контролю шляхом його оцінювання не з позицій механічного запозичення окремої національної моделі, а з урахуванням взаємозв'язку між рівнем професійної автономії виконавця, організаційною моделлю виконавчого провадження та обсягом судового контролю, що дало змогу визначити окремі елементи іноземного досвіду, придатні для адаптації до правової системи України.

дістали подальшого розвитку:

– теоретичні положення щодо публічно-правової природи судового контролю за виконанням судових рішень як складової механізму забезпечення обов'язковості судового рішення, що конкретизовано через розкриття його зв'язку із реалізацією судом публічно-владних повноважень, забезпеченням безперервності судового захисту та гарантуванням фактичного відновлення порушеного права;

– наукові підходи до розуміння міжгалузевої природи правового регулювання судового контролю за виконанням судових рішень, що поєднує норми конституційного, адміністративного, господарського процесуального права та законодавства про виконавче провадження і передбачає їх системне застосування у межах єдиного механізму забезпечення виконання судового рішення;

– положення щодо співвідношення судового контролю та виконавчого провадження, зокрема в частині визначення їх функціональної взаємодії, розмежування контрольної діяльності суду та безпосередньої діяльності суб'єктів примусового виконання, а також необхідності забезпечення балансу між ефективністю судового впливу та організаційною самостійністю виконавця;

– наукові підходи до оцінювання належності виконання судового рішення та добросовісності поведінки боржника шляхом урахування не лише формального факту виконання чи невиконання, а й достатності вжитих заходів, характеру об'єктивних перешкод, реальної можливості виконання рішення та ступеня сприяння боржника досягненню його фактичного результату;

– положення щодо вдосконалення адміністративно-правового та процесуального забезпечення судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві, спрямовані на підвищення узгодженості судового контролю і виконавчого провадження, забезпечення пропорційності контрольного впливу, підвищення ефективності звітної форми контролю та формування більш послідовної практики застосування відповідних процесуальних механізмів.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані у дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції можуть бути використані у:

– *науково-дослідній діяльності* – як теоретико-методологічна основа для подальших досліджень проблем судового контролю за виконанням судових рішень, адміністративно-правового забезпечення їх обов’язковості, взаємодії суду та суб’єктів примусового виконання, а також розвитку доктрини виконавчого провадження;

– *правотворчій діяльності* – під час підготовки змін до Господарського процесуального кодексу України, законодавства про виконавче провадження та інших нормативно-правових актів у частині вдосконалення процедур судового контролю, механізму звітування боржника, застосування заходів процесуального примусу, цифровізації взаємодії судів і органів примусового виконання та забезпечення виконання судових рішень публічними боржниками;

– *правозастосовній практиці* – у діяльності господарських судів, державних і приватних виконавців під час застосування процедур судового контролю, оцінювання належності та повноти виконання судових рішень, визначення добросовісності поведінки боржника, розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність виконавців та вирішення питань щодо подання і розгляду звіту про виконання судового рішення;

– *організаційно-управлінській та аналітичній діяльності* – під час підготовки методичних рекомендацій, узагальнень судової та виконавчої практики, розроблення механізмів міжвідомчої взаємодії у сфері виконання судових рішень, а також формування цифрових інструментів інформаційного обміну між судами та органами примусового виконання;

– *навчальному процесі* – у викладанні навчальних дисциплін «Адміністративне право», «Господарське процесуальне право», «Виконавче провадження», «Судовий контроль», а також під час підготовки навчально-методичних матеріалів, спецкурсів і програм, присвячених проблемам виконання судових рішень та адміністративно-правовим формам судового контролю.

Апробація матеріалів дисертації. Результати дослідження були оприлюднені та доповідалися на міжнародній науковій конференції та міжнародному правничому форумі: «European Integration as a Factor in the Renewal of Legal Science in Ukraine» (м. Рига, Латвійська Республіка, 16–17 квітня 2026 року); «Права людини та публічне врядування» (м. Чернівці, 29 травня 2026 року).

Публікації. Основні результати й положення виконаного дослідження знайшли своє відображення в 7 наукових працях, серед яких 4 наукові статті опубліковані в юридичних фахових виданнях України, затверджених МОН України, 1 наукова праця – в іноземному фаховому виданні, та 2 тезах доповідей на міжнародних науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації – 280 сторінок, основний зміст – 252 сторінки. Список використаних джерел налічує 101 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОНАННЯМ СУДОВИХ РІШЕНЬ

1.1 Генеза та доктринальні підходи до розуміння судового контролю у системі забезпечення виконання судових рішень

Ідея судового контролю за виконанням судових рішень не є самотійним, ізольованим правовим явищем — вона є прямим продовженням і практичним втіленням значно ширшої концепції правової держави. Впродовж усього періоду становлення сучасного конституціоналізму правова доктрина послідовно рухалася від розуміння правосуддя як одноразового акту ухвалення рішення до розуміння правосуддя як безперервного процесу, що завершується лише реальним, фактичним відновленням порушеного права. Показово, що це зміщення акценту відбулося не одразу: класична процесуальна наука тривалий час розглядала постановлення судового рішення як кінцеву мету судового процесу, а стадію його виконання — як питання суто організаційно-технічне, що перебуває поза межами власне судової діяльності. Однак практика правозастосування, і передусім практика Європейського суду з прав людини, довела хибність такого підходу: право на суд, гарантоване статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1], було б ілюзорним, якби національна правова система допускала, щоб остаточне обов'язкове судові рішення залишалося невиконаним на шкоду одній зі сторін.

Саме усвідомлення того, що ефективність правосуддя вимірюється не кількістю ухвалених рішень, а мірою їх реального виконання, і зумовило потребу в окремому правовому інституті, здатному забезпечити зв'язок між моментом набрання рішенням законної сили та моментом фактичного відновлення права. У доктрині правової держави це усвідомлення прийнято пов'язувати з трьома взаємопов'язаними процесами.

По-перше, із конституційним закріпленням права на судовий захист як невід'ємного права людини, що з необхідністю включає не лише доступ до суду, а й доступ до ефективного виконання ухваленого судом рішення. Конституція є тим нормативним підґрунтям, яке перетворює виконання судового рішення з питання виконавчої дисципліни на питання конституційного правопорядку: обов'язковість судового рішення прямо віднесена до основних засад судочинства [2].

По-друге, із поступовою еволюцією самого інституту виконання рішень — від його майже повної автономності щодо суду (коли виконання розглядалося виключно як функція органів примусового виконання) до визнання того, що держава, впроваджуючи національні організаційно-правові механізми реалізації права на виконання судового рішення, повинна забезпечувати доступ до цих механізмів кожній особі, на користь якої ухвалене обов'язкове судове рішення, якщо це рішення не виконується, у тому числі державним органом [3].

По-третє, із трансформацією ролі суду в системі стримувань і противаг: суд перестає бути суб'єктом, чия компетенція вичерпується моментом ухвалення рішення, і стає суб'єктом, відповідальним за долю власного рішення на подальших стадіях процесу. Ця трансформація є закономірним наслідком принципу поділу влади в його сучасному, а не суто формальному розумінні — судова влада, аби залишатися дієвою гілкою влади, а не декларативним інститутом, повинна мати реальні важелі впливу на стадію реалізації власних рішень.

Показово й те, що ця логіка є універсальною, а не суто національною: практика Європейського суду з прав людини, на яку послідовно посиляється Конституційний Суд України, виходить із того, що саме держава і її органи відповідальні за повне та своєчасне виконання судових рішень, постановлених проти них, а ефективний доступ до суду включає право на те, щоб рішення суду було виконане без невинуватених затримок [3]. Це означає, що судовий контроль виникає не як довільний вибір національного

законодавця серед кількох рівнозначних організаційних моделей, а як обов'язковий елемент, без якого держава не може вважатися такою, що виконала позитивний обов'язок забезпечити ефективну систему виконання судових рішень.

Водночас слід застерегти від спрощеного, лінійного уявлення про генезу судового контролю як про поступовий, безконфліктний рух від «відсутності контролю» до «повноцінного контролю». Насправді ця генеза супроводжувалася постійним пошуком балансу між двома конкуруючими цінностями — з одного боку, необхідністю забезпечити реальне виконання рішення, з другого — необхідністю не перетворити суд на квазівиконавчий орган, що підміняє собою державну виконавчу службу та приватних виконавців. Саме тому в різні періоди законодавець обирав різні моделі участі суду в стадії виконання: від майже повної відстороненості суду (коли єдиною формою його участі залишався розгляд скарг на дії виконавця) до активної, ініціативної моделі, за якої суд наділяється правом вимагати від боржника звіту про хід виконання рішення та застосовувати до нього заходи процесуального примусу.

Таким чином, генеза судового контролю за виконанням судових рішень — це не історія окремого процесуального інституту, а історія дозрівання самої ідеї правової держави до розуміння того, що обов'язковість судового рішення без ефективного механізму його виконання є правовою фікцією. Саме на цьому теоретичному фундаменті — а не на формально-історичних екскурсах — і повинна вибудовуватися подальша генеза національного законодавства України, оскільки український законодавець, вводячи інститут судового контролю, свідомо чи несвідомо відтворював саме цю логіку розвитку правової держави.

Якщо генеза ідеї судового контролю має загальноправовий, доктринальний характер, то генеза відповідного інституту в національному законодавстві України є значно конкретнішою і піддається чіткій періодизації, прив'язаній до конкретних нормативних актів.

Відправною точкою слід вважати Конституцію України 1996 року, яка, закріпивши в статті 55 право кожного на судовий захист, а в статті 129 — обов'язковість судового рішення як одну з основних засад судочинства, заклала концептуальну основу для подальшого розвитку інституту виконання судових рішень [2]. Водночас на цьому етапі Конституція ще не містила окремого положення про контроль за виконанням судових рішень — обов'язковість рішення розглядалася переважно як імперативна вимога до учасників правовідносин, а не як повноваження суду.

Якісно новий етап розпочався у 2016 році, коли Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02 червня 2016 року № 1401-VIII Конституцію було доповнено статтею 129-1, яка встановила: «Судове рішення є обов'язковим до виконання. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку. Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд» [4]. Саме ця новела має вважатися точкою відліку сучасного розуміння судового контролю в Україні, оскільки вперше на конституційному рівні контроль за виконанням рішення був прямо віднесений до повноважень суду, а не лише органів примусового виконання. Конституційний Суд України згодом підкреслив системний характер цього положення, зазначивши, що Конституція покладає на суд завдання здійснювати захист прав і свобод людини і громадянина, гарантує право на оскарження рішень суб'єктів владних повноважень та безпосередньо покладає на суд здійснення контролю за виконанням судового рішення [3]. Конституційна норма стаття 129-1 знайшла своє галузеве продовження в частині третій статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», згідно з якою контроль за виконанням судового рішення здійснює суд у межах повноважень, наданих йому законом [5].

Наступний етап пов'язаний із процесуальною реформою 2017 року. Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03

жовтня 2017 року № 2147-VIII процесуальні кодекси було викладено в нових редакціях, і саме тоді в Господарському процесуальному кодексі України з'явився окремий розділ VI «Судовий контроль за виконанням судових рішень», який виокремив розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність органів державної виконавчої служби та приватних виконавців в самостійну процесуальну процедуру [6; 7]. До 2017 року відповідні питання регулювалися фрагментарно, здебільшого нормами про оскарження дій державного виконавця в порядку статті 121-2 попередньої редакції ГПК України, що не утворювало цілісного інституту. Водночас представники судової влади та дослідники слушно зауважують, що встановлений у 2016–2017 роках конституційно-процесуальний фундамент судового контролю не отримав у господарському судочинстві повноцінного розвитку через брак чітко прописаних законодавцем процесуальних механізмів — на відміну від адміністративного судочинства, де стаття 382 Кодексу адміністративного судочинства України вже тоді передбачала розгорнутий інструментарій судового контролю за виконанням рішень у публічно-правових спорах [8, с. 96; 9].

Саме ця диспропорція — розвинений інструментарій судового контролю в адміністративному судочинстві та значно скромніший інструментарій у господарському — і стала безпосередньою передумовою останнього, найбільш вагомого етапу генези: ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень» від 21 листопада 2024 року № 4094-IX, офіційно опублікованого 18 грудня 2024 року та чинного з 19 грудня 2024 року [10]. Цим Законом статтю 339 Господарського процесуального кодексу України викладено в новій редакції, а сам Кодекс доповнено інститутом подання та розгляду звіту боржника про виконання судового рішення (статті 345-1–345-4), запроваджено можливість покладення на суд, який розглянув справу як суд першої інстанції, самостійного повноваження здійснювати судовий контроль за виконанням

власного рішення, а також встановлено процесуальний примус у вигляді штрафу за неподання чи неналежне подання такого звіту [10]. Показово, що аналогічні зміни одночасно внесено й до Цивільного процесуального кодексу України [11], і до Кодексу адміністративного судочинства України [12], що свідчить про свідоме прагнення законодавця уніфікувати модель судового контролю в усіх видах судочинства, попри збереження їхньої процесуальної специфіки.

Порівняльний аналіз хронології запровадження інструментів судового контролю в різних видах судочинства підтверджує тезу про те, що адміністративне судочинства виконало роль своєрідного «випробувального полігону» для моделі активного судового контролю, який лише згодом було поширено на господарське та цивільне судочинства. Так, розгорнутий інструментарій статті 382 Кодексу адміністративного судочинства України, що передбачає можливість зобов'язання суб'єкта владних повноважень подати звіт про виконання рішення та накладення на керівника такого суб'єкта штрафу в розмірі від двадцяти до сорока розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, застосовувався до публічно-правових спорів задовго до того, як аналогічний за своєю конструкцією інститут звіту боржника з'явився в господарському процесі. Пояснювальна записка до законопроекту № 9462, на основі якого ухвалено Закон № 4094-IX, прямо вказує на мету вдосконалення саме положень про судовий контроль з огляду на те, що в немайнових господарських і цивільних спорах, на відміну від адміністративних, суд до 2024 року не мав права вимагати звіти про виконання рішень та накладати штрафи за їх невиконання, а судовий контроль зводився здебільшого до розгляду скарг на дії або бездіяльність виконавців. Європейський суд з прав людини неодноразово встановлював порушення з боку України саме в частині незабезпечення виконання судових рішень, що також розглядається дослідниками як один із чинників, що прискорив ухвалення Закону № 4094-IX [10].

Заслуговує на увагу і диференціація підстав застосування нового інституту звіту боржника залежно від суб'єктного складу господарського спору. Так, у немайнових господарських спорах — про захист ділової репутації, спорах, пов'язаних із захистом економічної конкуренції та обмеженням монополізму, а також в інших спорах немайнового характеру, — суд зобов'язує боржника подати звіт про виконання судового рішення лише за письмовою заявою стягувача та за умови відкриття виконавчого провадження [10]. Натомість якщо боржником, який не виконує судові рішення, є орган державної влади, орган місцевого самоврядування або суб'єкт господарювання державного чи комунального сектору економіки, суд зобов'язує такого боржника подати звіт незалежно від характеру спору — тобто законодавець свідомо посилив судовий контроль саме щодо публічних та квазіпублічних боржників, виходячи з підвищеного суспільного інтересу до виконання рішень, ухвалених проти суб'єктів владних повноважень чи державного (комунального) сектору економіки [10]. Ця диференціація має принципове значення для подальшого аналізу адміністративно-правової складової судового контролю в господарському судочинстві, оскільки саме вона визначає коло суб'єктів адміністративно-правових відносин, які виникають у зв'язку зі здійсненням такого контролю.

Таким чином, генезу сучасного українського законодавства про судовий контроль за виконанням судових рішень становлять чотири послідовні етапи: конституційне закріплення обов'язковості судового рішення (1996 рік), конституціоналізація повноваження суду здійснювати контроль за його виконанням (2016 рік, стаття 129-1 Конституції України), інституціоналізація судового контролю на рівні процесуальних кодексів (2017 рік) та, нарешті, істотне вдосконалення процесуального механізму такого контролю саме у господарському судочинстві (2024 рік, Закон № 4094-IX).

Наведена законодавча генеза створює нормативні рамки, у межах яких, однак, сутність судового контролю за виконанням судових рішень залишається предметом гострої наукової дискусії. Аналіз юридичної

літератури дає підстави стверджувати, що єдиного, загальновизнаного доктринального підходу до розуміння цього явища в українській правовій науці досі не вироблено, а наявні позиції можуть бути згруповані за кількома напрямками.

Перший напрям об'єднує дослідників, які розглядають судовий контроль крізь призму загальної теорії контролю як явища публічного управління, екстраполюючи на судову діяльність категоріальний апарат, вироблений щодо контролю в системі виконавчої влади. У межах цього напрямку судовий контроль постає як різновид державного контролю — специфічна, але за родовими ознаками споріднена з іншими формами державного контролю діяльність, спрямована на перевірку відповідності поведінки підконтрольного суб'єкта визначеним приписам [13, с. 193].

К. О. Кропивна визначає судовий контроль як самостійний засіб забезпечення ефективного виконання судових рішень, наголошуючи на тому, що ефективність виконавчого провадження прямо залежить від наявності дієвого судового механізму реагування на порушення в цій сфері [14, с. 178].

Подібної логіки дотримується і Р. П. Кайдашев, який досліджує сутність судового контролю в адміністративному процесі й обстоює позицію про його специфічну процесуальну природу, відмінну від контролю в системі виконавчої влади саме через належність до судової, а не адміністративної гілки влади [15, с. 128–129].

Другий напрям формують науковці, які тлумачать судовий контроль як самостійну функцію (повноваження) судової влади, що існує поряд із функцією здійснення правосуддя. Прихильники цієї позиції виходять із буквального тлумачення статті 129-1 Конституції України [2], яка окремо називає ухвалення рішення, забезпечення його виконання державою та контроль за виконанням з боку суду, вбачаючи в цьому підставу для визнання судового контролю самостійним, відокремленим від правосуддя повноваженням [13, с. 191-193]. Показово, що ця позиція є дискусійною: інша група авторів справедливо заперечує проти абсолютного розмежування

правосуддя і судового контролю, наголошуючи, що судовий контроль не може існувати та здійснюватися без правосуддя, оскільки підставою його ініціювання завжди є наявність судового рішення, ухваленого за результатами розгляду спору по суті, і саме тому судовий контроль слід розглядати не як окрему функцію, а як похідне, факультативне продовження функції правосуддя [13, с. 193-195].

Третій напрям пов'язаний із процесуальним розумінням судового контролю — як особливої процедури, провадження в межах судочинства. О. М. Сасевич, аналізуючи судовий контроль в адміністративному процесі, визначає його як відмінний від позовного, спеціальний вид провадження, у межах якого суд, вирішивши публічно-правовий спір по суті, продовжує відігравати активну роль на стадії виконання ухваленого рішення [16]. Цей підхід має суттєве практичне значення, оскільки саме він визначає процесуальну форму реалізації контрольних повноважень суду — через ухвалу, судові засідання, право учасників на оскарження проміжних судових актів тощо. Водночас автори, які дотримуються протилежної методологічної позиції, звертають увагу на те, що визнання судового контролю окремим видом судового провадження вступає в суперечність із вичерпним переліком видів проваджень, встановлених процесуальними кодексами: наприклад, частина перша статті 12 Господарського процесуального кодексу України не називає судовий контроль серед видів господарського судочинства, а відтак його виокремлення як самостійного провадження є юридично некоректним [13, с. 195].

Четвертий напрям формують дослідники, які роблять акцент на суб'єктному та інституційному вимірі судового контролю, аналізуючи його через призму взаємовідносин суду з іншими учасниками виконавчого провадження — державними та приватними виконавцями. О. Б. Верба-Сидор досліджує співвідношення судового та відомчого контролів за діяльністю приватних виконавців, обстоюючи розуміння судового контролю як дієвого правового механізму, що сприяє ефективності виконавчого провадження та

реальному поновленню порушених прав [17, с. 95]. У більш ранній праці, присвяченій правосуб'єктності суду у виконавчому провадженні, цей самий автор системно розкриває інституційне становище суду як особливого учасника відносин, що виникають на стадії примусового виконання, не ототожнюючи його статус ані зі статусом сторони, ані зі статусом органу виконання [18].

П'ятий напрям — комплексний, представники якого свідомо відмовляються від зведення судового контролю до однієї категорії, наполягаючи на його багатоаспектній природі. В. В. Ладиченко та С. О. Потьомкін, узагальнюючи наявні в літературі позиції, показують, що судовий контроль одночасно може розглядатися і як вид державного контролю, і як функція (повноваження) судової влади, і як самостійна форма реалізації судової влади, і як правовий інститут, і як процедура (провадження), і як правовий механізм, при цьому кожна з цих характеристик відображає лише окремий зріз одного багатогранного явища [13, с.193 - 195]. Пропонуючи власне визначення, ці автори доходять висновку, що судовий контроль доцільно розглядати не як самостійну функцію судової влади, а як складову реалізації правосуддя, здійснювану судом за чітко визначеною процесуальною формою в межах провадження у справі [13, с. 195]. Подібний підхід поділяє М. Смокович, наголошуючи, що лише через здійснення правосуддя суд може вчиняти судовий контроль, оскільки в інший спосіб судова влада позбавлена можливості впливати на правомірну поведінку суб'єктів відповідних правовідносин [19].

Також в доктрині слід виокремити дослідження конституційно-правового виміру обов'язковості судового рішення як передумови самого судового контролю. О. З. Хотинська досліджує обов'язковість судових рішень як конституційну засаду судочинства України, розкриваючи зв'язок між цим принципом і необхідністю створення дієвих організаційно-правових механізмів, здатних забезпечити реальне виконання рішення, а не лише його декларативну обов'язковість [20]. Ця лінія дослідження є принципово

важливою й для господарського судочинства, оскільки саме з обов'язковості рішення, а не з технічних особливостей виконавчого провадження, впливає імперативна потреба в судовому контролі як такому.

Окремої уваги заслуговує методологічна проблема, наскрізна для більшості наведених позицій, — термінологічна невизначеність самого поняття «судовий контроль», яке в різних працях вживається то як синонім судового нагляду, то як ширше поняття, що охоплює й нагляд, і безпосередньо процесуальні повноваження суду щодо виконання рішення. Ця термінологічна неузгодженість не є суто лінгвістичною: від того, яке значення вкладається в поняття судового контролю, безпосередньо залежить відповідь на прикладне питання про межі контрольних повноважень суду — чи обмежуються вони розглядом скарг на дії виконавця (вузьке розуміння), чи охоплюють також розгляд заяв про зміну способу і порядку виконання рішення, розгляд звіту боржника, вирішення питань відстрочення та розстрочення виконання (широке розуміння). У цьому дослідженні пропонується виходити з широкого розуміння судового контролю, оскільки саме таке розуміння відповідає системному тлумаченню розділу VI Господарського процесуального кодексу України в редакції Закону № 4094-IX, який об'єднує в межах єдиного розділу «Судовий контроль за виконанням судових рішень» усі перелічені процесуальні форми [6; 7].

Заслуговує на окрему увагу дискусія щодо правової природи штрафу, що застосовується судом у межах судового контролю за виконанням судового рішення. У процесуально-правовій доктрині штраф традиційно розглядається, з одного боку, як форма процесуальної юридичної відповідальності за порушення встановлених процесуальних обов'язків, а з іншого — як захід процесуального примусу, спрямований насамперед на спонукання особи до належної процесуальної поведінки [21, с. 430]. В умовах чинного правового регулювання більш обґрунтованим видається другий підхід. Господарський процесуальний кодекс України прямо відносить штраф до заходів процесуального примусу, а стаття 345-4

передбачає його застосування за правилами статті 135 Кодексу у разі відмови у прийнятті звіту або його неподання у встановлений судом строк. Отже, безпосередньою підставою застосування такого штрафу є порушення процесуального обов'язку, встановленого судом у межах здійснення судового контролю, а не сам по собі факт невиконання основного господарсько-правового зобов'язання чи судового рішення. Такий підхід узгоджується і з практикою Верховного Суду, який визначає штраф за статтею 135 ГПК України передусім як засіб забезпечення належного виконання процесуальних обов'язків, а не як покарання за порушення основного матеріально-правового обов'язку [22, с. 401].

Узагальнюючи наведене, можна констатувати, що доктринальна дискусія щодо сутності судового контролю за виконанням судових рішень розвивається за двома основними осями напруги. Перша вісь — це питання про співвідношення судового контролю з правосуддям: чи є контроль самостійною функцією судової влади, чи похідним, факультативним елементом здійснення правосуддя. Друга вісь — це питання про юридичну природу судового контролю: чи слід розглядати його переважно як процедуру (провадження), чи як правовий механізм, чи як інституційне повноваження суду у відносинах з іншими учасниками виконавчого провадження. Саме відсутність єдності в розв'язанні цих двох питань і зумовлює доцільність власної класифікації доктринальних підходів, яка дала б змогу впорядкувати наявний науковий матеріал.

Проведений аналіз дає підстави для систематизації наявних доктринальних підходів до розуміння судового контролю за виконанням судових рішень за критерієм домінантного аспекту, який той чи інший автор кладе в основу визначення досліджуваного явища. На цій підставі пропонується виділити п'ять основних підходів: функціональний, процесуальний, інституційний, публічно-правовий та комплексний.

Функціональний підхід об'єднує позиції дослідників, які визначають судовий контроль через категорію функції (повноваження) судової влади, що

існує поряд із функцією здійснення правосуддя або є одним із виявів реалізації судової влади в широкому розумінні. Домінантною ознакою цього підходу є акцент на тому, що судовий контроль — це насамперед специфічний різновид владної діяльності суду, змістовно відмінний від розгляду й вирішення справи по суті. Слабкою стороною цього підходу є ризик штучного відокремлення контролю від правосуддя, що суперечить системному тлумаченню статті 129-1 Конституції України, яка розглядає обов'язковість рішення, його виконання та контроль за виконанням як єдиний конституційний механізм, а не як три ізольовані повноваження.

Процесуальний підхід об'єднує позиції авторів, які вбачають у судовому контролі передусім особливу процедуру, провадження в межах судочинства, з властивою їй процесуальною формою — ухвалою, судовим засіданням, строками, правом на оскарження. Цей підхід має найбільше прикладне значення для законодавця, оскільки саме він визначає, яким чином має бути технічно врегульований порядок здійснення контролю (наприклад, порядок подання та розгляду звіту боржника за статтями 345-1–345-4 Господарського процесуального кодексу України). Водночас зведення судового контролю виключно до процедури залишає поза увагою його матеріально-правовий, конституційний вимір.

Інституційний підхід охоплює позиції дослідників, які аналізують судовий контроль через призму статусу суду як особливого учасника відносин, що виникають на стадії виконання рішення, у його співвідношенні зі статусом державних і приватних виконавців, боржника, стягувача. Цей підхід є найбільш придатним для дослідження суб'єктного складу правовідносин судового контролю, однак сам по собі не дає відповіді на питання про природу контрольних повноважень суду — чи є вони частиною правосуддя, чи самостійною функцією.

Публічно-правовий підхід об'єднує позиції авторів, які виводять необхідність та зміст судового контролю безпосередньо з конституційного принципу обов'язковості судового рішення та кореспондуючого йому

позитивного обов'язку держави забезпечити виконання рішення. На відміну від функціонального й процесуального підходів, публічно-правовий підхід акцентує не на тому, як реалізується контроль, а на тому, чому він взагалі є конституційно необхідним — виходячи з права особи на судовий захист як складову права на справедливий суд. Саме цей підхід, на переконання авторки (автора) цього дослідження, найточніше відображає місце судового контролю в системі адміністративно-правового забезпечення обов'язковості судових рішень, оскільки дає змогу розглядати судовий контроль не як самоціль, а як похідний, інструментальний засіб реалізації конституційного права.

Комплексний підхід, нарешті, об'єднує позиції дослідників, які свідомо відмовляються від редукції судового контролю до однієї з наведених категорій, наполягаючи на його багатоаспектній природі — одночасно як виду державного контролю, функції судової влади, форми реалізації правосуддя, правового інституту, процедури та правового механізму. Перевагою цього підходу є повнота охоплення явища; недоліком — недостатня операційність для потреб як законодавця, так і безпосередньо правозастосовної практики, оскільки перелічення різних граней явища саме по собі не дає відповіді на конкретні прикладні питання (наприклад, чи підлягає ухвала суду в межах судового контролю касаційному оскарженню на загальних підставах).

Запропонована класифікація має не суто описове, а прикладне значення для подальшого дослідження. Вона дає підстави стверджувати, що судовий контроль за виконанням судових рішень у господарському судочинстві доцільно розглядати в межах публічно-правового підходу, доповненого процесуальним інструментарієм: сутнісно судовий контроль є похідним засобом реалізації конституційного права на судовий захист і обов'язку держави забезпечити виконання судового рішення, тоді як його зовнішньою, технічною формою виступає встановлена процесуальним законом процедура (розгляд скарг, розгляд заяви про зобов'язання подати звіт, розгляд самого

звіту боржника). Таке поєднання дає змогу уникнути як штучного відриву контролю від правосуддя, притаманного функціональному підходу, так і надмірного звуження предмета дослідження до суто процедурних питань.

Здійснений аналіз генези та доктринальних підходів до розуміння судового контролю за виконанням судових рішень дає підстави для таких висновків.

По-перше, виникнення інституту судового контролю є закономірним наслідком розвитку концепції правової держави, у межах якої обов'язковість судового рішення без ефективного механізму його виконання втрачає будь-яке практичне значення. Судовий контроль постає не як довільна організаційна знахідка національного законодавця, а як обов'язковий елемент виконання державою позитивного обов'язку забезпечити ефективну, дієву і доступну кожній особі систему виконання судових рішень, що прямо впливає з права на справедливий суд.

По-друге, генеза українського законодавства про судовий контроль пройшла чотири послідовні, логічно пов'язані між собою етапи — від конституційного закріплення обов'язковості судового рішення (1996 рік) через конституціоналізацію контрольного повноваження суду (стаття 129-1 Конституції України, 2016 рік) та інституціоналізацію судового контролю в процесуальних кодексах (2017 рік) до суттєвого вдосконалення відповідного механізму саме в господарському судочинстві (Закон № 4094-IX, 2024 рік). Показово, що кожен наступний етап не скасовував, а розвивав і деталізував здобутки попереднього.

По-третє, у доктрині відсутній єдиний підхід до розуміння сутності судового контролю, а наявні позиції можуть бути систематизовані за п'ятьма напрямками — функціональним, процесуальним, інституційним, публічно-правовим і комплексним, кожен із яких по-своєму розкриває окремий аспект цього багатогранного явища. Виявлені в доктрині розбіжності зумовлені не стільки різним фактичним матеріалом, скільки різними вихідними методологічними позиціями авторів щодо співвідношення судового

контролю з правосуддям та щодо домінантного зрізу цього явища — владно-організаційного, процесуального, суб'єктного чи ціннісно-конституційного.

По-четверте, найбільш продуктивним для цілей цього дослідження визнається поєднання публічно-правового підходу як такого, що розкриває сутнісне призначення судового контролю, з процесуальним інструментарієм, який визначає форму його реалізації. Саме таке поєднання, на відміну від функціонального підходу, дає змогу розглядати судовий контроль не як конкурента правосуддя, а як його продовження, а на відміну від суто процесуального підходу — не втрачати з поля зору конституційно-правове, а отже, і адміністративно-правове підґрунтя цього явища.

Таким чином, встановлена генеза та узагальнені доктринальні підходи створюють необхідне теоретичне підґрунтя для подальшого аналізу — визначення правової природи судового контролю як форми реалізації публічно-владних повноважень суду.

1.2 Правова природа судового контролю як форми реалізації публічно-владних повноважень суду

Категорія «публічна влада» є ширшою за категорію «державна влада» і слугує родовим поняттям щодо останньої. У вітчизняній юридичній науці усталеним є розуміння публічної влади як здатності певного суб'єкта — народу, держави в особі її органів, територіальної громади в особі органів місцевого самоврядування — підпорядковувати своїй волі поведінку інших суб'єктів у межах певної території, спираючись на можливість застосування примусу.

Юридична енциклопедія за редакцією Ю. С. Шемшученка визначає державну владу як різновид публічної влади, що реалізується державою та її органами, — здатність держави підпорядковувати поведінку й діяльність людей та об'єднань, що перебувають на її території, своїй волі [22]. Це визначення прямо вказує на співвідношення обох категорій за схемою «рід —

вид»: державна влада є одним із різновидів публічної влади поряд із владою територіальних громад та їх органів місцевого самоврядування.

І. Куян, досліджуючи питання публічності й суверенності державної влади, слушно акцентує, що публічність влади означає її здійснення від імені та в інтересах усього суспільства (або територіальної спільноти), а не від імені окремої особи чи групи осіб, які тимчасово обіймають владні посади [23, с. 54]. Ця ознака — здійснення влади від імені спільноти, а не від власного імені посадової особи, — є визначальною для розуміння того, чому судова влада, попри свою інституційну відокремленість, є видом публічної, а не приватної влади: суддя, ухвалюючи рішення, діє не як приватна особа, а як носій делегованих суспільством владних повноважень, і саме рішення ухвалюється, за формулюванням статті 129-1 Конституції України, «іменем України» [2].

У доктрині адміністративного права категорія публічної влади традиційно розкривається через похідну від неї категорію публічної адміністрації. В. Б. Авер'янов, чийі роботи заклали основи сучасної, людиноцентристської доктрини українського адміністративного права, обстоював розуміння публічної адміністрації як сукупності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, підпорядкованих політичній владі, які забезпечують виконання закону та здійснюють інші публічно-управлінські функції [24; 25]. Важливо, однак, наголосити, що поняття публічної влади не тотожне поняттю публічної адміністрації: остання є лише інституційним утіленням виконавчої гілки публічної влади, тоді як сама публічна влада як категорія охоплює й законодавчу, і судову її гілки. Ототожнення цих понять — поширена методологічна помилка, якої це дослідження свідомо уникає, оскільки саме визнання судової влади самостійним, рівноправним носієм публічної влади (а не лише «контролером» публічної адміністрації ззовні) є передумовою для подальшого висновку про публічно-владну природу судового контролю.

Отже, для цілей цього дослідження публічну владу пропонується розуміти як здатність уповноважених суспільством суб'єктів (органів державної влади та органів місцевого самоврядування) приймати обов'язкові до виконання рішення, звернені до невизначеного або визначеного кола осіб, і забезпечувати їх виконання, за потреби спираючись на апарат державного примусу, реалізуючи таким чином делеговані суспільством владні повноваження.

Похідною від категорії публічної влади є категорія публічно-владних повноважень — конкретних, юридично закріплених можливостей уповноваженого суб'єкта здійснювати владний вплив на поведінку інших учасників правовідносин. Публічно-владне повноваження — це завжди єдність права і обов'язку: на відміну від суб'єктивного права приватної особи, яке вона може реалізовувати чи не реалізовувати на власний розсуд, повноваження владного суб'єкта одночасно є його юридичним обов'язком діяти в межах наданої компетенції, коли для цього виникають передбачені законом підстави.

Аналіз доктрини адміністративного права дає підстави виділити такі сутнісні ознаки публічно-владних повноважень.

По-перше, похідність від публічного інтересу. Публічно-владне повноваження встановлюється не для задоволення приватного інтересу його носія, а для реалізації суспільного, публічного інтересу — забезпечення правопорядку, захисту прав інших осіб, підтримання функціонування державних інститутів. Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук та В. В. Зуй, автори одного з найавторитетніших підручників з адміністративного права, наголошують, що владні повноваження суб'єктів публічної адміністрації похідні від їх компетенції, встановленої законом, і не можуть здійснюватися інакше, ніж у спосіб та в межах, прямо передбачених нормативно-правовим актом [26]. Це ж повною мірою стосується й судової влади: суд не має «власного» інтересу у справі, яку розглядає, а діє виключно в межах наданої йому державою компетенції з метою захисту порушеного права.

По-друге, імперативність. Рішення, ухвалене в межах публічно-владного повноваження, має обов'язковий характер для адресата незалежно від його згоди чи волевиявлення. Ця ознака докорінно відрізняє публічно-владне повноваження від цивільно-правового повноваження, що ґрунтується на договірних, диспозитивних засадах. Стосовно судової влади ця ознака набуває найвищого ступеня вираження, оскільки, на відміну навіть від актів органів виконавчої влади, судові рішення після набрання законної сили є обов'язковим не лише для сторін спору, а й для всіх фізичних та юридичних осіб, органів державної влади й органів місцевого самоврядування на всій території держави — саме такий, універсальний, а не лише міжсторонній характер обов'язковості й відрізняє судові рішення від інших публічно-владних актів.

По-третє, наявність дискреції — елемента розсуду в межах, встановлених законом. Публічно-владне повноваження рідко є суто механічним застосуванням норми до факту; здебільшого воно передбачає певний обсяг оцінки обставин, вибору способу реагування, тлумачення оцінних понять закону. Згідно з Рекомендацією Комітету Міністрів Ради Європи № R(80)2, дискреційним є повноваження, яке адміністративний орган, приймаючи рішення, може здійснювати з певною свободою розсуду, тобто коли такий орган може обирати з кількох юридично допустимих рішень те, яке він вважає найкращим за конкретних обставин [27]. Судова дискреція має особливу природу порівняно з адміністративною: якщо дискреція органу виконавчої влади є переважно управлінською за змістом (вибір способу досягнення публічного інтересу), то судова дискреція є переважно правозастосовною — оцінкою доказів, тлумаченням норми, визначенням розміру санкції в межах, встановлених законом. Проте сама наявність елемента розсуду — спільна риса, яка споріднює судові повноваження із публічно-владними повноваженнями в широкому розумінні.

По-четверте, забезпеченість державним примусом. Т. О. Коломоєць, дослідниця, яка присвятила окрему докторську дисертацію й монографію

проблематиці адміністративного примусу, обстоює позицію, що держава наділяє суб'єктів публічної влади можливістю застосовувати примусові заходи саме тому, що без такої можливості публічно-владне повноваження перетворюється на декларацію, позбавлену юридичної сили [28]. Ця ознака є ключовою для подальшого аналізу судового контролю, оскільки саме можливість застосування судом заходів процесуального примусу (а не лише постановлення декларативного рішення) і є тим, що відрізняє судовий контроль від інших, неімперативних форм судового реагування.

Заслуговує на окрему увагу співвідношення судової дискреції з дискрецією органів публічної адміністрації, оскільки саме це співвідношення найчастіше стає предметом методологічної плутанини.

В. С. Стефанюк, аналізуючи судовий адміністративний процес, обґрунтовано розрізняє дискрецію як елемент повноважень суб'єкта, чиї акти є об'єктом судового контролю (адміністративний розсуд), і дискрецію самого суду, який цей контроль здійснює (судовий розсуд) [29]. Це розрізнення принципове: якщо адміністративний розсуд є предметом судового контролю (суд перевіряє, чи не вийшов орган владних повноважень за межі наданої йому дискреції), то судовий розсуд є інструментом, за допомогою якого цей контроль здійснюється (суд самостійно оцінює обставини справи, вирішуючи, зокрема, чи є наведені боржником причини невиконання рішення поважними, чи достатніми є вжиті ним заходи). Обидва види розсуду є проявами дискреційного елемента публічно-владного повноваження, однак стосуються різних суб'єктів одного й того самого контрольного правовідношення — контрольованого й контролюючого.

Отже, публічно-владне повноваження — це похідна від публічного інтересу, забезпечена можливістю державного примусу, юридично закріплена й водночас обов'язкова для реалізації можливість уповноваженого суб'єкта в межах наданої йому дискреції ухвалювати рішення, обов'язкові для невизначеного чи визначеного кола осіб.

Визначення сутності публічно-владних повноважень обумовлює необхідність з'ясування особливостей їх реалізації окремими гілками державної влади. Особливого значення це питання набуває щодо судової влади, оскільки саме її місце у системі публічної влади тривалий час залишалося предметом наукових дискусій.

Поширеним є спрощене уявлення, за яким судова влада ототожнюється виключно з правосуддям, а публічна влада — виключно з діяльністю органів виконавчої влади. У межах такого уявлення суд постає не як самостійний носій публічної влади, а лише як зовнішній «арбітр», який перевіряє законність дій справжніх носіїв публічної влади — органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. Це уявлення є доктринально неточним і має бути спростоване, оскільки саме на ньому ґрунтується поширена, але недостатньо обґрунтована теза про судовий контроль як «форму реалізації судової влади» без подальшої деталізації — теза, від якої це дослідження свідомо відмежовується.

Монографічне дослідження «Судова влада» за загальною редакцією І. Є. Марочкина прямо встановлює державно-владну, атрибутивну природу судової влади: авторський колектив підкреслює, що обов'язковий характер актів судової влади, забезпеченість їх засобами примусового виконання свідчать, що суд у взаємовідносинах з учасниками судочинства є саме органом влади, який, будучи інститутом із владними повноваженнями, впливає на їх поведінку. Це положення прямо спростовує уявлення про суд як про суто «пасивного арбітра», позбавленого владної природи: судова влада відповідає всім загальним ознакам влади як соціального явища — соціальному характеру, наявності структури владовідносин (владний суб'єкт — підвладний суб'єкт), цілеспрямованості, вольовому характеру, регулюючому призначенню й, що найважливіше для цього дослідження, примусовому характеру [30, с. 12–16].

Водночас автори монографії справедливо звертають увагу на специфіку примусу, притаманного судовій владі: на відміну від законодавчої й

виконавчої влади, судова влада не в змозі власними силами реалізувати жодного заходу примусу, визначеного в її актах, — для цього необхідні ресурси й дії виконавчої влади, тому судова влада ефективно функціонує лише у взаємодії з іншими гілками влади в межах системи стримувань і противаг [30, с. 15]. Це спостереження має принципове значення для цього дослідження: саме нездатність суду самотійно, власними силами забезпечити виконання власного рішення і є тим структурним дефіцитом, компенсувати який покликаний інститут судового контролю, — суд, не маючи змоги виконати рішення власними силами, зберігає за собою владне повноваження контролювати, чи виконується це рішення уповноваженими на це суб'єктами.

Важливе значення для доведення публічно-владної природи судових повноважень має й та обставина, що судова влада, за загальновизнаним у конституційній доктрині положенням, є однією з трьох рівноправних гілок єдиної державної влади, що відокремилися як самотійні інституційно-правові форми публічно-владної діяльності [30, с. 26]. Якщо визнати, що законодавча й виконавча влада є формами публічної влади (а це положення в доктрині ніхто не заперечує), то за логікою єдності природи трьох гілок єдиної державної влади, закріпленої статтею 6 Конституції України, судова влада не може не бути такою ж формою публічної влади, лише з власною, відмінною предметною сферою та процесуальною формою реалізації. Інституційна відокремленість судової влади, її особливі гарантії незалежності не змінюють її владної, публічно-правової природи, а, навпаки, є додатковими гарантіями належної реалізації саме публічно-владних, а не приватноправових функцій.

Показово, що дослідники системи судової влади прямо визнають за судовою владою функцію контролю як самотійний, хоча й похідний від правосуддя, напрям її діяльності: у науковій літературі ще з початку 1980-х років порушувалося питання про необхідність виконання судовою владою функції контролю, що згодом знайшло підтримку в законодавця, і на судову

владу було покладено функцію конституційного контролю [30, с. 17]. Автори монографії виокремлюють кілька видів судового контролю залежно від об'єкта — конституційний нормоконтроль, контроль за діяльністю органів публічної влади в адміністративному судочинстві, судовий контроль на досудових стадіях кримінального провадження — а також залежно від моменту здійснення — попередній контроль (перевірка проєкту рішення) і наступний контроль (перевірка вже ухваленого рішення) [30, с. 35]. Ця класифікація важлива тим, що вона демонструє: контроль як самостійний напрям діяльності судової влади не обмежується стадією виконання рішення в цивільному, господарському чи адміністративному судочинстві, а є універсальною, наскрізною характеристикою судової влади загалом, що виявляється на різних стадіях і в різних формах судочинства.

Таким чином, аналіз доктрини конституційного та адміністративного права дає підстави для однозначного висновку: судова влада є самостійною, рівноправною формою здійснення публічної влади, що відповідає всім сутнісним ознакам публічно-владної діяльності — похідності від публічного інтересу (захист порушеного права, а не приватний інтерес судді), імперативності (обов'язковість судового рішення для необмеженого кола осіб), наявності дискреції (суддівський розсуд у межах закону) та забезпеченості державним примусом (хоча й опосередкованим, реалізованим через взаємодію з іншими гілками влади). Це дає підстави для наступного кроку дослідження: якщо судова влада є формою публічної влади, чи вичерпуються її публічно-владні повноваження моментом ухвалення рішення?

Відповідь на поставлене запитання є негативною, і саме ця відповідь є ключовою логічною ланкою, яка веде від загальнотеоретичного аналізу публічної влади до власне судового контролю.

Поширене, здебільшого інтуїтивне уявлення про суд як про суб'єкта, чия місія вичерпується постановленням рішення, ґрунтується на класичній, ще римсько-правовій моделі процесу, за якою функція судді виконується

лише до моменту винесення вердикту, а подальша доля рішення суддю вже не стосувалася. Ця модель суперечить сучасному конституційному регулюванню, і насамперед — системному тлумаченню статті 129-1 Конституції України [2]. Показово, що ця стаття не обмежується констатацією обов'язковості судового рішення, а в одному нормативному реченні поєднує три взаємопов'язані положення: судові рішення є обов'язковим до виконання; держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку; контроль за виконанням судового рішення здійснює суд. Саме останнє положення — про те, що контроль за виконанням рішення покладається не на будь-який орган держави, а саме на суд, — і є нормативним доказом того, що повноваження суду не вичерпуються моментом ухвалення рішення.

Конституційний Суд України у своєму рішенні від 1 березня 2023 року № 2-р(П)/2023 системно проаналізував приписи Конституції України з питань виконання судових рішень і дійшов висновку, що Основний Закон, крім обов'язковості судового рішення (пункт 9 частини другої статті 129) та обов'язку держави забезпечити його виконання (частина друга статті 129-1), окремо, самостійною нормою покладає на суд завдання здійснювати контроль за виконанням судового рішення (частина третя статті 129-1) [3]. Показово, що Конституційний Суд розглядає це повноваження суду не як факультативну можливість, а як складову більш широкого конституційного завдання суду — здійснювати захист прав і свобод людини і громадянина (частина перша статті 55 Конституції України), яке, вочевидь, не може вважатися виконаним у момент, коли право лише визнане в рішенні, але фактично залишається невідновленим.

Це підтверджує й монографічний аналіз судової влади: автори прямо зазначають, що змістовне наповнення поняття судової влади в широкому розумінні не обмежується лише реалізацією судами владних повноважень із відправлення правосуддя, а виходить за формальні межі власне процесу [30, с. 5]. Іншими словами, доктрина визнає, що функціональний зміст судової

влади ширший за вузьке розуміння правосуддя як одноразового акту постановлення рішення.

З погляду теорії публічно-владних повноважень, ситуацію можна описати так: публічно-владне повноваження суду щодо вирішення спору не є одноактним, миттєвим актом реалізації влади (подібно до одноразової адміністративної дії), а є триваючим правовідношенням, що проходить через послідовні стадії — розгляд справи, ухвалення рішення, і, за наявності визначених законом підстав, контроль за його виконанням. Владний суб'єкт (суд) не втрачає свого владного статусу щодо конкретного правового конфлікту в момент проголошення рішення: його роль трансформується — з активного вирішення спору по суті в контрольну, спостережну й, за потреби, примусову діяльність, спрямовану на те, щоб уже сформульована ним владна воля була реалізована на практиці. Це цілком узгоджується із загальною ознакою владовідносин, згідно з якою владний суб'єкт зберігає зацікавленість (точніше — конституційний обов'язок) у фактичному, а не лише формальному досягненні мети, заради якої владне повноваження здійснювалося.

Таким чином, повноваження суду не завершуються ухваленням рішення, а трансформуються — з повноважень щодо вирішення спору по суті в повноваження щодо контролю за реалізацією вже сформульованого владного припису. Саме в цій трансформації, а не в самому факті контролю як такого, і полягає ключ до розуміння правової природи судового контролю.

Варто окремо наголосити, що ця трансформація має факультативний, а не автоматичний характер: судовий контроль за виконанням рішення виникає не в кожній справі, а лише за наявності визначених процесуальним законом підстав — звернення заінтересованої особи, невиконання рішення боржником, відкриття виконавчого провадження тощо. Це не спростовує, а, навпаки, підтверджує запропоновану концепцію: судовий контроль функціонально продовжує судовий захист, але реалізується у самостійних процесуальних правовідносинах, що виникають після настання визначених

законом юридичних фактів. Умовою «активації» цієї стадії є не нове звернення до суду в класичному позовному розумінні, а настання юридичного факту — невиконання рішення, — що лише актуалізує вже наявне в суду, але до певного моменту не реалізоване контрольне повноваження.

Спираючись на вищевикладене, можна тепер безпосередньо перейти до аналізу правової природи судового контролю — але вже не як самостійного, ізольованого явища, а як явища, вбудованого в більш загальну логіку публічно-владної діяльності суду.

У сучасній доктрині наявна позиція, яка заслуговує на окрему увагу через її методологічну спорідненість із підходом, обраним у цьому дослідженні. О. О. Михайлов, аналізуючи правову природу судового контролю за діяльністю публічної адміністрації, доходить висновку, що судовий контроль не можна розглядати як окрему форму реалізації судової влади, оскільки в такому разі, здійснюючи судовий контроль, суди нібито не здійснювали б правосуддя, — натомість судовий контроль слід розглядати як функцію судової влади, що реалізується через правосуддя і виявляється в різних видах судочинства [31, с. 136]. Ця позиція долає штучне протиставлення контролю й правосуддя. Водночас, вона потребує подальшого уточнення: зведення судового контролю до «функції судової влади, що реалізується через правосуддя» залишає невирішеним питання про те, чому саме ця функція існує, — тобто питання про її конституційно-правове, публічно-владне обґрунтування, а не лише про її організаційно-процесуальну прив'язку до правосуддя.

Саме тут пропонується авторський крок, що відрізняє висновок цього дослідження від наведеної й подібних позицій. Судовий контроль за виконанням судових рішень не слід зводити ані до самостійної, відокремленої від правосуддя функції судової влади, ані до вужчого визначення як «функції, реалізованої через правосуддя» без подальшого розкриття її сутнісного джерела. Судовий контроль за своєю правовою

природою є формою реалізації публічно-владних повноважень суду — тих самих повноважень, ознаки яких було описано вище: похідність від публічного інтересу, імперативність, дискреція, забезпеченість примусом, і забезпечення судом обов'язковості судового рішення, встановленої статтею 129-1 Конституції України [2].

Ця теза підтверджується структурним аналізом ознак судового контролю, введених у доктрині. Автори монографії «Судова влада» характеризують судовий контроль (у взаємодії судової влади з іншими гілками влади) такими ознаками: пасивний характер (на відміну від відомчого контролю з боку органів виконавчої влади, суд не виявляє ініціативи при розгляді порушень права, а діє за зверненням заінтересованої особи); відсутність систематичності реалізації (контроль здійснюється не постійно, а під час розгляду конкретної судової справи); наслідком судового контролю є скасування акта державного органу чи посадової особи з відповідною втратою його чинності або застосування до порушника заходу примусу; виконання припису суду за наслідками судового контролю є обов'язковим; результати судового контролю містяться в судовому рішенні у конкретній справі й не потребують затвердження іншими органами чи посадовими особами [30, с. 35]. Кожна з цих п'яти ознак є прямою проєкцією загальних ознак публічно-владного повноваження: обов'язковість припису суду — це прояв імперативності; відсутність потреби в затвердженні результатів контролю іншими органами — прояв самостійної, автономної, невід'ємно судової природи владного повноваження; можливість застосування заходу примусу (в тому числі штрафу) — прояв забезпеченості примусом; а сам факт, що суд не діє автоматично, а реагує на звернення заінтересованої особи, оцінюючи наведені нею обставини, — прояв дискреційного елемента судового контролю.

Важливо застерегти: судовий контроль, попри свою публічно-владну природу, не є видом адміністративного контролю в класичному розумінні цього терміна, притаманному контролю органів виконавчої влади один за

одним чи за підпорядкованими суб'єктами. Відмінність — принципова, і саме вона зумовлює необхідність окремого, самостійного адміністративно-правового осмислення судового контролю, а не механічного перенесення на нього категоріального апарату, виробленого стосовно контролю в системі виконавчої влади. По-перше, судовий контроль за виконанням рішення здійснюється тим самим суб'єктом (судом), який ухвалив підконтрольне рішення, тоді як класичний адміністративний контроль передбачає організаційну відокремленість контролюючого суб'єкта від контрольованого. По-друге, метою судового контролю є не перевірка доцільності чи ефективності діяльності підконтрольного суб'єкта як такої, а виключно забезпечення виконання вже ухваленого, обов'язкового судового рішення, — тобто судовий контроль інструментальний і похідний, а не самоціль. По-третє, судовий контроль, на відміну від переважно позасудового адміністративного контролю, здійснюється виключно в процесуальній формі, встановленій процесуальним законом, — через ухвалу суду, судові засідання, з дотриманням права підконтрольної особи бути вислуханою.

Саме поєднання цих двох начал — публічно-владної природи (спільної з іншими проявами публічної влади) і водночас судово-процесуальної специфічної форми реалізації (відмінної від адміністративного контролю) — і становить дійсну правову природу судового контролю за виконанням судових рішень.

Додаткове підтвердження запропонованого підходу дає й аналіз мети судової реформи, яка розпочалася в Україні на початку 1990-х років і триває дотепер. Р. О. Куйбіда, досліджуючи стан і перспективи реформування правосуддя в Україні, обстоює позицію, що метою судової реформи є не просто організаційне вдосконалення судової системи, а перетворення суду на дієвий, а не декларативний інститут захисту прав, здатний реально, а не лише формально забезпечити відновлення порушеного права [32]. Ця мета була б недосяжною, якби повноваження суду обмежувалися виключно постановленням рішення без будь-якого впливу на подальшу долю цього

рішення: дієвість судового захисту вимірюється не кількістю ухвалених рішень, а мірою їх фактичної реалізації, а отже, наділення суду повноваженнями судового контролю є не випадковим законодавчим рішенням, а закономірним, необхідним елементом дієвої, а не декларативної судової влади.

Проведений у цьому підрозділі послідовний аналіз — від категорії публічної влади через категорію публічно-владних повноважень і природу судової влади як форми публічної влади до питання про межі повноважень суду в часі — дає підстави сформулювати авторське визначення правової природи досліджуваного явища, яке пропонується як концептуальне ядро цього дослідження.

Судовий контроль за виконанням судових рішень є не просто формою реалізації судової влади в широкому розумінні цього поняття, а формою реалізації публічно-владних повноважень суду, спрямованою на забезпечення реалізації принципу обов'язковості судового рішення та його фактичного виконання. Ця теза відрізняється від поширеної в доктрині формули «судовий контроль — форма реалізації судової влади» не термінологічно, а сутнісно: вона переносить акцент з інституційної характеристики (судова влада як певний державний орган або система органів) на функціонально-владну характеристику (публічно-владне повноваження з притаманними йому ознаками — імперативністю, дискрецією, забезпеченістю примусом, похідністю від публічного, а не приватного інтересу). Саме такий акцент, і дає змогу пояснити, чому дослідження судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві є предметом саме науки адміністративного права, а не виключно науки господарського процесуального права: судовий контроль постає як реалізація тих самих владно-розпорядчих, імперативних, забезпечених примусом повноважень, які становлять предмет адміністративно-правового регулювання загалом, лише в особливому суб'єктному й процесуальному оформленні, властивому судовій гілці влади.

З цього визначення випливають три методологічно важливі наслідки для подальшого дослідження.

По-перше, оскільки судовий контроль є реалізацією публічно-владних, а не приватноправових повноважень, аналіз його адміністративно-правового механізму має спиратися на загальний категоріальний апарат адміністративного права — суб'єкти владних повноважень, адміністративний розсуд, заходи адміністративного примусу, — адаптований до специфіки судової, а не виконавчої влади.

По-друге, оскільки судовий контроль спрямований саме на забезпечення обов'язковості рішення, а не на вирішення спору по суті, його процесуальні форми (звіт боржника, розгляд скарги, встановлення строку) є похідними, інструментальними стосовно цієї мети, а не самостійною цінністю, — а відтак оцінка ефективності цих форм повинна здійснюватися саме крізь призму того, наскільки вони справді забезпечують обов'язковість рішення, а не крізь призму їх формальної наявності в законі.

По-третє, запропоноване визначення дає методологічний ключ до аналізу конкретних новел господарського процесуального законодавства 2024 року: якщо судовий контроль є реалізацією публічно-владного повноваження, спрямованого на забезпечення обов'язковості рішення, то оцінювати ці новели слід не за формальною ознакою їх наявності в Кодексі, а за тим, наскільки вони справді посилюють імперативність, дискреційну обґрунтованість і забезпеченість примусом цього повноваження порівняно з попереднім регулюванням.

Отже, встановлена в цьому підрозділі правова природа судового контролю як форми реалізації публічно-владних повноважень суду створює концептуальне підґрунтя для визначення його місця в механізмі адміністративно-правового забезпечення обов'язковості судових рішень, чому присвячений наступний підрозділ цього дослідження.

1.3 Місце судового контролю у механізмі адміністративно-правового забезпечення обов'язковості судових рішень

У теорії адміністративного права однією з базових категорій є механізм адміністративно-правового регулювання, за допомогою якої пояснюється практична реалізація регулятивного потенціалу права. Її зміст ґрунтується на розумінні того, що юридичні приписи самі по собі не здатні забезпечити впорядкування суспільних відносин. Досягнення мети правового регулювання можливе лише через функціонування взаємопов'язаних правових засобів, за допомогою яких нормативні приписи трансформуються у реальну поведінку суб'єктів права.

Попри усталеність зазначеної категорії у вітчизняній правовій доктрині, єдиного підходу до визначення змісту механізму адміністративно-правового регулювання не вироблено. Наукові дискусії стосуються як його структурної побудови, так і розуміння самого характеру взаємодії окремих елементів цього механізму.

Першу групу становлять структурно-елементні підходи, представники яких розглядають механізм адміністративно-правового регулювання як систему взаємопов'язаних юридичних засобів. Так, О. І. Остапенко відносить до його складу норми адміністративного права, акти їх офіційного тлумачення, акти застосування права, адміністративно-правові відносини та державно-владні повноваження суб'єктів регулювання [33, с. 148]. Автори сучасного підручника з адміністративного права за редакцією О. С. Юніна пропонують більш лаконічну конструкцію, до якої включають норми права, акти їх реалізації та відповідні правові відносини [34, с. 160]. Водночас М. Баран, досліджуючи механізм адміністративно-правового регулювання інформаційної безпеки, обґрунтовує необхідність виділення ще одного самостійного елемента — юридичного факту, оскільки саме він слугує безпосередньою підставою для запуску механізму в конкретній ситуації [35, с. 25].

Другу групу утворюють процесуально-стадійні підходи, у межах яких увага акцентується не стільки на структурі механізму, скільки на закономірностях його функціонування. Так, О. Ф. Скакун розглядає механізм правового регулювання як послідовний процес, що охоплює стадії формування й дії правової норми, виникнення суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, а також їх реалізацію [36]. За такого підходу визначальним є не перелік окремих елементів, а їх функціональний взаємозв'язок і послідовний перехід від нормативного припису до досягнення юридичного результату.

Методологічно більш гнучкий підхід запропонував А. В. Андреев. На думку дослідника, механізм правового регулювання не має жорстко фіксованої структури, оскільки окремі його елементи набувають значення лише за наявності відповідних юридичних передумов. Саме тому автор пропонує розмежовувати основні та факультативні елементи механізму, які не перебувають у незмінній послідовності, а актуалізуються залежно від особливостей конкретних правовідносин [37, с. 127]. Такий підхід дозволяє розглядати механізм адміністративно-правового регулювання як динамічну систему, здатну адаптуватися до різних моделей реалізації правових норм.

Окремий напрям досліджень представлений працями Н. В. Уварової та Б. О. Логвиненка, які розглядають механізм правового регулювання як складову ширшого механізму публічного управління, спрямованого на реалізацію та забезпечення публічного інтересу [38, с. 155]. Такий підхід має важливе методологічне значення для цього дослідження, оскільки дозволяє розглядати адміністративно-правове забезпечення не ізольовано, а як один із функціональних елементів загальної системи здійснення публічної влади.

Поряд із категорією «механізм адміністративно-правового регулювання» у сучасній адміністративно-правовій доктрині дедалі ширше використовується поняття «механізм адміністративно-правового забезпечення», яке хоча й є близьким за змістом, однак не є тотожним першому. Є. Ю. Соболев та О. В. Звенигородська визначають

адміністративно-правове забезпечення як регламентовану законодавством діяльність уповноважених суб'єктів, спрямовану на впорядкування, закріплення, реалізацію, охорону та захист відповідних суспільних відносин [39, с. 72]. Аналогічної позиції дотримуються О. М. Гумін та Є. В. Пряхін, які підкреслюють, що визначальною ознакою адміністративно-правового забезпечення є саме його діяльнісний характер [40, с. 48]. На відміну від категорії правового регулювання, яка описує нормативний вплив права на суспільні відносини загалом, категорія адміністративно-правового забезпечення акцентує увагу на активній організаційно-владній діяльності держави, спрямованій на створення умов для реальної реалізації правових приписів, їх охорони та гарантування їх виконання. Саме ця особливість має принципове значення для подальшого визначення місця судового контролю у механізмі адміністративно-правового забезпечення обов'язковості судових рішень.

Зіставлення наведених наукових підходів дає підстави для висновку, що вони не перебувають у взаємному протиріччі, а радше характеризують різні аспекти одного й того самого правового явища. Так, структурно-елементний підхід розкриває внутрішню побудову механізму адміністративно-правового регулювання, процесуально-стадійний — закономірності його функціонування, концепція А. В. Андрєєва дозволяє пояснити варіативність складу окремих елементів залежно від конкретної правової ситуації, тоді як підхід Н. В. Уварової та Б. О. Логвиненка визначає місце цього механізму у загальній системі публічного управління. Саме тому для цілей цього дослідження доцільним видається їх комплексне поєднання. У такому розумінні механізм адміністративно-правового забезпечення обов'язковості судових рішень являє собою обумовлену публічним інтересом, процесуально впорядковану систему основних і факультативних правових засобів — норм права, юридичних фактів, правовідносин, актів реалізації та актів застосування права, — за допомогою яких забезпечується

практична реалізація конституційного принципу обов'язковості судового рішення.

Саме такий підхід пояснює, чому в межах цього дослідження використовується категорія «адміністративно-правове забезпечення», а не більш загальне поняття «адміністративно-правове регулювання». Якщо регулювання характеризує нормативний вплив права на суспільні відносини загалом, то забезпечення акцентує увагу на активній діяльності держави щодо створення організаційних, процедурних та примусових гарантій реалізації встановлених правових приписів. Обов'язковість судового рішення не може зводитися лише до його нормативного проголошення, оскільки вона потребує постійного підтримання, охорони та, у разі необхідності, відновлення шляхом застосування передбачених законом юридичних засобів.

З огляду на узагальнені доктринальні підходи до структури механізму адміністративно-правового забезпечення його основними елементами доцільно вважати норми адміністративного права, юридичні факти, адміністративно-правові відносини, а також акти реалізації й акти застосування права. Кожен із зазначених елементів виконує самостійну функцію у процесі реалізації правових приписів. Норми права визначають модель належної поведінки; юридичні факти виступають підставою виникнення відповідних правовідносин; акти реалізації забезпечують добровільне виконання встановлених приписів, тоді як акти застосування права відображають владне реагування компетентного суб'єкта у випадках, коли добровільної реалізації виявляється недостатньо.

У цьому контексті закономірно виникає питання про необхідність існування спеціального механізму забезпечення обов'язковості судових рішень. На перший погляд може скластися враження, що після набрання рішенням законної сили конституційний принцип його обов'язковості забезпечує автоматичну реалізацію відповідного припису. Проте такий висновок не враховує особливостей функціонування права як соціального регулятора.

Юридична норма сама по собі не гарантує належної поведінки її адресата. Її регулятивний потенціал реалізується лише за умови існування ефективного механізму, здатного забезпечити виконання встановленого обов'язку, у тому числі шляхом застосування заходів державного примусу. За відсутності такого механізму навіть імперативний характер правової норми не забезпечує досягнення тієї мети, задля якої вона була встановлена.

Саме з цієї точки зору особливого значення набуває класична для загальної теорії права категорія форм реалізації норм права. За класифікацією О. Ф. Скаун такими формами є додержання, виконання, використання та застосування права [36]. Перші три форми характеризуються самостійною реалізацією суб'єктами належної їм правомірної поведінки без владного втручання держави. Натомість застосування права має іншу юридичну природу, оскільки пов'язане з діяльністю компетентного суб'єкта публічної влади, який шляхом ухвалення індивідуального правозастосовного акта забезпечує реалізацію правової норми у конкретній життєвій ситуації.

Для предмета дослідження таке розмежування має принципове значення. Добровільне виконання боржником судового рішення є проявом класичної форми виконання права. Водночас судовий контроль виникає лише тоді, коли добровільна реалізація відповідного обов'язку не відбулася і виникає необхідність застосування судом передбачених законом владних повноважень щодо забезпечення виконання судового рішення. З огляду на це, судовий контроль є однією з форм реалізації права шляхом його застосування, що здійснюється судом стосовно конкретної персоніфікованої ситуації невиконання судового рішення.

Саме тому В. П. Бойко, досліджуючи адміністративно-правові засади правосуддя, обґрунтовано наголошує, що діяльність держави у сфері здійснення правосуддя не може обмежуватися лише формуванням належної нормативної основи. Вона має передбачати існування дієвого організаційно-правового інструментарію, здатного забезпечити практичну реалізацію проголошених правових гарантій [41; 42, с. 98]. Повною мірою це стосується

й сфери виконання судових рішень, оскільки саме на цій стадії остаточно перевіряється ефективність здійсненого судового захисту.

Показово, що відповідно до статті 129-1 Конституції України саме на державу покладено обов'язок забезпечити виконання судового рішення [2]. Отже, забезпечення виконання судових рішень набуває значення не лише процесуального або організаційного завдання, а й конституційно визначеного обов'язку держави. Виконання такого обов'язку об'єктивно потребує існування цілісного механізму адміністративно-правового забезпечення, складовими якого виступають різні взаємопов'язані юридичні засоби. Одне з ключових місць у цьому механізмі посідає саме судовий контроль, який забезпечує зв'язок між конституційною вимогою обов'язковості судового рішення та її практичною реалізацією.

У зв'язку з цим необхідність формування механізму адміністративно-правового забезпечення обов'язковості судових рішень зумовлена не лише законодавчою доцільністю, а й об'єктивною логікою функціонування правової держави. Юридична обов'язковість судового рішення набуває реального змісту лише за умови існування ефективної системи правових, організаційних та процесуальних засобів, здатних забезпечити її практичну реалізацію. За відсутності такого механізму конституційний принцип обов'язковості судового рішення ризикує залишитися декларативним нормативним приписом, позбавленим належного практичного забезпечення.

Такий висновок повністю узгоджується з результатами проведеного нами аналізу генези національного законодавства. Як уже було встановлено, тривалий час законодавче регулювання виходило з того, що після набрання судовим рішенням законної сили процесуальна роль суду фактично завершувалася, а подальше забезпечення його виконання покладалося виключно на органи примусового виконання. Проте практика застосування такої моделі засвідчила її недостатню ефективність, що закономірно зумовило поступове розширення процесуальних повноважень суду щодо контролю за виконанням власних рішень. Таким чином, поява сучасного

інституту судового контролю стала закономірним етапом розвитку механізму забезпечення обов'язковості судових рішень, а не результатом ситуативних змін процесуального законодавства.

Після з'ясування причин, які обумовлюють необхідність існування механізму адміністративно-правового забезпечення обов'язковості судових рішень, доцільно перейти до аналізу його внутрішньої структури та визначення місця судового контролю серед його складових. Методологічною основою такого аналізу слугуватиме запропонований вище підхід, відповідно до якого окремі елементи механізму мають різне функціональне призначення, а їх актуалізація залежить від конкретної правової ситуації.

Саме тому під час подальшого дослідження використовується концепція А. В. Андрєєва, згідно з якою не всі елементи механізму є обов'язковими для кожної конкретної правової ситуації: поряд із наскрізними елементами існують факультативні, які актуалізуються лише за настання визначених законом умов [37, с. 127]. Такий підхід дозволяє не лише визначити складові механізму адміністративно-правового забезпечення обов'язковості судових рішень, а й простежити логіку їх послідовного функціонування.

Першим і постійним елементом механізму виступають норми права, які формують його нормативну основу. До них належать насамперед положення статті 129-1 Конституції України, а також норми спеціального законодавства (в нашому конкретному випадку (виходячи з предмету дослідження) - розділ VI Господарського процесуального кодексу України), що визначають правові засади здійснення судового контролю за виконанням судових рішень [2; 6]. Саме нормативна основа визначає зміст, межі та порядок функціонування всіх інших елементів механізму, тому вона має характер його основної та незмінної складової.

Однак наявність нормативної основи сама по собі ще не означає початку функціонування механізму адміністративно-правового забезпечення. Для його актуалізації необхідне настання відповідного юридичного факту,

який є другим елементом механізму. Таким юридичним фактом виступає невиконання або неналежне виконання судового рішення у встановленому законом порядку. До моменту виникнення цієї обставини застосування спеціальних адміністративно-правових засобів забезпечення виконання судового рішення є об'єктивно недоцільним. Саме тому юридичний факт має факультативний характер, оскільки його виникнення залежить від фактичної поведінки боржника.

Наступним елементом механізму є акти безпосередньої реалізації права, що відповідають класичній формі виконання юридичного обов'язку. У межах досліджуваних правовідносин вони проявляються у добровільному виконанні боржником судового рішення шляхом вчинення передбачених ним дій або утримання від їх вчинення. Саме добровільне виконання забезпечує досягнення мети адміністративно-правового забезпечення без необхідності використання додаткових владно-примусових засобів, а відтак є найбільш бажаним способом реалізації принципу обов'язковості судового рішення.

Лише у випадку, коли добровільне виконання судового рішення не відбулося, виникає потреба у застосуванні компетентними суб'єктами відповідних владних повноважень. Саме на цьому етапі функціонування механізму актуалізуються акти застосування права, які становлять його наступний елемент. Їх зміст полягає у прийнятті компетентними органами індивідуальних правозастосовних актів, спрямованих на забезпечення виконання судового рішення у конкретній правовій ситуації.

Особливе місце серед таких актів посідають процесуальні акти суду, які постановляються під час здійснення судового контролю за виконанням судових рішень. У межах наданої законом компетенції суд постановляє ухвали про зобов'язання боржника подати звіт про виконання судового рішення, застосовує заходи процесуального примусу, а також вирішує інші процесуальні питання, безпосередньо пов'язані із забезпеченням виконання власного рішення. У цьому аспекті судовий контроль виступає однією з форм

владного застосування права, спрямованою на забезпечення реального виконання судового рішення.

Водночас проведений аналіз дає підстави для більш загального висновку щодо місця судового контролю у механізмі адміністративно-правового забезпечення обов'язковості судових рішень. Судовий контроль не становить самостійного механізму забезпечення виконання судових рішень і не функціонує автономно від інших його елементів. Його функціональне призначення полягає в тому, що він актуалізується лише тоді, коли попередні елементи механізму не забезпечили досягнення його основної мети — добровільного та своєчасного виконання судового рішення. Саме тому судовий контроль займає особливе місце у структурі механізму адміністративно-правового забезпечення: він не започатковує його функціонування, а завершує його, виконуючи роль спеціального владно-примусового інструменту, покликаного забезпечити ефективність усього механізму в цілому.

Водночас акти безпосередньої реалізації права та акти застосування права не утворюють жорстко визначеної послідовності функціонування механізму адміністративно-правового забезпечення обов'язковості судових рішень. Їх співвідношення залежить від характеру поведінки боржника та фактичного перебігу виконання судового рішення. У разі його добровільного виконання необхідність застосування владних повноважень суду не виникає, а мета механізму адміністративно-правового забезпечення досягається без використання додаткових примусових засобів. Лише у випадку невиконання або неналежного виконання судового рішення виникають передбачені законом юридичні підстави для застосування судом контрольних повноважень, що повністю узгоджується з концепцією А. В. Андрєєва щодо розмежування основних і факультативних елементів правового механізму [37, с. 127].

Отже, судовий контроль не належить до постійно діючих елементів механізму адміністративно-правового забезпечення обов'язковості судових

рішень. Він має факультативний характер, оскільки актуалізується виключно за наявності визначених законом юридичних фактів, які свідчать про недостатність попередніх елементів механізму для досягнення його основної мети. Водночас саме судовий контроль забезпечує функціональну завершеність механізму адміністративно-правового забезпечення, оскільки дозволяє державі реалізувати покладений на неї статтею 129-1 Конституції України обов'язок щодо забезпечення виконання судових рішень у тих випадках, коли їх добровільне виконання не відбулося.

Разом із тим судовий контроль не є єдиним правовим інструментом забезпечення обов'язковості судових рішень. Його ефективність досягається лише у взаємодії з іншими правовими інститутами, які забезпечують реалізацію відповідного конституційного принципу. До таких інститутів належать насамперед виконавче провадження, інститут юридичної відповідальності за невиконання судового рішення, а також система організаційно-правових та інформаційно-технічних засобів, що створюють необхідні умови для ефективного функціонування всієї системи забезпечення виконання судових рішень.

Особливе значення серед зазначених інститутів має виконавче провадження, яке являє собою самостійну форму реалізації державою функції примусового виконання судових рішень та здійснюється державними і приватними виконавцями відповідно до спеціального законодавства. Незважаючи на тісний функціональний взаємозв'язок із судовим контролем, виконавче провадження має іншу правову природу, відмінний суб'єктний склад та самостійний механізм реалізації владних повноважень. Якщо діяльність державного або приватного виконавця спрямована на безпосереднє вчинення виконавчих дій, необхідних для фактичного виконання судового рішення, то судовий контроль полягає у здійсненні судом процесуального контролю за належною реалізацією такого рішення шляхом застосування передбачених законом процесуальних повноважень.

Таким чином, судовий контроль займає особливе місце у механізмі адміністративно-правового забезпечення обов'язковості судових рішень, оскільки функціонально поєднує стадію здійснення правосуддя зі стадією примусового виконання судового рішення. Він не підміняє діяльність органів примусового виконання та не дублює їх повноваження, однак забезпечує процесуальний зв'язок між ухваленням судового рішення та його фактичним виконанням. Саме завдяки цьому судовий контроль виконує роль інтегруючої ланки, яка забезпечує цілісність механізму адміністративно-правового забезпечення обов'язковості судових рішень.

Разом з цим важливим елементом загальної системи забезпечення виконання судових рішень є інститут юридичної відповідальності. Кримінальна відповідальність за умисне невиконання судового рішення, а також інші передбачені законом заходи юридичного впливу мають самостійне призначення та застосовуються поза межами здійснення судового контролю. На відміну від них судовий контроль має переважно забезпечувальний характер, оскільки його головною метою є досягнення реального виконання судового рішення, а не покарання особи за вже вчинене правопорушення. Саме тому процесуальний штраф, який застосовується судом у межах контрольного провадження, виконує насамперед стимулюючу функцію та спрямований на забезпечення належного виконання покладених законом процесуальних обов'язків.

Не менш важливу роль відіграють організаційно-правові та інформаційно-технічні засоби забезпечення виконання судових рішень, зокрема Єдиний державний реєстр виконавчих проваджень, електронні інформаційні системи та інші цифрові сервіси, що забезпечують інформаційний супровід, облік і моніторинг виконавчого провадження. Такі засоби не породжують самостійних владних правовідносин, однак створюють необхідні організаційні передумови для ефективної реалізації як виконавчого провадження, так і судового контролю.

Усі зазначені інститути об'єднує використання імперативного методу правового регулювання, заснованого на владних приписах та юридичній обов'язковості прийнятих рішень. Водночас специфіка судового контролю визначається не особливостями застосовуваного методу, а суб'єктом його реалізації. Якщо у виконавчому провадженні владний вплив здійснюють державний або приватний виконавець як самостійні суб'єкти виконавчого провадження, то у межах судового контролю відповідні владні повноваження реалізуються безпосередньо судом, який постановив судові рішення. Саме ця особливість зумовлює процесуальну самостійність судового контролю та безпосередню юридичну силу процесуальних актів, що постановляються судом у межах контрольного провадження.

Підтвердженням такого підходу є позиція авторів монографії «Судова влада», які зазначають, що результати здійснення судового контролю безпосередньо відображаються у процесуальних актах суду та не потребують додаткового затвердження чи погодження іншими органами державної влади [30, с. 35].

Таким чином, судовий контроль посідає особливе місце у механізмі адміністративно-правового забезпечення обов'язковості судових рішень. Він не охоплює всього механізму забезпечення і не замінює собою інші правові інститути, однак забезпечує їх узгоджене функціонування у випадках, коли добровільне виконання судового рішення не відбулося. Саме через здійснення судового контролю реалізується конституційне повноваження суду контролювати виконання власного рішення, що забезпечує безперервність судового захисту від моменту ухвалення судового рішення до його фактичного виконання. У цьому полягає його особливе місце в механізмі адміністративно-правового забезпечення обов'язковості судових рішень.

Окремого аналізу потребує визначення місця судового контролю у системі юридичних гарантій забезпечення обов'язковості судових рішень. У цьому аспекті судовий контроль доцільно розглядати не як самостійну мету

адміністративно-правового регулювання і не як автономний правовий інститут, а як одну з юридичних гарантій реалізації конституційного принципу обов'язковості судових рішень. Такий підхід дозволяє визначити його функціональне призначення не через обсяг наданих суду повноважень, а через ту роль, яку він виконує у забезпеченні реального виконання судового рішення. З огляду на це, правова природа судового контролю є похідною від того конституційно значущого блага, охорону та реалізацію якого він покликаний забезпечувати.

Категорія юридичних гарантій належить до фундаментальних категорій загальної теорії права. Як зазначає Г. О. Христова, залежно від функціонального призначення юридичні гарантії поділяються на гарантії реалізації, гарантії охорони та гарантії захисту. Якщо гарантії реалізації забезпечують належне здійснення суб'єктивних прав, гарантії охорони спрямовані на запобігання їх порушенню, то гарантії захисту застосовуються вже після виникнення правопорушення та мають на меті відновлення порушеного права із використанням передбачених законом юридичних засобів [43, с. 93-94]. З огляду на таку класифікацію судовий контроль за виконанням судових рішень доцільно віднести саме до гарантій захисту, оскільки його реалізація безпосередньо пов'язана з невиконанням або неналежним виконанням судового рішення та спрямована на забезпечення фактичного відновлення порушеного права стягувача шляхом застосування процесуальних механізмів, визначених законом.

Віднесення судового контролю до гарантій захисту має не лише теоретичне, а й істотне практичне значення. Насамперед воно підтверджує його субсидіарний характер у системі юридичних гарантій забезпечення обов'язковості судових рішень. Судовий контроль не призначений для запобігання кожному випадку невиконання судового рішення і не підміняє інші правові механізми його забезпечення. Його застосування є виправданим лише тоді, коли попередні елементи механізму адміністративно-правового забезпечення не забезпечили досягнення його основної мети —

добровільного та своєчасного виконання судового рішення. Саме тому ефективність судового контролю повинна оцінюватися не за кількістю постановлених процесуальних актів чи застосованих заходів процесуального примусу, а за його здатністю забезпечити фактичне виконання судового рішення та відновлення порушеного права.

Близької позиції дотримується й О. О. Михайлов, який, досліджуючи судовий контроль за діяльністю публічної адміністрації, обґрунтовує його похідний характер щодо здійснення правосуддя [31, с. 137]. Хоча предмет дослідження автора стосується іншого різновиду судового контролю, сформульований ним висновок має загальнометодологічне значення і для цього дослідження. Судовий контроль не існує сам по собі, а функціонально обумовлений необхідністю забезпечення ефективності судового захисту. У сфері виконання судових рішень це означає, що судовий контроль є похідним від конституційного принципу їх обов'язковості та виступає одним із правових засобів його практичної реалізації.

Зазначений підхід має принципове значення і для оцінки ефективності судового контролю. Критерієм його результативності доцільно вважати не інтенсивність процесуальної діяльності суду, кількість постановлених ухвал чи застосованих заходів процесуального примусу, а ступінь досягнення кінцевої мети — своєчасного, повного та реального виконання судового рішення. Саме фактичне виконання судового рішення, а не кількість процесуальних дій, свідчить про належне функціонування механізму адміністративно-правового забезпечення обов'язковості судових рішень.

У цьому контексті вдосконалення законодавчого регулювання судового контролю, здійснене протягом 2016–2024 років, доцільно розглядати як закономірний етап розвитку системи юридичних гарантій забезпечення обов'язковості судових рішень. Як було показано нами у попередніх підрозділах, запровадження нових процесуальних інструментів судового контролю було спрямоване не на формальне розширення процесуальної компетенції суду, а на підвищення ефективності механізму реалізації

конституційного принципу обов'язковості судових рішень. Саме тому розвиток інституту судового контролю слід розглядати не як розширення меж судової влади, а як закономірне вдосконалення системи юридичних гарантій, покликаних забезпечити реальність судового захисту та ефективність права на справедливий суд.

Водночас ефективність судового контролю значною мірою залежить від дотримання принципів своєчасності та пропорційності його здійснення. Реалізація контрольних повноважень суду повинна враховувати конкретні обставини справи, характер допущеного порушення, ступінь його впливу на можливість виконання судового рішення, а також необхідність забезпечення справедливого балансу між правом стягувача на ефективний судовий захист і правами боржника. Саме пошук оптимального співвідношення між ефективністю судового контролю та принципом пропорційності становить один із головних напрямів подальшого вдосконалення адміністративно-правового механізму забезпечення обов'язковості судових рішень. Зазначені питання становлять предмет подальшого дослідження у другому розділі дисертаційної роботи.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що судовий контроль доцільно розглядати не як самостійний механізм забезпечення виконання судових рішень і не як різновид виконавчого провадження, а як завершальну форму реалізації судової влади після ухвалення судового рішення та одночасно інтегруючий, факультативний елемент механізму адміністративно-правового забезпечення обов'язковості судових рішень. Його функціональне призначення полягає у забезпеченні безперервності судового захисту — від моменту ухвалення судового рішення до його фактичного виконання, що дозволяє перетворити конституційний принцип обов'язковості судових рішень із нормативної вимоги на реально діючий правовий механізм. Саме таке розуміння місця судового контролю формує теоретичне підґрунтя для подальшого дослідження особливостей адміністративно-правового механізму його здійснення у господарському

судочинстві, що становить предмет другого розділу цієї дисертаційної роботи.

Висновки до розділу 1

1. У результаті дослідження генези та доктринальних підходів до розуміння судового контролю в системі забезпечення виконання судових рішень встановлено, що виникнення цього правового інституту є закономірним наслідком еволюції концепції правової держави та розвитку конституційного принципу обов'язковості судового рішення. Проаналізовано міжнародні та національні правові засади становлення інституту судового контролю, що дало підстави зробити висновок, що право на судовий захист не може вважатися реалізованим лише внаслідок ухвалення судового рішення, а завершується його повним і своєчасним виконанням. Саме необхідність забезпечення ефективної реалізації цього принципу зумовила формування судового контролю як невід'ємного елемента сучасної моделі правосуддя.

Здійснено періодизацію розвитку національного законодавства у сфері судового контролю за виконанням судових рішень, у результаті чого визначено чотири основні етапи його становлення: конституційне закріплення принципу обов'язковості судового рішення (1996 рік); конституціоналізація повноваження суду здійснювати контроль за його виконанням шляхом доповнення Конституції України статтею 129-1 (2016 рік); інституціоналізація судового контролю на рівні процесуального законодавства (2017 рік); а також удосконалення процесуального механізму його здійснення (зокрема, в господарському судочинстві, шляхом прийняття Закону України № 4094-IX (2024 рік). Обґрунтовано, що кожний наступний етап не заперечував попередній, а послідовно розвивав нормативне регулювання відповідного інституту.

Проаналізовано сучасні доктринальні підходи до визначення правової природи судового контролю, що дозволило систематизувати їх за п'ятьма основними напрямками: функціональним, процесуальним, інституційним, публічно-правовим та комплексним. Встановлено, що існуючі наукові підходи не суперечать один одному, а відображають різні аспекти єдиного правового явища. Разом із тим визначено, що відсутність єдиного доктринального розуміння судового контролю зумовлена різними методологічними підходами до вирішення двох ключових питань: співвідношення судового контролю зі здійсненням правосуддя та визначення його юридичної природи.

На підставі проведеного аналізу обґрунтовано, що найбільш продуктивним для цілей цього дисертаційного дослідження є поєднання публічно-правового підходу, який розкриває конституційно-правове призначення судового контролю, із процесуальним підходом, що визначає форму реалізації відповідних контрольних повноважень суду. Зроблено висновок, що судовий контроль доцільно розглядати як похідний від конституційного принципу обов'язковості судового рішення інструмент забезпечення права на ефективний судовий захист, який реалізується у визначеній законом процесуальній формі та спрямований на забезпечення фактичного виконання судового рішення. Встановлені у підрозділі закономірності розвитку законодавства та узагальнені доктринальні підходи формують необхідне теоретико-методологічне підґрунтя для подальшого дослідження адміністративно-правової природи судового контролю та визначення його місця у механізмі забезпечення обов'язковості судових рішень.

2. У результаті дослідження правової природи судового контролю як форми реалізації публічно-владних повноважень суду проаналізовано доктринальні підходи до розуміння категорій «публічна влада», «державна влада» та «публічно-владні повноваження», що дало можливість визначити їх співвідношення та обґрунтувати місце судової влади в системі публічної

влади. Встановлено, що судова влада є самостійною та рівноправною формою здійснення публічної влади, а тому реалізація судом своїх процесуальних повноважень має всі основні ознаки публічно-владної діяльності.

Охарактеризовано основні ознаки публічно-владних повноважень, до яких віднесено їх похідність від публічного інтересу, імперативний характер, здійснення в межах визначеної законом компетенції, наявність дискреційного елемента та забезпеченість можливістю застосування державного примусу. Зроблено висновок, що зазначені ознаки повною мірою властиві й повноваженням суду, які реалізуються не лише під час розгляду справи по суті, а й на стадії забезпечення виконання ухваленого судового рішення.

На підставі аналізу положень Конституції України, законодавства та наукових джерел обґрунтовано, що публічно-владні повноваження суду не припиняються з моменту ухвалення судового рішення. Визначено, що після завершення розгляду спору вони трансформуються із повноважень щодо вирішення справи по суті у контрольні повноваження, спрямовані на забезпечення реалізації сформульованого судом владного припису. При цьому встановлено, що така трансформація має факультативний характер, оскільки реалізація судового контролю залежить від настання передбачених законом юридичних фактів, насамперед невиконання або неналежного виконання судового рішення.

Проаналізовано співвідношення судового контролю з адміністративним контролем у класичному розумінні та визначено, що, незважаючи на спільну публічно-владну природу, ці правові явища не є тотожними. Обґрунтовано, що судовий контроль відрізняється особливим суб'єктним складом, процесуальною формою реалізації, функціональним призначенням та характером здійснюваного владного впливу. На відміну від адміністративного контролю, він здійснюється безпосередньо судом, який ухвалив відповідне судове рішення, та спрямований виключно на забезпечення його фактичного виконання.

У ході дослідження систематизовано наукові підходи щодо співвідношення судового контролю та правосуддя й зроблено висновок, що судовий контроль не є самостійною функцією судової влади, відокремленою від здійснення правосуддя, а становить особливу форму реалізації публічно-владних повноважень суду, яка логічно продовжує процес здійснення судового захисту після ухвалення судового рішення. Саме така конструкція найбільш повно відповідає змісту статті 129-1 Конституції України та сучасному розумінню права особи на ефективний судовий захист.

На підставі проведеного аналізу сформульовано авторське визначення правової природи судового контролю, відповідно до якого він являє собою форму реалізації публічно-владних повноважень суду, спрямовану на забезпечення обов'язковості судового рішення та його фактичного виконання. Зроблено висновок, що саме такий підхід найбільш повно розкриває адміністративно-правову сутність судового контролю, дозволяє відмежувати його від інших форм контрольної діяльності та створює необхідне теоретико-методологічне підґрунтя для подальшого дослідження його місця у механізмі адміністративно-правового забезпечення обов'язковості судових рішень.

3. У результаті дослідження проаналізовано основні доктринальні підходи до розуміння механізму адміністративно-правового регулювання та механізму адміністративно-правового забезпечення, що дало змогу визначити їх співвідношення та обґрунтувати доцільність використання у межах цього дослідження саме категорії «механізм адміністративно-правового забезпечення». Встановлено, що на відміну від адміністративно-правового регулювання, яке характеризує нормативний вплив права на суспільні відносини, адміністративно-правове забезпечення охоплює активну організаційно-владну діяльність держави, спрямовану на створення належних умов для реалізації, охорони та гарантування виконання правових приписів. Саме такий підхід найбільш повно відповідає природі конституційного принципу обов'язковості судових рішень.

На підставі узагальнення структурно-елементного, процесуально-стадійного та функціонального підходів, а також концепції факультативних елементів сформульовано авторське розуміння механізму адміністративно-правового забезпечення обов'язковості судових рішень як обумовленої публічним інтересом, процесуально впорядкованої системи взаємопов'язаних правових засобів, за допомогою яких забезпечується практична реалізація конституційного принципу обов'язковості судового рішення. Визначено, що структура такого механізму включає нормативну основу, юридичні факти, адміністративно-правові відносини, акти реалізації права та акти його застосування, які виконують різне функціональне призначення й актуалізуються залежно від конкретної правової ситуації.

У ході дослідження обґрунтовано, що судовий контроль не є самостійним механізмом забезпечення виконання судових рішень і не підміняє діяльність органів примусового виконання, а займає особливе місце у загальному механізмі адміністративно-правового забезпечення. Встановлено, що він має факультативний характер, оскільки реалізується лише за наявності визначених законом юридичних фактів, насамперед невиконання або неналежного виконання судового рішення. Водночас саме судовий контроль забезпечує функціональну завершеність усього механізму, оскільки дозволяє реалізувати покладений на державу конституційний обов'язок щодо забезпечення виконання судових рішень у випадках, коли добровільне виконання не досягло своєї мети.

Проаналізовано співвідношення судового контролю з виконавчим провадженням, юридичною відповідальністю та організаційно-правовими засобами забезпечення виконання судових рішень. Зроблено висновок, що зазначені інститути мають різну правову природу, суб'єктний склад і функціональне призначення, однак у сукупності утворюють єдиний механізм адміністративно-правового забезпечення обов'язковості судових рішень. При цьому судовий контроль виконує інтегруючу функцію, забезпечуючи

процесуальний зв'язок між здійсненням правосуддя та стадією фактичного виконання судового рішення.

Особливу увагу приділено визначенню місця судового контролю у системі юридичних гарантій забезпечення обов'язковості судових рішень. Обґрунтовано, що за своїм функціональним призначенням він належить до юридичних гарантій захисту, оскільки застосовується після виникнення факту невиконання судового рішення та спрямований на відновлення порушеного права шляхом використання передбачених законом процесуальних засобів. Встановлено, що ефективність судового контролю повинна оцінюватися не за кількістю постановлених процесуальних актів чи застосованих заходів процесуального примусу, а за його здатністю забезпечити своєчасне, повне та реальне виконання судового рішення.

Зроблено висновок, що судовий контроль є автономним, але водночас системно інтегрованим елементом механізму адміністративно-правового забезпечення обов'язковості судових рішень. Його реалізація становить завершальну форму здійснення публічно-владних повноважень суду після ухвалення судового рішення та забезпечує безперервність судового захисту від моменту постановлення судового акта до його фактичного виконання. Саме таке розуміння місця судового контролю формує концептуальне підґрунтя для подальшого дослідження адміністративно-правового механізму його здійснення у господарському судочинстві.

РОЗДІЛ 2

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗДІЙСНЕННЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОНАННЯМ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

2.1 Нормативно-правові засади судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві

Дослідження адміністративно-правових засад судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві є неможливим без комплексного аналізу нормативно-правового підґрунтя, на якому сформовано та функціонує відповідний правовий інститут. Судовий контроль за виконанням судових рішень становить складне багатокомпонентне правове явище, яке поєднує процесуальні форми здійснення правосуддя із владно-управлінськими повноваженнями суду, спрямованими на забезпечення реального, своєчасного та повного виконання судового акта. Саме нормативне закріплення цих повноважень формує юридичну основу існування відповідного інституту та визначає межі, порядок і способи реалізації контрольної функції суду. При цьому нормативна база судового контролю характеризується багаторівневістю, внутрішньою ієрархічністю та функціональною взаємоузгодженістю її елементів. Водночас вона не позбавлена окремих ознак фрагментарності, що значною мірою пояснюється еволюційним характером її формування та безперервним реформуванням судоустрою, господарського процесуального законодавства й системи примусового виконання судових рішень, яке особливо інтенсивно відбувалося протягом останнього десятиліття.

У науковій літературі з адміністративного та господарського процесуального права сформувався підхід, відповідно до якого нормативні засади судового контролю за виконанням судових рішень доцільно аналізувати крізь призму чотирирівневої системи правового регулювання:

конституційного, законодавчого (загального і спеціального), підзаконного та міжнародно-правового, який охоплює також практику Європейського суду з прав людини. Такий підхід видається цілком обґрунтованим, оскільки дозволяє простежити послідовність формування нормативного механізму судового контролю — від закріплення фундаментальних конституційних засад до деталізації окремих процедурних механізмів їх реалізації. Особливе місце у цій системі займає практика Європейського суду з прав людини, яка відповідно до статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» визнається джерелом права для національних судів [44]. Кожен із названих рівнів виконує самостійну функціональну роль: конституційний визначає засадничі гарантії обов'язковості судового рішення та конституційне призначення суду щодо контролю за його виконанням; законодавчий конкретизує відповідний процесуальний механізм; підзаконний забезпечує його організаційно-процедурне функціонування; міжнародно-правовий формує стандарти ефективності судового захисту, відповідність яким є обов'язковою умовою належного функціонування національної системи правосуддя. Саме у такій логічній послідовності доцільно здійснювати подальший аналіз нормативно-правових засад судового контролю в межах цього підрозділу.

Формування сучасної конституційної моделі судового контролю за виконанням судових рішень безпосередньо пов'язане із судовою реформою 2016 року, яка суттєво трансформувала конституційні засади здійснення правосуддя в Україні. До внесення відповідних змін стаття 124 Конституції України лише встановлювала, що судові рішення ухвалюються судами іменем України та є обов'язковими до виконання на всій території держави, однак не визначала конституційного механізму забезпечення цієї обов'язковості та не закріплювала суб'єкта здійснення відповідного контролю. Прийняття Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401-VIII стало якісно новим етапом розвитку конституційного регулювання, оскільки Основний

Закон було доповнено статтею 129-1, яка вперше на рівні Конституції закріпила цілісний механізм забезпечення виконання судових рішень. Його зміст становить взаємопов'язана система чотирьох конституційних положень: суд ухвалює рішення іменем України; судові рішення є обов'язковим до виконання; держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку; контроль за виконанням судового рішення здійснює суд [2; 4].

Запровадження зазначеної конституційної конструкції має визначальне значення для розуміння правової природи судового контролю за виконанням судових рішень. Передусім уперше на рівні Основного Закону функцію контролю за виконанням судового рішення було прямо віднесено до повноважень суду, що виключає можливість її розгляду як виключної компетенції органів примусового виконання чи інших органів публічної влади. Тим самим Конституція України не лише підтвердила особливу роль суду у завершальній стадії реалізації права на судовий захист, а й конституціоналізувала сам інститут судового контролю як невід'ємний елемент механізму забезпечення обов'язковості судового рішення. З адміністративно-правових позицій це набуває особливого значення, оскільки реалізація контрольних повноважень суду пов'язана зі здійсненням владного управлінського впливу на суб'єктів, відповідальних за виконання судових рішень, шляхом прийняття процесуальних актів, обов'язкових для виконання. Водночас положення статті 129-1 Конституції України перебувають у системному взаємозв'язку з пунктом 9 частини другої статті 129 Конституції України, який визначає обов'язковість судового рішення однією з основних засад судочинства, а також із частиною першою статті 129-1, яка покладає на державу позитивний обов'язок забезпечити його виконання [2]. Конституційний Суд України, розвиваючи зміст цих конституційних положень, неодноразово наголошував, що судовий контроль за виконанням судових рішень є невід'ємною складовою юридичного механізму їх реалізації

та одним із необхідних елементів гарантування конституційного права особи на ефективний судовий захист і доступ до правосуддя [45].

Варто наголосити, що сучасна конституційна модель судового контролю за виконанням судових рішень, закріплена в результаті конституційної реформи 2016 року, не виникла ізольовано від загального розвитку національної правової системи, а стала закономірною відповіддю держави на тривалу системну проблему невиконання судових рішень, існування якої було неодноразово констатовано Європейським судом з прав людини. Особливе значення у цьому контексті мало пілотне рішення у справі «Юрій Миколайович Іванов проти України» від 15 жовтня 2009 року (заява № 40450/04), у якому Суд визнав наявність структурної проблеми хронічного невиконання рішень національних судів, постановлених проти держави та її органів. Така ситуація була кваліфікована як порушення статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у частині права на справедливий суд, а також статті 1 Першого протоколу до Конвенції щодо гарантій мирного володіння майном [46]. Водночас ще у рішенні у справі «Горнсбі проти Греції» від 19 березня 1997 року Європейський суд з прав людини сформулював один із базових стандартів сучасного європейського правосуддя, відповідно до якого право на суд, гарантоване статтею 6 Конвенції, було б ілюзорним, якби національна правова система дозволяла залишати остаточне й обов'язкове судове рішення невиконаним на шкоду одній зі сторін. Саме тому виконання судового рішення має розглядатися як невід'ємна складова самого права на справедливий суд [47]. У сукупності зазначені правові позиції сформували концептуальну основу сучасного розуміння стадії виконання судового рішення як органічного продовження судового провадження, а не самостійної адміністративної процедури.

Законодавчий рівень нормативного регулювання судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві є найбільш об'ємним, деталізованим і водночас найбільш динамічним елементом відповідної системи правового забезпечення. Саме на цьому рівні

конституційні приписи набувають конкретного нормативного змісту через визначення компетенції суду, процесуальних форм здійснення контрольних повноважень, правового статусу учасників відповідних правовідносин, а також процедурних гарантій їх реалізації. Центральне місце серед нормативно-правових актів законодавчого рівня займає Господарський процесуальний кодекс України, прийнятий 6 листопада 1991 року (у первинній редакції — Арбітражний процесуальний кодекс України), який після масштабної процесуальної реформи, здійсненої Законом України від 3 жовтня 2017 року № 2147-VIII, а також подальших законодавчих змін, сформував сучасну нормативну модель судового контролю за виконанням судових рішень [6; 7]. Показово, що Кодекс містить два самостійні структурні розділи: Розділ V «Процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень у господарських справах» (статті 326–332) та Розділ VI «Судовий контроль за виконанням судових рішень» (статті 339–345-1) [6]. Таке законодавче розмежування не має виключно редакційного характеру. Навпаки, воно свідчить про формування самостійного правового інституту судового контролю, який законодавець концептуально відокремив від процесуальних питань, пов'язаних із безпосередньою організацією виконання судового рішення. Отже, діяльність суду на стадії виконання вже не обмежується процесуальним супроводом виконавчого провадження, а набуває самостійного контрольного змісту, спрямованого на забезпечення законності та ефективності виконання судового акта.

Зміст Розділу V Господарського процесуального кодексу України формує процесуальну основу реалізації контрольної діяльності суду. Так, стаття 326 Кодексу закріплює загальний принцип обов'язковості судових рішень, що набрали законної сили, для всіх суб'єктів публічного та приватного права як на території України, так і — у випадках, передбачених міжнародними договорами України, — за її межами. Стаття 327 визначає процесуальний порядок звернення судового рішення до виконання шляхом видачі виконавчого документа, тоді як статті 328–332 регламентують

комплекс процесуальних механізмів, безпосередньо пов'язаних із виконанням судового рішення: виправлення помилки у виконавчому документі, поновлення строку його пред'явлення до виконання, затвердження мирової угоди у процесі виконання, відстрочення чи розстрочення виконання, зміну способу або порядку виконання, а також зупинення виконання судового рішення. У сукупності зазначені положення формують необхідне процесуальне підґрунтя, на якому надалі реалізується власне контрольна функція суду, передбачена положеннями Розділу VI Кодексу.

Особливого значення для сучасного розвитку інституту судового контролю набули зміни, внесені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень» від 21 листопада 2024 року № 4094-IX, який набрав чинності 19 грудня 2024 року [10]. Саме цей Закон започаткував новий етап еволюції нормативної моделі судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві. Якщо попередні законодавчі зміни переважно стосувалися окремих процесуальних аспектів здійснення контролю, то законодавчі новели 2024 року комплексно переглянули концепцію функціонування відповідного інституту, істотно розширивши як зміст контрольних повноважень суду, так і процесуальний інструментарій їх реалізації.

Насамперед законодавець переосмислив роль статті 339 Господарського процесуального кодексу України. Якщо раніше вона фактично визначала лише право сторін виконавчого провадження на звернення зі скаргою до суду, то після внесених змін ця стаття отримала назву «Судовий контроль за виконанням судових рішень у господарських справах» і стала виконувати функцію загальної норми-принципу, закріпивши, що судовий контроль здійснює саме суд першої інстанції, який розглянув відповідну справу, у порядку, визначеному Розділом VI Кодексу [10]. Водночас право сторін виконавчого провадження на звернення зі скаргою було перенесено до нової статті 339-1 із відповідною деталізацією її

змісту. У результаті Розділ VI Господарського процесуального кодексу України набув внутрішньо логічної та системної структури, у якій загальні засади здійснення судового контролю передують нормативному регулюванню окремих процесуальних форм його реалізації. Після статті 339 послідовно розташовані статті 339-1–345, що визначають право на звернення зі скаргою, порядок її подання та розгляду, строки звернення, зміст судового рішення за результатами розгляду скарги, правила розподілу судових витрат і порядок виконання ухвали суду. Така законодавча побудова, на наш погляд, свідчить про поступовий перехід від сприйняття судового контролю як окремої процесуальної процедури до його розуміння як самостійного комплексного інституту господарського процесуального права, що має власні принципи, предмет правового регулювання та систему процесуальних засобів реалізації.

Окремої уваги заслуговує запровадження Законом № 4094-IX нового для господарського судочинства процесуального інституту — судового контролю у формі зобов'язання боржника подати звіт про виконання судового рішення, нормативне регулювання якого зосереджено у статтях 345-1–345-4 ГПК України. Поява вказаних норм свідчить про істотне розширення функціонального призначення судового контролю: від реагування на вже допущені порушення у виконавчому провадженні — до активного спостереження суду за процесом реалізації ухваленого ним рішення та оцінювання достатності заходів, ужитих боржником для його своєчасного й повного виконання. На відміну від розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність виконавця, звітна форма контролю спрямована безпосередньо на боржника і покликана забезпечити його підзвітність суду щодо фактичного виконання покладеного на нього юридичного обов'язку.

Відповідно до частини першої статті 345-1 ГПК України суд, який розглянув справу як суд першої інстанції, за письмовою заявою стягувача може зобов'язати боржника подати у встановлений судом строк звіт про виконання судового рішення у справах про захист ділової репутації, у

справах, що виникають із відносин, пов'язаних із захистом економічної конкуренції, обмеженням монополізму у господарській діяльності та захистом від недобросовісної конкуренції, а також в інших спорах немайнового характеру [10]. Зазначене законодавче рішення є закономірним, оскільки виконання рішень немайнового характеру нерідко не може бути забезпечене виключно шляхом застосування традиційних майнових заходів примусового виконання. У таких правовідносинах судовий контроль набуває особливого значення як засіб перевірки не лише формальної поведінки боржника, а й реальності, повноти та відповідності вжитих ним заходів змісту резолютивної частини судового рішення.

Водночас законодавець установив спеціальний, посилений режим судового контролю у випадках, коли боржником є орган державної влади, орган місцевого самоврядування або суб'єкт господарювання державного чи комунального сектору економіки. За таких обставин суд за письмовою заявою стягувача та за умови відкриття виконавчого провадження зобов'язує боржника подати звіт про виконання судового рішення незалежно від характеру спору, що прямо передбачено частиною четвертою статті 345-1 ГПК України. Крім того, відповідно до частини п'ятої цієї статті суд може вже під час ухвалення рішення, за письмовою заявою позивача, покласти на такого відповідача обов'язок подати звіт про його виконання, також незалежно від характеру спору [10]. Отже, щодо суб'єктів публічної влади та підприємств державного і комунального секторів законодавець відмовився від обмеження звітного контролю лише спорами немайнового характеру, запровадивши підвищений стандарт їхньої процесуальної підзвітності.

Такий диференційований підхід має не лише практичне, а й концептуальне значення. Суб'єкти публічного сектору повинні демонструвати підвищений рівень поваги до судового рішення, оскільки держава, яка відповідно до Конституції України зобов'язана забезпечувати його виконання, не може через власні органи, установи чи підприємства створювати перешкоди для реалізації права особи на ефективний судовий

захист. Тому встановлення щодо таких боржників посиленого контрольного режиму слід розглядати як нормативне втілення принципів належного публічного адміністрування, правової визначеності та відповідальності держави за функціонування створеного нею механізму виконання судових рішень.

Процедурний порядок реалізації зазначеної форми судового контролю конкретизовано у статті 345-2 ГПК України. Заява про зобов'язання боржника подати звіт розглядається судом протягом десяти днів із дня її надходження, як правило, у порядку письмового провадження. Водночас за ініціативою суду або за клопотанням заявника її розгляд може відбуватися в судовому засіданні. Встановлений судом строк для подання звіту має бути об'єктивно достатнім для його підготовки, однак не може становити менше десяти календарних днів із дня отримання боржником відповідної ухвали та перевищувати три місяці [10]. Запровадження законодавчо визначених часових меж спрямоване на поєднання оперативності судового контролю з необхідністю надати боржникові реальну можливість виконати рішення та належним чином документально відобразити здійснені ним дії.

Особливо показовим є наділення суду правом покласти обов'язок щодо подання звіту особисто на керівника боржника, якщо останній є юридичною особою. Цей механізм забезпечує персоніфікацію управлінської відповідальності за організацію виконання судового рішення та унеможливорює повне розчинення відповідного обов'язку у внутрішній структурі юридичної особи. У такому разі керівник постає не як безпосередній боржник у матеріально-правовому розумінні, а як посадова особа, наділена організаційно-розпорядчими повноваженнями та відповідальна за вжиття необхідних управлінських заходів для забезпечення виконання рішення.

Статті 345-3 та 345-4 ГПК України визначають вимоги до змісту звіту боржника та порядок його судового розгляду. За своєю правовою природою такий звіт не є звичайним інформаційним повідомленням про діяльність

боржника. Він становить процесуальний документ, за допомогою якого боржник повинен підтвердити фактичне виконання судового рішення або належно обґрунтувати вчинені ним дії, спрямовані на його виконання. Отже, предметом оцінювання суду є не тільки формальна відповідність звіту встановленим вимогам, а й достатність, результативність та добросовісність заходів, ужитих боржником.

Якщо наведені у звіті обставини визнаються необґрунтованими, а вжиті боржником заходи — недостатніми для своєчасного й повного виконання судового рішення, суд відмовляє у прийнятті звіту та застосовує до боржника, а у передбачених законом випадках — до його керівника, захід процесуального примусу у вигляді штрафу за правилами статті 135 ГПК України [10]. Таким чином, звітна форма контролю включає три взаємопов'язані елементи: обов'язок боржника розкрити інформацію про стан виконання рішення; судове оцінювання належності та достатності вжитих заходів; можливість застосування процесуального примусу в разі формального, неповного або недобросовісного виконання відповідного обов'язку. Це дає підстави характеризувати інститут звіту як самостійну активну форму судового контролю, яка поєднує інформаційно-аналітичний, превентивний і примусовий складники.

У цьому контексті важливого значення набуває реформування статті 135 ГПК України «Штраф», яка виконує функцію загального нормативного механізму застосування заходів процесуального примусу. Законом № 4094-ІХ її доповнено спеціальним положенням, відповідно до якого під час здійснення судового контролю за виконанням судового рішення суд може стягнути в дохід державного бюджету з відповідача, боржника або їхніх керівників, якщо відповідачем чи боржником є юридична особа, штраф у розмірі від двадцяти до сорока прожиткових мінімумів для працездатних осіб [10]. Зазначений розмір істотно перевищує загальний діапазон штрафу — від одного до десяти прожиткових мінімумів для працездатних осіб, установлений для більшості інших випадків процесуального примусу.

Посилення майнового впливу не слід зводити виключно до каральної функції. За своєю процесуальною природою такий штраф передусім має примусовий, превентивний і стимулювальний характер: він покликаний спонукати боржника та його керівника до належної організації виконання судового рішення, запобігти затягуванню цього процесу й забезпечити реальну дієвість владних приписів суду. Водночас можливість застосування штрафу безпосередньо до керівника юридичної особи посилює персоніфікований характер судового впливу та зменшує ризик перекладення негативних наслідків невиконання виключно на юридичну особу, тоді як фактична можливість забезпечити належне виконання рішення залежить від управлінських дій її посадових осіб.

З адміністративно-правового погляду наведені положення демонструють перехід від переважно реактивної моделі судового контролю до моделі активного владно-організаційного впливу. Суд не лише констатує факт порушення або перевіряє правомірність дій виконавця, а й установлює обов'язкові строки, витребує відомості про стан виконання, оцінює достатність ужитих заходів, адресує приписи конкретним посадовим особам та застосовує до них заходи процесуального примусу. Отже, процесуальна форма діяльності суду наповнюється виразним контрольно-управлінським змістом, хоча й залишається невіддільною від здійснення правосуддя та спрямованою на забезпечення остаточної реалізації судового рішення.

Вагомим напрямом реформи стало також удосконалення статей 340–343 ГПК України, які регламентують порядок судового розгляду скарг на рішення, дії або бездіяльність державного виконавця, іншої посадової особи органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця під час виконання судового рішення, ухваленого відповідно до цього Кодексу. Законодавець істотно деталізував вимоги до форми та змісту скарги. Зокрема, частина третя статті 340 ГПК України передбачає зазначення ідентифікатора для повного доступу до інформації про виконавче провадження, відомостей про наявність або відсутність електронного кабінету, дати, коли скаржник

дізнався чи повинен був дізнатися про порушення свого права, та інших відомостей, необхідних для належної підготовки й оперативного розгляду скарги [10].

Таке нормативне уточнення сприяє процесуальній визначеності та забезпечує суд необхідною інформацією для встановлення дотримання строку звернення, ідентифікації відповідного виконавчого провадження й з'ясування фактичних обставин оскарження. Водночас надмірна формалізація вимог до скарги потенційно може ускладнювати доступ до судового контролю, особливо якщо недотримання окремих технічних вимог застосовуватиметься без урахування принципу пропорційності та реальної можливості скажника отримати відповідні відомості. Тому практична реалізація оновлених положень має ґрунтуватися на розумному балансі між належною процесуальною дисципліною та гарантуванням ефективного доступу до суду.

Законодавчих змін зазнали й строки розгляду скарги. Якщо попередня редакція статті 342 ГПК України передбачала її розгляд у десятиденний строк, то після реформи цей строк збільшено до двадцяти днів із можливістю продовження не більше ніж на двадцять днів за вмотивованим клопотанням сторони або з ініціативи суду [10]. Таке рішення має амбівалентний характер. З одного боку, збільшення строку може сприяти повнішому дослідженню матеріалів виконавчого провадження, належному повідомленню його учасників та ухваленню обґрунтованого судового акта. З другого боку, тривале очікування судового реагування на неправомірне рішення, дію чи бездіяльність виконавця здатне знизити практичну ефективність контролю, адже на стадії примусового виконання зволікання нерідко спричиняє незворотні майнові або організаційні наслідки. Тому продовження строку має залишатися винятковим процесуальним засобом, застосування якого потребує належного мотивування з урахуванням конкретних обставин справи.

Концептуально значущою є також зміна правових наслідків задоволення скарги. У попередній редакції статті 343 ГПК України суд у разі встановлення обґрунтованості скарги визнавав оскаржувані рішення, дії чи бездіяльність неправомірними та зобов'язував виконавця або іншу посадову особу усунути допущене порушення. Натомість оновлена частина друга статті 343 Кодексу прямо наділяє суд повноваженням скасовувати неправомірне рішення виконавця [10]. Це означає, що судовий контроль уже не обмежується декларативною констатацією незаконності та адресуванням виконавцю обов'язку самостійно усунути її наслідки, а передбачає можливість безпосереднього припинення юридичної дії протиправного акта.

Надання суду повноваження скасовувати рішення виконавця істотно посилює відновлювальний потенціал судового контролю та робить його більш оперативним і результативним. Водночас таке повноваження має виразний владно-розпорядчий характер, оскільки його реалізація безпосередньо змінює стан адміністративно-процедурних правовідносин у межах виконавчого провадження. Саме у цій частині особливо чітко виявляється адміністративно-правовий складник досліджуваного інституту: господарський суд, діючи у встановленій процесуальним законом формі, здійснює зовнішній контроль за законністю владної діяльності державного чи приватного виконавця та уповноважений власним обов'язковим актом усунути юридичні наслідки прийнятого ним неправомірного рішення.

Проведений аналіз положень Закону № 4094-IX дає підстави стверджувати, що сучасний розвиток нормативної моделі судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві відбувається у напрямі поступового подолання її виключно реактивного характеру. Традиційна модель такого контролю ґрунтувалася переважно на розгляді судом скарг на рішення, дії чи бездіяльність державного або приватного виконавця, тобто передбачала судове реагування лише після виникнення відповідного порушення та виключно за ініціативою учасників виконавчого провадження. Натомість законодавчі новели 2024 року заклали передумови

для формування змішаної — реактивно-проактивної — моделі, у межах якої суд поряд із розглядом скарг наділяється повноваженнями превентивного, моніторингового та стимулювального характеру. До таких повноважень належать зобов'язання боржника подати звіт про виконання судового рішення, покладення обов'язку особистого звітування на керівника юридичної особи, оцінювання достатності вжитих заходів та застосування підвищеного процесуального штрафу.

Зазначена трансформація свідчить про зміну самого функціонального призначення судового контролю. Його завдання вже не обмежується перевіркою правомірності поведінки виконавця та відновленням порушених прав учасників виконавчого провадження. Суд отримує можливість безпосередньо впливати на динаміку виконання рішення, вимагати від боржника підтвердження вчинених дій та запобігати тривалому або формальному невиконанню судового акта. Такий підхід загалом кореспондує з рекомендаціями Європейської комісії з ефективності правосуддя (CEPEJ), у яких наголошується на необхідності забезпечення належного нагляду за діяльністю органів примусового виконання, прозорості виконавчих процедур та ефективних механізмів юридичної відповідальності [48].

Водночас розширення контрольних повноважень суду не може оцінюватися однозначно позитивно, оскільки воно актуалізує питання про межі судового втручання у сферу виконавчого провадження та співвідношення компетенції суду з повноваженнями державного чи приватного виконавця. Судовий контроль повинен забезпечувати законність і результативність виконання рішення, однак не має підміняти собою безпосередню виконавчу діяльність, яка передбачає вчинення комплексу організаційних, розшукових, майнових та примусових заходів. Відтак критерієм оцінювання нової моделі має бути не лише інтенсивність контрольного впливу суду, а й збереження функціонального балансу між судовою владою та суб'єктами примусового виконання.

У цьому контексті заслуговує на увагу позиція С. Я. Фурси та Є. І. Фурси, які, аналізуючи запроваджені законодавчі зміни крізь призму рекомендацій СЕРЕІ, звертають увагу на ризик функціонального дублювання повноважень суду та виконавця щодо контролю за поведінкою боржника. На думку вчених, у разі відкриття виконавчого провадження безпосередній контроль за діями чи бездіяльністю боржника повинен здійснювати насамперед виконавець, на якого законом покладено обов'язок організувати та забезпечити примусове виконання рішення. Натомість процесуальні норми про судовий контроль традиційно були зорієнтовані передусім на розгляд скарг щодо законності рішень, дій або бездіяльності самого виконавця [49, с. 324].

Наведене застереження порушує ширше теоретичне питання: чи є звіт боржника самостійною формою судового контролю, чи його запровадження означає часткове перенесення на суд функцій, притаманних виконавцю. На наш погляд, інститут звіту не слід розглядати як безпосереднє здійснення судом виконавчих повноважень, оскільки суд не вчиняє замість виконавця заходів примусового виконання, не здійснює розшуку майна, не накладає арешт і не організовує реалізацію активів боржника. Предметом судової діяльності залишається оцінювання належності поведінки боржника та достатності заходів, ужитих ним для виконання рішення. Проте небезпека фактичного дублювання справді може виникати тоді, коли судовий контроль і діяльність виконавця здійснюються паралельно без чіткого визначення їхніх цілей, меж та юридичних наслідків.

С. Я. Фурса та Є. І. Фурса також обґрунтовано звертають увагу на обмежену спроможність інституту звіту усунути об'єктивні та системні перешкоди для виконання судових рішень. Ідеться, зокрема, про відсутність у боржника достатнього майна, законодавчі мораторії на примусове стягнення, особливі бюджетні процедури, обмеження щодо звернення стягнення на майно державних підприємств та інші обставини, які не залежать виключно від волевиявлення боржника або його керівника. За таких

умов саме по собі покладення обов'язку подати звіт чи застосування штрафу не створює економічних і правових ресурсів, необхідних для фактичного виконання рішення [49, с. 325].

Отже, ефективність звітної форми судового контролю залежатиме від здатності суду розмежовувати недобросовісне ухилення від виконання та об'єктивну неможливість його здійснення у визначений строк. Застосування процесуального примусу є виправданим лише за умови встановлення винної, пасивної або формальної поведінки боржника чи його керівника, які мали реальну можливість ужити необхідних заходів, але не зробили цього. Натомість штрафування за наявності непереборних законодавчих, фінансових чи організаційних перешкод ризикує перетворити судовий контроль із засобу забезпечення ефективності правосуддя на формальний репресивний механізм, який не сприяє фактичному виконанню рішення.

Наведена наукова позиція має важливе методологічне значення для подальшого вдосконалення адміністративно-правового регулювання досліджуваного інституту. Вона акцентує увагу на необхідності нормативного розмежування судового контролю, відомчого нагляду та безпосередньої виконавчо-розпорядчої діяльності. Суд повинен перевіряти законність, добросовісність і результативність процесу виконання, усувати порушення та застосовувати передбачені законом заходи впливу, однак не перебирати на себе організаційні функції державного чи приватного виконавця. Саме дотримання такого балансу є необхідною умовою формування ефективної реактивно-проактивної моделі судового контролю.

Поряд із Господарським процесуальним кодексом України законодавчий рівень нормативного забезпечення судового контролю охоплює систему спеціальних законів, які визначають правовий статус суб'єктів виконавчого провадження, організаційні засади системи примусового виконання та порядок реалізації виконавчих процедур. Центральне місце у цій системі посідає Закон України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 року № 1404-VIII, який установлює умови та

порядок примусового виконання рішень судів та інших органів або посадових осіб у разі їх невиконання боржником у добровільному порядку [50]. Взаємопов'язаним із ним є Закон України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» від 2 червня 2016 року № 1403-VIII, що визначає правові засади організації і діяльності органів державної виконавчої служби та приватних виконавців, їхні завдання, повноваження, гарантії незалежності й форми юридичної відповідальності [51].

Одночасне прийняття зазначених законів і проведення конституційної реформи правосуддя у 2016 році не було випадковим збігом у розвитку національного законодавства. Ці нормативні зміни становили взаємопов'язані складники комплексного реформування механізму реалізації судової влади. На конституційному рівні було закріплено обов'язок держави забезпечувати виконання судових рішень та повноваження суду контролювати цей процес, тоді як на законодавчому рівні сформовано нову інституційну модель примусового виконання. Її визначальною рисою стало поєднання діяльності державних виконавців із незалежною професійною діяльністю приватних виконавців.

Унаслідок цього в Україні було запроваджено змішану, або публічно-приватну, модель примусового виконання судових рішень. Державний виконавець діє від імені держави у структурі органів державної виконавчої служби, тоді як приватний виконавець здійснює незалежну професійну діяльність, хоча й реалізує делеговану державою публічну функцію. Відмінність їхнього організаційно-правового статусу не змінює владного характеру рішень і дій, учинених у межах виконавчого провадження, та не усуває необхідності зовнішнього контролю за їх законністю. Саме тому рішення, дії та бездіяльність як державних, так і приватних виконавців підлягають судовій перевірці за єдиними базовими стандартами законності, обґрунтованості, пропорційності та дотримання прав учасників виконавчого провадження.

З адміністративно-правового погляду приватний характер професійної організації виконавця не означає приватноправової природи здійснюваних ним повноважень. Під час примусового виконання він наділений владними повноваженнями щодо боржника та інших осіб, ухвалює обов'язкові постанови, застосовує встановлені законом обмеження і вчиняє дії, здатні безпосередньо впливати на майнову сферу та правовий статус учасників провадження. Відтак судовий контроль поширюється не стільки на організаційний статус виконавця, скільки на публічно-владний характер його діяльності.

Особливе значення для визначення співвідношення процесуального та виконавчого законодавства має стаття 74 Закону України «Про виконавче провадження», яка встановлює загальний порядок оскарження рішень, дій і бездіяльності виконавців та посадових осіб органів державної виконавчої служби. Відповідно до частини першої цієї статті рішення, дії чи бездіяльність виконавця та посадових осіб органу державної виконавчої служби, вчинені під час виконання судового рішення, можуть бути оскаржені сторонами, іншими учасниками виконавчого провадження та особами, права яких порушено, до суду, що видав виконавчий документ, у порядку, передбаченому законом [50].

Зазначена норма має відсильний характер, оскільки не встановлює самостійної судової процедури розгляду скарги, а спрямовує суб'єкта оскарження до відповідного процесуального законодавства. У господарських справах таким спеціальним нормативним масивом є положення Розділу VI ГПК України. Отже, Закон України «Про виконавче провадження» визначає загальне право на оскарження та предмет судового контролю, тоді як Господарський процесуальний кодекс України встановлює процесуальну форму реалізації цього права, строки звернення, порядок розгляду скарги та повноваження суду за його результатами. Така взаємодія норм свідчить про міжгалузевий характер нормативного регулювання судового контролю.

Водночас частина друга статті 74 Закону України «Про виконавче провадження» передбачає інший юрисдикційний порядок щодо рішень, дій чи бездіяльності виконавця, вчинених під час виконання рішень інших органів або посадових осіб: вони підлягають оскарженню до відповідного адміністративного суду [50]. Отже, законодавець розмежовує судову юрисдикцію залежно від правової природи та суб'єкта ухвалення рішення, що примусово виконується. Якщо виконується судове рішення, контроль за діяльністю виконавця здійснює суд відповідної спеціалізації у межах тієї юрисдикції, у якій було розглянуто справу. Якщо ж виконавчий документ видано іншим органом або посадовою особою, спір щодо владної діяльності виконавця розглядається за правилами адміністративного судочинства.

Такий підхід відображає принцип процесуальної належності судового контролю: суд, у межах юрисдикції якого було ухвалено рішення, зберігає зв'язок із його подальшою реалізацією та контролює законність примусового виконання. Водночас у справах щодо виконання рішень несудових органів предметом судової перевірки є насамперед публічно-владна діяльність виконавця, що зумовлює компетенцію адміністративного суду. Попри відмінності у процесуальній формі, в обох випадках здійснюється контроль за законністю владних рішень і дій суб'єкта, уповноваженого державою на примусове виконання.

Поряд із судовим порядком частини третя та четверта статті 74 Закону України «Про виконавче провадження» передбачають можливість відомчого оскарження рішень, дій або бездіяльності державного виконавця. Стягувач та інші учасники виконавчого провадження, крім боржника, можуть звернутися зі скаргою до начальника відділу, якому безпосередньо підпорядкований державний виконавець, а також у передбачених законом випадках — до керівника органу державної виконавчої служби вищого рівня [50]. Таким чином, законодавство допускає паралельне функціонування судової та внутрішньоадміністративної форм контролю за діяльністю органів примусового виконання.

Відомчий контроль має організаційно-управлінський характер і здійснюється в межах ієрархічної системи органів державної виконавчої служби. Його перевагами потенційно є оперативність, професійна спеціалізація та можливість швидкого усунення окремих процедурних порушень без ініціювання судового провадження. Водночас внутрішньосистемний характер такого контролю обмежує рівень його інституційної незалежності, оскільки правомірність діяльності державного виконавця перевіряється посадовими особами тієї самої адміністративної системи. Судовий контроль, навпаки, має зовнішній, незалежний і юрисдикційний характер та завершується ухваленням обов'язкового судового акта.

Як слушно зазначає О. Б. Верба-Сидор, одночасне існування судового та відомчого порядків оскарження зумовлює необхідність чіткого розмежування меж їх компетенції, запобігання не виправданій конкуренції контрольних процедур і забезпечення ефективного захисту прав учасників виконавчого провадження [17, с. 95]. Таке розмежування має здійснюватися не лише за суб'єктом контролю, а й за його предметом, метою, процесуальною формою та юридичними наслідками. Відомчий контроль орієнтований переважно на підтримання внутрішньої виконавської дисципліни, перевірку дотримання організаційних процедур та усунення порушень у межах адміністративного підпорядкування. Судовий контроль спрямований передусім на захист суб'єктивних прав, перевірку законності владного втручання і відновлення порушеного правового становища особи.

При цьому використання відомчого порядку оскарження не повинно перетворюватися на обов'язкову передумову доступу до суду або затримувати судові реагування у випадках, коли рішення чи дія виконавця безпосередньо порушують права учасника провадження. Саме суд як незалежний орган правосуддя має залишатися основним гарантом законності примусового виконання. Позасудова форма контролю може виконувати

допоміжну, оперативну та коригувальну функції, але не здатна замінити повноцінного судового захисту.

Отже, нормативне регулювання контролю за діяльністю суб'єктів примусового виконання характеризується поєднанням кількох взаємопов'язаних механізмів: процесуального контролю суду, відомчого контролю в системі державної виконавчої служби та професійного нагляду за діяльністю приватних виконавців. Їхнє паралельне функціонування потенційно сприяє підвищенню законності й ефективності виконавчого провадження, проте потребує чіткого нормативного розмежування компетенції. Визначальне місце у цій системі належить саме судовому контролю, оскільки він має зовнішній, незалежний і правозахисний характер та безпосередньо забезпечує реалізацію конституційного принципу обов'язковості судового рішення.

Показовим прикладом нормативної неузгодженості, що виникла на стику положень Господарського процесуального кодексу України та Закону України «Про виконавче провадження», є розбіжність у визначенні строку звернення до суду зі скаргою на рішення, дії чи бездіяльність виконавця. Частина перша статті 341 ГПК України у редакції, чинній до набрання чинності Законом № 4094-IX, установлювала десятиденний строк для подання такої скарги, який обчислювався у робочих днях. Водночас частина п'ята статті 74 Закону України «Про виконавче провадження» також передбачала десятиденний строк, однак визначала інший порядок його обчислення. Формальна тотожність тривалості строку, таким чином, приховувала істотну відмінність у правилах його перебігу, що створювало правову невизначеність для учасників виконавчого провадження та породжувало неоднакову судову практику.

Розглядаючи зазначену колізію як виключну правову проблему, вирішення якої було необхідним для забезпечення розвитку права та формування єдності правозастосування, Велика Палата Верховного Суду виходила з функціонального призначення кожного з відповідних

нормативно-правових актів. Вона дійшла висновку, що Господарський процесуальний кодекс України є основним спеціальним актом, який регламентує здійснення судочинства господарськими судами, зокрема порядок звернення зі скаргами на рішення, дії чи бездіяльність виконавця та процедуру їх судового розгляду. Натомість положення статті 74 Закону України «Про виконавче провадження» мають загальний характер, оскільки поширюються на ширше коло правовідносин: як на оскарження дій, учинених під час виконання різних видів виконавчих документів, а не лише рішень господарських судів, так і на оскарження таких дій не тільки в судовому, а й у відомчому порядку [52].

Відтак Велика Палата Верховного Суду надала пріоритет спеціальній процесуальній нормі ГПК України, фактично застосувавши загальновизнаний принцип подолання нормативних колізій *lex specialis derogat generali*. Водночас значення наведеної правової позиції не обмежується суто технічним визначенням способу обчислення строку. Вона підтверджує, що судовий контроль за виконанням рішень у господарських справах має здійснюватися передусім за правилами відповідного процесуального кодексу, тоді як виконавче законодавство формує загальні матеріально-організаційні засади примусового виконання. Саме така модель співвідношення нормативних актів забезпечує внутрішню узгодженість правового регулювання та унеможливорює довільне змішування загальної виконавчої процедури зі спеціальними формами господарського судочинства.

Наведена колізія водночас виявила ширшу проблему фрагментарності нормативного регулювання судового контролю. Формування відповідного інституту на перетині господарського процесуального та виконавчого законодавства закономірно зумовлює паралельне регулювання окремих процедур різними нормативно-правовими актами. За відсутності належної законодавчої узгодженості це може призводити до конкуренції норм, неоднакового тлумачення процесуальних прав учасників і надмірної

залежності правозастосування від судової практики. Тому забезпечення нормативної визначеності у цій сфері вимагає не лише застосування принципу пріоритету спеціальної норми, а й послідовної гармонізації положень процесуального та виконавчого законодавства.

Аналогічний за своїм концептуальним спрямуванням висновок щодо розмежування юрисдикційних меж судового контролю сформульовано Великою Палатою Верховного Суду у справі № 175/1571/15. Предметом розгляду стало питання про належний судовий порядок оскарження постанови начальника відділу державної виконавчої служби, прийнятої за результатами відомчого розгляду скарги на рішення, дії чи бездіяльність державного виконавця. Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що такі скарги підлягають розгляду за правилами юрисдикції того суду, який ухвалив рішення, що перебуває на примусовому виконанні. Сам факт реалізації посадовою особою органу державної виконавчої служби відомчих контрольних повноважень не змінює правової природи спору та не зумовлює його автоматичного віднесення до адміністративної юрисдикції [53].

В основі цієї правової позиції лежить принцип збереження функціонального та юрисдикційного зв'язку між судовим рішенням і подальшим контролем за його виконанням. Якщо оскаржувані рішення або дії посадової особи органу державної виконавчої служби стосуються виконання рішення господарського суду, то їх правомірність має оцінюватися саме тим судом, до юрисдикції якого належало вирішення первісного спору. Відомчий характер акта, прийнятого начальником відділу державної виконавчої служби, не трансформує предмет правовідносин, оскільки такий акт залишається складником процедури виконання конкретного судового рішення.

Зосередження судового контролю в межах однієї юрисдикції має низку важливих переваг. По-перше, суд, який ухвалив рішення, володіє необхідним розумінням предмета спору, змісту резолютивної частини та юридичної мети судового захисту. По-друге, такий підхід мінімізує ризик ухвалення

суперечливих рішень судами різних юрисдикцій. По-третє, він забезпечує процесуальну послідовність і концентрує контроль за виконанням судового акта в межах одного судового механізму. Отже, йдеться не лише про визначення належного суду, а й про гарантування цілісності судового захисту на всіх його стадіях — від вирішення спору по суті до фактичної реалізації ухваленого рішення.

Наведена правова позиція має принципове значення для визначення місця судового контролю у системі гарантій виконання судових рішень. Вона підтверджує, що відомчий контроль, здійснюваний керівниками органів державної виконавчої служби, має внутрішньоадміністративний і субординаційний характер. Він спрямований на перевірку діяльності підпорядкованих державних виконавців, забезпечення виконавської дисципліни та усунення порушень у межах організаційної структури відповідного органу. Проте такий контроль не є остаточним і не може підміняти незалежну судову перевірку. Саме судовий контроль становить завершальний зовнішній механізм оцінювання законності владної діяльності суб'єктів примусового виконання.

Водночас формулювання про «найвищий» або «остаточний» рівень судового контролю потребує певного уточнення. Суд, який видав виконавчий документ, здійснює первинний юрисдикційний контроль за виконанням власного рішення, однак ухвалені ним процесуальні акти можуть бути переглянуті в апеляційному, а у передбачених законом випадках — і в касаційному порядку. Тому точніше стверджувати, що саме судова форма контролю є остаточною у співвідношенні з відомчим порядком, тоді як усередині самої судової системи діє інстанційний механізм перевірки законності та обґрунтованості відповідних судових актів.

До законодавчого рівня нормативного забезпечення досліджуваного інституту належить також Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. Цей нормативно-правовий акт визначає організаційні засади функціонування судової влади, статус судів і суддів,

принципи побудови судової системи та основні гарантії здійснення правосуддя. Стаття 18 Закону закріплює обов'язковість судових рішень, що кореспондує з положеннями статей 129 і 129-1 Конституції України та формує загальну судоустрійну основу реалізації контрольної функції суду [5].

Значення цього Закону для судового контролю полягає насамперед у тому, що він визначає інституційну основу діяльності господарських судів як складової судової системи. Якщо Господарський процесуальний кодекс України регламентує конкретні процедури здійснення контролю, то Закон України «Про судоустрій і статус суддів» закріплює організаційно-правові передумови здійснення судом відповідних повноважень. У такий спосіб процесуальне та судоустрійне законодавство утворюють взаємопов'язану нормативну конструкцію: перше визначає форми контрольної діяльності, а друге — інституційний статус суб'єкта, уповноваженого її здійснювати.

Особливе місце у нормативному регулюванні виконання судових рішень у господарському судочинстві посідає Кодекс України з процедур банкрутства від 18 жовтня 2018 року № 2597-VIII [54]. Його значення зумовлене специфікою правовідносин неплатоспроможності, у межах яких індивідуальне примусове виконання судових рішень поступається місцем колективній процедурі задоволення вимог кредиторів. Відкриття провадження у справі про банкрутство істотно трансформує звичайний механізм виконання судових актів, оскільки майнові вимоги різних кредиторів концентруються в єдиній судовій процедурі, а розпорядження активами боржника здійснюється під контролем господарського суду.

Потреба в особливому нормативному регулюванні пояснюється множинністю кредиторів, недостатністю майнової маси боржника та необхідністю забезпечення балансу між приватними інтересами окремих стягувачів і колективним інтересом усієї сукупності кредиторів. За таких умов виконання окремого судового рішення не може здійснюватися ізольовано від загальної процедури неплатоспроможності, оскільки це могло

б призвести до вибіркового задоволення вимог одних кредиторів на шкоду іншим і порушити встановлену законом черговість.

Кодекс України з процедур банкрутства формує самостійний комплексний механізм реалізації майнових вимог, який охоплює запровадження мораторію на задоволення вимог кредиторів, формування та затвердження реєстру вимог, здійснення процедур розпорядження майном, санації або ліквідації, продаж активів боржника та пропорційне задоволення вимог відповідно до встановленої черговості. У цих правовідносинах судовий контроль набуває значно ширшого змісту, ніж у звичайному виконавчому провадженні. Господарський суд не лише розглядає окремі скарги чи перевіряє правомірність дій виконавця, а здійснює системний контроль за перебігом усієї процедури неплатоспроможності.

Такий контроль поширюється на діяльність арбітражного керуючого, формування ліквідаційної маси, дотримання мораторію, законність відчуження майна, реалізацію плану санації, черговість і пропорційність задоволення вимог кредиторів. Відтак у справах про банкрутство судовий контроль набуває виразно організаційного, координаційного та управлінського характеру, залишаючись водночас формою здійснення правосуддя. Саме тут особливо наочно проявляється поєднання господарсько-процесуальних та адміністративно-правових елементів досліджуваного інституту.

Стаття 3 ГПК України прямо передбачає застосування Кодексу України з процедур банкрутства як спеціального акта законодавства, відповідно до якого здійснюється господарське судочинство [6]. Це положення підтверджує системний взаємозв'язок зазначених кодексів і водночас засвідчує спеціальний характер правового регулювання відносин неплатоспроможності. У випадках, коли загальні положення ГПК України та законодавства про виконавче провадження не враховують специфіки колективного задоволення вимог кредиторів, пріоритет мають норми Кодексу України з процедур банкрутства.

Отже, правове регулювання судового контролю у справах про банкрутство ґрунтується на особливій моделі співвідношення загального та спеціального законодавства. Господарський процесуальний кодекс України визначає загальні засади здійснення правосуддя та судового контролю, тоді як Кодекс України з процедур банкрутства конкретизує їх з урахуванням специфіки неплатоспроможності. Така нормативна конструкція ще раз підтверджує міжгалузевий і багаторівневий характер правового забезпечення виконання судових рішень у господарському судочинстві.

Важливе значення для практичної реалізації судового контролю має також Закон України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» від 12 липня 2001 року № 2658-III. Його положення застосовуються, зокрема, під час вирішення господарським судом питання про зміну способу та порядку виконання судового рішення шляхом стягнення з боржника вартості майна замість його передачі стягувачеві в натурі. Значення цього нормативно-правового акта істотно посилилося після прийняття Закону № 4094-IX, яким статтю 331 ГПК України було доповнено спеціальною підставою для зміни способу виконання судового рішення у разі невиконання боржником протягом двох місяців із дня відкриття виконавчого провадження обов'язку вчинити певні дії щодо майна стягувача [55; 10].

Запроваджена законодавча конструкція спрямована на подолання ситуацій, за яких формально визначений у судовому рішенні спосіб захисту втрачає практичну ефективність через тривалу бездіяльність боржника, відсутність відповідного майна або неможливість його фактичної передачі. У такому разі зміна способу виконання дозволяє адаптувати механізм реалізації судового акта до фактичних обставин, не змінюючи при цьому суті вирішеного спору та змісту встановленого судом матеріального права стягувача.

Визначення вартості майна відповідно до вимог спеціального законодавства про оцінку виконує при цьому гарантійну функцію. Воно покликане забезпечити об'єктивність майнового еквівалента, який стягується

замість передачі індивідуально визначеної речі, запобігти необґрунтованому збагаченню однієї зі сторін та зберегти пропорційність між змістом первісного обов'язку боржника і правовими наслідками зміни способу його виконання. Отже, у цьому аспекті законодавство про оцінку майна стає складником нормативного механізму судового контролю, оскільки забезпечує належне доказове та економічне обґрунтування судового втручання у спосіб реалізації ухваленого рішення.

Підзаконний рівень нормативно-правового регулювання судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві має похідний щодо закону характер і виконує переважно організаційну, процедурно-технічну та інформаційно-забезпечувальну функції. Його становлять нормативно-правові акти Кабінету Міністрів України та Міністерства юстиції України, якими деталізуються порядок організації виконавчого провадження, правила ведення автоматизованих інформаційних систем і реєстрів, форми окремих документів, порядок електронної взаємодії, організаційні засади діяльності державних і приватних виконавців, а також кваліфікаційні та професійні вимоги до осіб, уповноважених здійснювати примусове виконання.

Підзаконні нормативні акти не можуть самостійно визначати підстави, межі або процесуальні форми здійснення судового контролю. Відповідні питання мають регулюватися законом, що впливає як із конституційного принципу законності, закріпленого у статті 19 Конституції України, так і з вимог правової визначеності та належного розмежування повноважень органів публічної влади. Судові повноваження, підстави їх реалізації, права та обов'язки учасників контрольних правовідносин не можуть установлюватися чи звужуватися актами підзаконного характеру.

Водночас похідність підзаконного регулювання не означає його другорядності для практичного функціонування досліджуваного інституту. Саме на цьому рівні створюється організаційно-технічна інфраструктура, без якої законодавчо визначені повноваження суду не могли б бути реалізовані

належним чином. Ідеться, зокрема, про порядок функціонування Автоматизованої системи виконавчого провадження, облік виконавчих документів, електронний документообіг, ідентифікацію учасників провадження, доступ до інформації про вчинені виконавчі дії, фіксацію процесуальних рішень виконавця та обмін даними між судами, органами державної виконавчої служби і приватними виконавцями.

Зазначені інформаційні механізми безпосередньо впливають на ефективність судового контролю. Повнота, достовірність і своєчасність відомостей про перебіг виконавчого провадження визначають можливість суду встановити фактичні обставини справи, оцінити правомірність оскаржуваних рішень або бездіяльності виконавця, перевірити строки вчинення виконавчих дій та з'ясувати реальний стан виконання судового рішення. У цьому розумінні підзаконне регулювання формує інформаційну та процедурну основу доказування у справах, пов'язаних зі здійсненням судового контролю, зокрема під час розгляду скарг і заяв про зобов'язання боржника подати звіт про виконання рішення.

Окремий рівень нормативної основи судового контролю становить міжнародно-правове регулювання. Його центральним джерелом є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, ратифікована Україною Законом від 17 липня 1997 року. Стаття 6 Конвенції гарантує право на справедливий судовий розгляд, зміст якого за усталеним тлумаченням Європейського суду з прав людини не вичерпується отриманням остаточного судового рішення, а охоплює також його належне та своєчасне виконання [1].

Відтак виконання судового рішення у конвенційному розумінні є не відокремленою постсудовою процедурою, а невід'ємним елементом права на суд. Неефективність виконавчого механізму, надмірне зволікання або фактична неможливість реалізувати присуджене право нівелюють результати судового розгляду та перетворюють гарантований Конвенцією захист на формальний. Саме тому міжнародно-правові стандарти вимагають від держави не лише утримуватися від перешкод у виконанні, а й створити дієву

організаційну, процедурну та контрольну систему, спроможну забезпечити практичну реалізацію остаточних судових актів.

Особливе значення для інтеграції цих стандартів у національний правопорядок має Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року № 3477-IV. Відповідно до його положень національні суди застосовують Конвенцію та практику Європейського суду з прав людини як джерело права [44]. Це безпосередньо стосується й господарських судів під час вирішення процесуальних питань, пов'язаних із виконанням судових рішень, розгляду скарг на діяльність виконавців, застосування заходів процесуального примусу та оцінювання розумності строків виконання.

Застосування конвенційних стандартів у цій сфері передбачає, що господарський суд має оцінювати не лише формальну відповідність поведінки учасників виконавчого провадження національним нормам, а й фактичну ефективність обраного механізму захисту. Судовий контроль повинен забезпечувати практичне відновлення порушеного права, а не обмежуватися констатацією окремих процедурних порушень, які не впливають на досягнення кінцевого результату виконання.

Вагоме орієнтаційне значення мають також рекомендаційні акти Європейської комісії з ефективності правосуддя при Раді Європи щодо організації та здійснення примусового виконання судових рішень. У них сформульовано стандарти професійності, незалежності, підзвітності та відповідальності виконавців, вимоги до прозорості виконавчих процедур, доступності інформації для сторін, пропорційності примусових заходів, а також належного поєднання судового, адміністративного та професійного контролю за діяльністю суб'єктів виконання [48].

Хоча акти СЕРЕJ не мають для України обов'язкової юридичної сили, вони становлять важливе джерело так званого м'якого права та використовуються як орієнтир під час реформування національного законодавства. Урахування відповідних рекомендацій при підготовці Закону

№ 4094-IX свідчить про поступове наближення української нормативної моделі судового контролю до європейських стандартів ефективного правосуддя. Водночас імплементація таких стандартів не повинна мати механічного характеру, а має здійснюватися з урахуванням особливостей національної судової системи, моделі виконавчого провадження та реального стану виконання судових рішень.

Проведений системний аналіз нормативно-правового матеріалу дає підстави сформулювати низку узагальнюючих висновків.

По-перше, нормативно-правові засади судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві становлять багаторівневу, ієрархічно організовану та функціонально взаємопов'язану систему правового регулювання. Її конституційною основою є стаття 129-1 Конституції України, яка закріплює обов'язковість судового рішення, позитивний обов'язок держави забезпечувати його виконання та повноваження суду здійснювати відповідний контроль. Основний масив спеціального процесуального регулювання зосереджено в положеннях Господарського процесуального кодексу України, передусім у його Розділі VI, суттєво модернізованому Законом № 4094-IX від 21 листопада 2024 року.

По-друге, досліджувана нормативна система має виразний міжгалузевий характер. Вона поєднує конституційні, господарсько-процесуальні, адміністративно-правові, виконавчі, судоустрійні, банкрутні та міжнародно-правові приписи. Відповідні норми не функціонують ізольовано, а утворюють єдиний механізм, спрямований на забезпечення переходу від формально ухваленого судового рішення до його фактичної реалізації.

По-третє, для нормативного регулювання судового контролю характерною залишається конкуренція загального законодавства про виконавче провадження та спеціального процесуального законодавства. Найбільш виразно вона виявляється у питаннях строків, порядку оскарження, визначення юрисдикції та повноважень суду. Подолання таких колізій сьогодні значною мірою забезпечується практикою Великої Палати

Верховного Суду, яка послідовно виходить із пріоритету спеціальної процесуальної норми та необхідності збереження юрисдикційного зв'язку між судовим рішенням і контролем за його виконанням [52; 53]. Водночас покладення основного тягаря гармонізації законодавства на судову практику не може розглядатися як оптимальний стан правового регулювання, а тому відповідні неузгодженості потребують подальшого усунення на законодавчому рівні.

По-четверте, законодавчі новели 2024 року засвідчують перехід від переважно реактивної моделі судового контролю до змішаної (реактивно-проактивної) моделі. Поряд із традиційним розглядом скарг на рішення, дії та бездіяльність виконавців суд отримав засоби моніторингового, превентивного та стимулювального впливу на боржника, зокрема право вимагати звіт про виконання рішення, покладати обов'язок особистого звітування на керівника юридичної особи та застосовувати підвищений процесуальний штраф. Це свідчить про розширення предмета судового контролю: від перевірки законності діяльності виконавця — до оцінювання фактичної поведінки боржника та достатності вжитих ним заходів.

По-п'яте, розширення повноважень суду об'єктивно актуалізує проблему розмежування судового контролю та безпосередньої виконавчо-розпорядчої діяльності. Суд не повинен підміняти державного чи приватного виконавця, самостійно організовувати виконання, розшукувати активи або визначати конкретну послідовність виконавчих дій. Його функція полягає у перевірці законності, добросовісності та результативності процесу виконання, захисті прав учасників, усуненні протиправних наслідків і застосуванні передбачених законом заходів впливу. Саме тому нові форми контролю потребують подальшого доктринального осмислення та вироблення чітких критеріїв допустимого судового втручання.

По-шосте, нормативний розвиток інституту судового контролю відбувається під істотним впливом практики Європейського суду з прав людини та рекомендаційних стандартів Ради Європи. Конвенційне розуміння

виконання судового рішення як невід'ємної частини права на справедливий суд зумовлює необхідність оцінювати ефективність національного регулювання не лише за формальною наявністю виконавчих процедур, а й за їх реальною спроможністю забезпечити своєчасне та повне відновлення порушеного права.

Таким чином, нормативно-правові засади судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві доцільно розглядати як самостійну міжгалузеву систему правового регулювання, в якій конституційні гарантії, господарсько-процесуальні форми, адміністративно-правові засоби владного впливу, механізми примусового виконання та міжнародні стандарти ефективного правосуддя взаємодіють задля досягнення єдиного юридично значущого результату — реального виконання судового рішення.

2.2 Суб'єкти адміністративно-правових відносин у сфері судового контролю за виконанням судових рішень

Дослідження нормативно-правових засад судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві, здійснене у попередньому підрозділі, закономірно зумовлює необхідність звернення до суб'єктного складу відповідних правовідносин, оскільки саме через діяльність та взаємодію конкретних учасників реалізується передбачений законодавством механізм судового контролю. Без визначення кола таких суб'єктів, обсягу їх адміністративної правосуб'єктності, а також змісту взаємних прав і обов'язків неможливо повною мірою розкрити функціональне призначення судового контролю як гарантії реального виконання судових рішень у господарському судочинстві. Саме суб'єктний склад надає відповідним правовідносинам конкретного змісту та практичної визначеності, адже їх учасники виступають носіями суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, реалізація яких становить зміст таких правовідносин.

У загальній теорії адміністративного права усталеною є позиція, відповідно до якої суб'єктами адміністративного права визнаються учасники суспільних відносин, потенційно наділені здатністю бути носіями прав і обов'язків адміністративно-правового характеру, тобто такими, що володіють адміністративною правосуб'єктністю [56]. Водночас у науковій літературі послідовно розмежовуються поняття «суб'єкт адміністративного права» та «суб'єкт адміністративних правовідносин»: перше характеризує потенційну можливість особи брати участь у відповідних правовідносинах, тоді як друге є конкретною категорією, що виникає лише з моменту фактичної реалізації особою належних їй прав і обов'язків у межах уже існуючих правовідносин [57].

Отже, не кожен суб'єкт адміністративного права одночасно виступає суб'єктом адміністративно-правових відносин у сфері судового контролю за виконанням судових рішень. Для набуття такого статусу необхідним є виникнення відповідного юридичного факту або юридичного складу, що зумовлює включення конкретної особи до певного судово-контрольного правовідношення. Так, державний чи приватний виконавець набуває статусу безпосереднього суб'єкта таких правовідносин у випадках, коли контроль пов'язаний із здійснюваним ним виконавчим провадженням, оскарженням його рішень, дій чи бездіяльності або іншими передбаченими законом формами його участі. Водночас в окремих формах судового контролю, зокрема при поданні та розгляді звіту боржника про виконання судового рішення, відповідне правовідношення може виникати без безпосередньої участі виконавця. Це зумовлює необхідність диференційованого підходу до визначення суб'єктного складу залежно від конкретної форми судового контролю.

Зміст адміністративної правосуб'єктності традиційно розкривається через категорії адміністративної правоздатності, дієздатності та деліктоздатності. Адміністративна правоздатність означає визнану нормами права можливість мати права й обов'язки у сфері публічно-правових

відносин; адміністративна дієздатність — здатність самостійно набувати та реалізовувати такі права й обов'язки власними діями; адміністративна деліктоздатність — здатність нести юридичну відповідальність за вчинене правопорушення. У сфері судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві зазначені елементи адміністративної правосуб'єктності набувають специфічного змісту. Так, правосуб'єктність суду як носія публічно-владних контрольних повноважень є похідною від його конституційно-правового статусу органу судової влади та конкретизується нормами процесуального законодавства; правосуб'єктність державного чи приватного виконавця пов'язується з набуттям ним відповідного професійного статусу та реалізується в межах конкретного виконавчого провадження; правосуб'єктність стягувача і боржника у сфері судового контролю обумовлюється їх процесуальним становищем та наявністю судового рішення, виконання якого є предметом відповідного контрольного правовідношення.

Необхідно також враховувати неоднорідний характер правових зв'язків, що виникають між суб'єктами досліджуваної сфери. Значна частина таких відносин характеризується наявністю владного елементу, оскільки суд, реалізуючи передбачені законом контрольні повноваження, уповноважений надавати обов'язкову юридичну оцінку поведінці відповідних учасників, визнавати рішення, дії чи бездіяльність державного або приватного виконавця неправомірними, зобов'язувати усунути порушення, вимагати подання передбачених законом відомостей чи звітів, а також застосовувати інші встановлені процесуальним законом заходи реагування. Водночас характер такого владного впливу та коло його адресатів залежать від конкретної форми судового контролю.

У правовідносинах, що виникають у зв'язку з ініціюванням контрольних процедур стягувачем або іншою уповноваженою особою, істотне значення мають диспозитивні засади, властиві господарському процесуальному праву. Так, саме уповноважений суб'єкт, як правило,

самостійно вирішує питання щодо звернення до суду зі скаргою, подання заяви чи клопотання, якщо інше прямо не передбачено законом. Водночас у звітній формі судового контролю законодавець допускає й більш активну роль суду, зокрема у випадках, коли обов'язок подати звіт про виконання судового рішення встановлюється самим судом. Отже, досліджувані правовідносини поєднують владні та диспозитивні начала, що підтверджує їх комплексну міжгалузеву природу, у межах якої взаємодіють адміністративно-правові та господарсько-процесуальні засоби регулювання [57].

Історичний розвиток законодавчого регулювання суб'єктного складу цих правовідносин також заслуговує на увагу, оскільки дозволяє простежити логіку формування сучасної моделі судового контролю. До набрання чинності Законом України від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII Господарський процесуальний кодекс України, на відміну від Цивільного процесуального кодексу України, не містив окремого розділу, присвяченого судовому контролю за виконанням судових рішень, а питання оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної виконавчої служби регулювалися статтею 121-2 ГПК України у попередній редакції [7]. При цьому коло суб'єктів, уповноважених на звернення зі скаргою, не було врегульовано з достатньою визначеністю, що зумовлювало труднощі у правозастосовній практиці.

Судова реформа 2017 року забезпечила більш системне нормативне оформлення процедур судового контролю у господарському судочинстві шляхом виокремлення відповідного розділу VI ГПК України, а Закон України від 21 листопада 2024 року № 4094-IX розвинув цю модель, уточнивши коло суб'єктів, наділених правом на звернення зі скаргою, та істотно розширивши процесуальний інструментарій судового контролю [10]. Особливого значення набуло запровадження звітної форми контролю, у межах якої суб'єктний склад уже не зводиться до класичної моделі «суд – виконавець – сторони виконавчого провадження», оскільки контроль може

бути безпосередньо спрямований на поведінку боржника і в окремих випадках встановлюватися ще до відкриття виконавчого провадження.

Отже, коло суб'єктів правовідносин у досліджуваній сфері не є статичним, а змінюється та конкретизується разом із розвитком законодавчих форм судового контролю. Такий розвиток відповідає загальній тенденції до посилення гарантій ефективного виконання судових рішень як необхідної складової права на судовий захист. Показово, що практика Європейського суду з прав людини тривалий час виходить із розуміння виконання судового рішення як невід'ємної складової судового захисту, без якої гарантії, передбачені статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, втрачали б своє практичне значення. Такий підхід, сформульований, зокрема, у справі «Горнсбі проти Греції» [47], враховується у національній правовій доктрині та правозастосовній практиці.

Виходячи з наведених теоретичних положень і з урахуванням чинного законодавства, суб'єктний склад відносин у сфері судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві доцільно визначати диференційовано, залежно від характеру участі конкретного суб'єкта у механізмі судового контролю.

За цим критерієм доцільно виокремити три основні групи.

По-перше, *безпосередні суб'єкти судово-контрольних правовідносин*. До них належать: 1) господарський суд як носій контрольних публічно-владних повноважень; 2) стягувач і боржник як особи, права та обов'язки яких безпосередньо пов'язані з виконанням відповідного судового рішення; 3) державний або приватний виконавець – у тих формах судового контролю, в яких предметом перевірки є його рішення, дії чи бездіяльність або здійснюване ним виконавче провадження; 4) інші особи, які відповідно до закону набувають процесуального статусу у конкретному контрольному провадженні.

При цьому виконавець не може розглядатися як обов'язковий суб'єкт усіх без винятку правовідносин судового контролю. Його участь є

необхідною передусім у скарговій формі контролю, тоді як у межах звітної форми безпосереднє правовідношення може виникати між судом, стягувачем і боржником, у тому числі до відкриття виконавчого провадження.

По-друге, *суб'єкти суміжних організаційних, контрольних та забезпечувальних правовідносин*. До цієї групи належать, зокрема, Міністерство юстиції України та інші органи чи посадові особи, які здійснюють організаційно-методичне забезпечення, відомчий контроль, професійний нагляд або інші публічно-владні функції у сфері примусового виконання. Такі суб'єкти впливають на функціонування системи виконання судових рішень, однак не набувають автоматично статусу учасника конкретного судово-контрольного правовідношення. Їх правовий статус та повноваження реалізуються переважно у суміжній організаційно-адміністративній площині.

До цієї ж групи за наявності передбачених законом підстав може бути віднесений прокурор, який вступає у відповідні правовідносини не внаслідок самого факту участі державного чи комунального суб'єкта або невиконання судового рішення, а лише у випадках та порядку, визначених Конституцією України і законодавством про прокуратуру, тобто за наявності належних підстав для представництва інтересів держави.

По-третє, *допоміжні учасники*, участь яких сприяє встановленню обставин, необхідних для здійснення судового контролю або належного виконання судового рішення, але не наділяє їх самостійною контрольною компетенцією. До них можуть належати представники сторін, експерти, спеціалісти, перекладачі, суб'єкти оціночної діяльності, поняті та інші особи, залучені відповідно до закону. Їх участь має функціонально допоміжний характер і сама по собі не означає, що вони є безпосередніми суб'єктами судово-контрольного правовідношення.

Окремого аналізу потребують особи, правовий статус яких у механізмі виконання та судового контролю не має достатньої нормативної визначеності або є предметом доктринальної дискусії. Їх доцільно розглядати не як

самостійну однорідну групу суб'єктів, а як проблемні випадки визначення суб'єктного статусу, що потребують спеціального дослідження у контексті конкретної форми судового контролю.

Розглянемо зазначені групи та особливості правового статусу їх представників детальніше.

Центральне місце у системі досліджуваних правовідносин посідає суд, який розглянув справу як суд першої інстанції. Відповідно до положень Господарського процесуального кодексу України судовий контроль за виконанням судових рішень у господарських справах здійснюється судом першої інстанції у порядку та формах, визначених розділом VI цього Кодексу [6]. Прийняття Закону України від 21 листопада 2024 року № 4094-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень» істотно розширило процесуальний інструментарій, спрямований на забезпечення реального виконання судових рішень. Зокрема, було вдосконалено регулювання питань зміни способу і порядку виконання судового рішення (стаття 331 ГПК України), а також запроваджено самостійний інститут судового контролю – подання та розгляд звіту боржника про виконання судового рішення у господарських справах (статті 345-1–345-4 ГПК України) [6; 10]. Унаслідок цього контрольні повноваження господарського суду нині можуть бути спрямовані не лише на перевірку законності рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів примусового виконання, а й безпосередньо на оцінювання поведінки боржника щодо виконання судового рішення.

Правовий статус суду як суб'єкта судового контролю має комплексний характер. З одного боку, суд залишається органом правосуддя, який діє в межах господарського процесу та керується його основоположними засадами, зокрема принципами змагальності, диспозитивності та рівності учасників процесу. З іншого боку, реалізуючи повноваження у сфері контролю за виконанням власного рішення, суд здійснює публічно-владний вплив на поведінку суб'єктів, від яких залежить належне виконання такого

рішення. У скаговій формі предметом контролю є законність рішень, дій чи бездіяльності державного або приватного виконавця, тоді як у звітній формі контроль безпосередньо спрямований на виконання боржником покладеного на нього судовим рішенням обов'язку. Саме така багатофункціональність контрольної діяльності суду зумовлює наявність у відповідних правовідносинах адміністративно-правового компонента, не усуваючи при цьому їх господарсько-процесуальної форми.

Певну методологічну близькість до відповідної конструкції можна простежити й у механізмах судового контролю, передбачених адміністративним процесуальним законодавством, де суд також наділяється повноваженнями щодо вимагання звіту про виконання судового рішення, застосування передбачених законом заходів реагування та оцінювання правомірності поведінки суб'єкта владних повноважень на стадії виконання [12]. Водночас таке порівняння має функціональний, а не галузево-тотожний характер: адміністративне судочинство та господарський процес мають власні нормативні конструкції й особливості суб'єктного складу, однак в обох випадках судовий контроль спрямований на забезпечення реальності та обов'язковості остаточного судового рішення.

Контрольні повноваження суду мають поєднувати активну роль у забезпеченні виконання судового рішення із дотриманням меж судової компетенції. У випадках, коли застосування певного контрольного механізму залежить від звернення заінтересованої особи, суд оцінює обґрунтованість такого звернення та наявність передбачених законом підстав для відповідного реагування [6]. Водночас чинна модель судового контролю не зводиться виключно до ініціативи сторін, оскільки окремі контрольні повноваження можуть реалізовуватися судом у випадках і порядку, безпосередньо визначених законом. Тому суд у досліджуваних правовідносинах виступає не лише арбітром процесуального спору, а й самостійним носієм контрольної функції, однак межі його активності визначаються принципом неприпустимості підміни ним державного чи

приватного виконавця, самого боржника або органів управління юридичної особи.

Важливу групу безпосередніх суб'єктів судово-контрольних правовідносин становлять державні та приватні виконавці, коли предметом судового контролю є рішення, дії чи бездіяльність відповідного виконавця або здійснюване ним виконавче провадження. Відповідно до статті 5 Закону України «Про виконавче провадження» примусове виконання рішень покладається на органи державної виконавчої служби в особі державних виконавців, а у випадках, передбачених законом, – на приватних виконавців, правовий статус та організаційні засади діяльності яких визначено спеціальним Законом України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» від 2 червня 2016 року № 1403-VIII [50; 51]. Запровадження змішаної, публічно-приватної моделі примусового виконання судових рішень стало одним із ключових напрямів реформування виконавчого провадження в Україні. Водночас функціонування такої моделі актуалізувало низку дискусійних питань щодо формування єдиних засад адміністративно-правового статусу обох категорій виконавців [58, с. 117].

Разом з тим принципово важливо підкреслити, що державний або приватний виконавець не є обов'язковим суб'єктом усіх без винятку правовідносин судового контролю. Його участь є необхідною насамперед у скарговій формі, коли суд перевіряє законність конкретних рішень, дій чи бездіяльності у виконавчому провадженні. Натомість у межах звітної форми контроль може безпосередньо виникати між судом, стягувачем і боржником, а в передбачених законом випадках – установлюватися незалежно від наявності відкритого виконавчого провадження. Отже, місце виконавця у суб'єктному складі має визначатися не абстрактно для всього інституту судового контролю, а залежно від конкретної його форми та предмета.

У науковій літературі неодноразово наголошувалося, що, незважаючи на відмінності в організаційно-правовому статусі державного і приватного

виконавця, функціональна природа їхніх повноважень є однорідною [58, с. 116]. Державний виконавець є державним службовцем і працівником органу державної виконавчої служби, тоді як приватний виконавець здійснює незалежну професійну діяльність. Проте в обох випадках ідеться про реалізацію повноважень із примусового виконання рішень, що мають публічно-владний характер. Саме функціональний, а не суто інституційний підхід до визначення характеру відповідної діяльності дає підстави розглядати приватного виконавця як особу, яка при здійсненні примусового виконання реалізує делеговані державою владні повноваження, а його рішення, дії та бездіяльність – як об'єкт установлених законом форм судового контролю. Відповідні правові позиції, викладені, зокрема, у постановках Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 10 вересня 2021 року у справі № 520/4702/2020 та від 11 серпня 2021 року у справі № 520/7497/2020, мають значення для розуміння публічно-владної природи діяльності приватного виконавця і підтверджують неможливість побудови судового контролю виключно навколо діяльності органів державної виконавчої служби [59; 60].

Водночас у правовій науці обґрунтовано звертається увага на істотні відмінності у правовому регулюванні статусу державних і приватних виконавців, зокрема щодо підстав, видів і меж їх юридичної відповідальності. Для державних виконавців традиційно передбачено більш розгалужену систему дисциплінарної та інших видів відповідальності порівняно з приватними виконавцями, що не завжди узгоджується з принципом функціональної рівності учасників змішаної системи примусового виконання. В. П. Мороз слушно зазначає, що подальшого вдосконалення потребують як законодавчі вимоги до особистих і ділових якостей приватних виконавців, які сформульовано менш конкретно порівняно з відповідними вимогами до державних виконавців, так і механізми розмежування регуляторних, контрольних і наглядових функцій держави щодо обох категорій суб'єктів примусового виконання [58, с. 116-118].

Спільними вимогами, які законодавець висуває до осіб, що претендують на набуття статусу державного або приватного виконавця, є громадянство України, наявність вищої юридичної освіти ступеня магістра, а також здатність за особистими та діловими якостями здійснювати відповідні повноваження [50]. Водночас організаційні й територіальні засади їхньої діяльності істотно відрізняються. Приватний виконавець самостійно організовує професійну діяльність у межах обраного виконавчого округу, яким є територія Автономної Республіки Крим, відповідної області, міста Києва або Севастополя, тоді як компетенція державного виконавця визначається територією діяльності відповідного органу державної виконавчої служби. Зазначена обставина, однак, не впливає на визначення суду, уповноваженого здійснювати судовий контроль: незалежно від місця діяльності та організаційно-правового статусу виконавця відповідні контрольні повноваження реалізує господарський суд першої інстанції, який розглянув справу. Такий підхід забезпечує інституційну наступність між розглядом господарського спору та подальшим контролем за виконанням ухваленого у ньому судового рішення.

Однією з найбільш показових відмінностей у статусі державних і приватних виконавців є механізм забезпечення їх майнової відповідальності перед третіми особами. Приватний виконавець зобов'язаний до початку професійної діяльності застрахувати цивільно-правову відповідальність та поновлювати відповідний договір не пізніше ніж за десять днів до закінчення строку його дії, а також не рідше одного разу на п'ять років проходити кваліфікаційне оцінювання для підтвердження належного рівня професійної компетентності. Державний виконавець як державний службовець несе дисциплінарну й матеріальну відповідальність відповідно до законодавства про державну службу, а у випадках, установлених законом, — адміністративну або кримінальну відповідальність. Водночас обов'язок особистого страхування його професійної відповідальності законодавством не передбачено, оскільки відшкодування шкоди, завданої під час здійснення

ним службових повноважень, забезпечується у встановленому законом порядку за участю держави [50]. Наведене підтверджує сформульований у науковій літературі висновок про відсутність цілковитої єдності законодавчих підходів до визначення умов адміністративної правосуб'єктності державних і приватних виконавців. З одного боку, така диференціація об'єктивно зумовлена відмінністю їхнього організаційно-правового статусу — державної служби та незалежної професійної діяльності. З іншого боку, вона потребує подальшого нормативного узгодження в частині встановлення співмірних гарантій професійної відповідальності перед стягувачами, боржниками та іншими особами, права й законні інтереси яких можуть бути порушені у процесі примусового виконання судових рішень [58, с. 117].

Окремого висвітлення потребує правовий статус державних, комунальних та інших публічних боржників у відносинах, пов'язаних із виконанням судових рішень, оскільки їх участь істотно впливає на зміст і межі судового контролю у господарському судочинстві. Закон України «Про виконавче провадження» передбачає можливість участі держави у виконавчому провадженні як стягувача або боржника [50]. Водночас особливості виконання рішень, боржниками за якими є державні органи, державні підприємства чи інші суб'єкти публічного сектору, визначаються також спеціальним законодавством, зокрема Законом України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» від 5 червня 2012 року № 4901-VI [61]. Така нормативна специфіка зумовлює особливий характер відповідних контрольних правовідносин.

У випадках, коли боржником виступає державний орган, державне чи комунальне підприємство або інший суб'єкт, виконання зобов'язань якого пов'язане з бюджетними чи казначейськими процедурами, суд має враховувати не лише загальні засади забезпечення обов'язковості судового рішення, а й установлені законом особливості використання публічних коштів та реалізації бюджетної компетенції. Водночас такі особливості не

можуть самі по собі нівелювати обов'язок держави забезпечити реальне виконання остаточного судового рішення.

Саме тому судовий контроль у таких правовідносинах має бути спрямований передусім на встановлення того, чи вжив публічний боржник усіх передбачених законом і реально доступних йому заходів для виконання судового рішення, у тому числі чи здійснив необхідні бюджетні, організаційні та управлінські дії. При цьому суд не повинен підміняти собою розпорядника бюджетних коштів, орган Казначейства чи інший орган публічного управління та самостійно визначати бюджетні пріоритети. Такий підхід дозволяє забезпечити належний баланс між правом стягувача на своєчасне і повне виконання судового рішення та необхідністю дотримання встановлених законом бюджетних і фінансових процедур.

Важливу групу безпосередніх суб'єктів судово-контрольних правовідносин становлять стягувач і боржник. У межах виконавчого провадження їх правовий статус визначається, зокрема, статтею 15 Закону України «Про виконавче провадження», відповідно до якої стягувачем є фізична або юридична особа чи держава, на користь або в інтересах яких видано виконавчий документ, а боржником — визначена у виконавчому документі фізична або юридична особа чи держава, на яку покладено обов'язок виконати відповідне рішення [50]. Специфіка господарського судочинства полягає в тому, що значну частину стягувачів і боржників становлять суб'єкти господарювання — юридичні особи приватного, державного або комунального секторів економіки. В окремих випадках учасником відповідних правовідносин може виступати й держава, зокрема коли йдеться про виконання рішень, пов'язаних зі стягненням коштів у публічних інтересах.

У механізмі судового контролю стягувач і боржник виступають не лише носіями матеріально-правового інтересу, а й активними учасниками контрольних процедур. Водночас їх статус у відповідних правовідносинах не завжди обумовлений наявністю вже відкритого виконавчого провадження.

Це особливо виразно проявляється у звітній формі судового контролю, де правовий зв'язок між судом, стягувачем і боржником може виникнути незалежно від факту участі державного чи приватного виконавця.

Стаття 339-1 ГПК України у редакції, чинній з 19 грудня 2024 року, закріплює право сторони виконавчого провадження, її представника, а також іншої особи, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах іншої особи, подати скаргу на рішення, дії чи бездіяльність виконавця [6; 10]. Реалізація такого права є юридичним фактом, що започатковує відповідне скаргове судово-контрольне правовідношення. Водночас судовий контроль у господарському судочинстві не зводиться лише до цієї форми, оскільки законодавство передбачає також інші механізми, зокрема подання та розгляд звіту боржника про виконання судового рішення.

Обсяг і спрямованість процесуальних можливостей стягувача та боржника не є цілком тотожними, що зумовлено відмінністю їх матеріально-правових інтересів. Стягувач передусім заінтересований у своєчасному, повному та фактичному виконанні судового рішення, а тому може ініціювати оскарження бездіяльності виконавця або використовувати інші передбачені законом контрольні механізми. З 19 грудня 2024 року він також набув права звертатися із заявою про зобов'язання боржника подати звіт про виконання судового рішення відповідно до статей 345-1–345-4 ГПК України [6; 10]. Боржник, своєю чергою, може оскаржувати рішення чи дії виконавця, які, на його переконання, порушують установлені законом межі та процедуру примусового виконання, а також реалізовувати інші процесуальні права, спрямовані на забезпечення законності та пропорційності виконання.

При цьому звернення боржника із заявою про відстрочення чи розстрочення виконання, зміну способу або порядку виконання судового рішення за статтею 331 ГПК України доцільно розглядати не як власне форму судового контролю, а як суміжний процесуальний механізм, безпосередньо пов'язаний із забезпеченням належного виконання судового рішення. Отже, за формальної процесуальної рівності стягувача і боржника їх

інтереси у сфері судового контролю мають різну спрямованість: інтерес стягувача полягає переважно у забезпеченні результативності виконання, тоді як інтерес боржника — у гарантуванні його законності, належності та пропорційності. Це зумовлює потребу у збалансованому законодавчому визначенні процесуальних прав і гарантій кожного з них.

Окреме місце у системі суб'єктів, які можуть брати участь у відповідних правовідносинах, посідає прокурор. Відповідно до Конституції України та Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року прокурор здійснює представництво інтересів держави в суді лише у випадках і порядку, визначених законом, за наявності встановлених для такого представництва підстав [62].

Тому сама участь у справі державного органу, державного чи комунального підприємства, так само як і факт невиконання судового рішення, не створюють автоматично підстав для вступу прокурора у відповідне судово-контрольне правовідношення. Його участь можлива лише тоді, коли наявні передбачені законом умови представництва інтересів держави, зокрема якщо компетентний орган не здійснює або неналежним чином здійснює їх захист у випадках, коли прокурор уповноважений на таке представництво [62].

Стаття 14 Закону України «Про виконавче провадження» відносить прокурора до учасників виконавчого провадження у випадках, передбачених законом [50]. Водночас його участь має похідний і субсидіарний характер: прокурор не є носієм власного матеріально-правового інтересу та реалізує представницьку функцію лише за наявності відповідних конституційних і законодавчих передумов. Саме тому він не може розглядатися як постійний або обов'язковий суб'єкт судового контролю за виконанням судових рішень.

До суб'єктів суміжних організаційних, контрольних та забезпечувальних правовідносин належать органи та посадові особи, які здійснюють організаційно-методичне забезпечення та відомчий контроль за діяльністю виконавців, насамперед Міністерство юстиції України та його

територіальні органи. Відповідно до Положення про Міністерство юстиції України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 року № 228, Міністерство юстиції формує та реалізує державну політику у сфері організації примусового виконання судових рішень, координує діяльність органів державної виконавчої служби, веде Єдиний реєстр приватних виконавців, а також у визначених законом межах здійснює контроль за організацією діяльності приватних виконавців [63].

Водночас Міністерство юстиції України та його територіальні органи не набувають автоматично статусу безпосередніх суб'єктів конкретного судово-контрольного правовідношення лише внаслідок здійснення ними відповідних організаційних чи контрольних функцій. Їх діяльність реалізується переважно у суміжній адміністративно-організаційній площині та має іншу правову природу порівняно із судовим контролем.

Відомчий контроль, який здійснюється у системі Міністерства юстиції, реалізується в адміністративному порядку та спрямований насамперед на забезпечення належної організації діяльності органів і осіб, що здійснюють примусове виконання рішень, дотримання службової дисципліни та професійних стандартів. Судовий контроль, натомість, здійснюється незалежним органом судової влади у процесуальній формі, визначеній господарським процесуальним законодавством. У скарговій формі його предметом є перевірка законності конкретних рішень, дій або бездіяльності виконавця, тоді як у звітній формі — оцінювання виконання боржником покладеного на нього судовим рішенням обов'язку [64; 65].

Отже, відомчий і судовий контроль не конкурують та не підміняють один одного, а виконують різні, хоча й функціонально взаємопов'язані завдання. Відомчий контроль забезпечує внутрішню організаційну належність функціонування системи примусового виконання, тоді як судовий контроль спрямований на забезпечення обов'язковості конкретного судового рішення та захист прав і законних інтересів учасників відповідних правовідносин.

На регіональному рівні функції організаційно-методичного забезпечення діяльності органів державної виконавчої служби покладено на міжрегіональні управління Міністерства юстиції України, які здійснюють свої повноваження в межах визначеної компетенції. Зокрема, вони беруть участь в організаційному забезпеченні діяльності органів державної виконавчої служби, узагальненні практики застосування законодавства про виконавче провадження та розгляді звернень з питань організації примусового виконання.

Водночас їхні повноваження не тотожні повноваженням суду та не можуть розглядатися як складова конкретного судово-контрольного правовідношення. Наявність поряд із судовим також відомчого, професійного та інших видів контролю підтверджує багаторівневий характер системи забезпечення законності у сфері примусового виконання, в якій судовий контроль займає особливе місце як незалежна зовнішня форма перевірки дотримання закону та забезпечення реального виконання судового рішення.

До допоміжних учасників, участь яких може мати значення для виникнення, перебігу або результатів судово-контрольних процедур, належать особи, які залучаються у виконавчому провадженні для виконання спеціальних, представницьких, доказових чи організаційних функцій. Відповідно до статті 14 Закону України «Про виконавче провадження» до учасників виконавчого провадження, крім виконавця та сторін, належать також представники сторін, прокурор, експерт, спеціаліст, перекладач, суб'єкт оціночної діяльності — суб'єкт господарювання, а також особи, права інтелектуальної власності яких порушені, — за виконавчими документами про конфіскацію та знищення майна [50]. Крім того, під час здійснення окремих виконавчих дій виконавець за потреби залучає понятих, працівників Національної поліції, представників органів опіки та піклування, інших державних органів та установ [50].

Водночас участь зазначених осіб у виконавчому провадженні не означає автоматичного набуття ними статусу безпосередніх суб'єктів судово-контрольного правовідношення. Як правило, вони не ініціюють відповідну контрольну процедуру та не є основними адресатами контрольних повноважень суду. Їх роль має переважно допоміжний характер. Водночас результати їх діяльності — висновки експертів, звіти суб'єктів оціночної діяльності щодо оцінки майна боржника, пояснення понять щодо обставин проведення виконавчих дій тощо — можуть набувати доказового значення під час судового розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність виконавця. Таким чином, відповідні особи можуть опосередковано впливати на зміст і результати судового контролю, не стаючи при цьому самостійними носіями контрольної компетенції.

Особливе місце серед допоміжних учасників посідають представники стягувача та боржника, насамперед адвокати, які забезпечують реалізацію права особи на професійну правничу допомогу під час звернення до суду зі скаргами на рішення, дії чи бездіяльність виконавця, подання заяв, заперечень та участі в інших контрольних процедурах. Законодавством встановлено перелік осіб, які не можуть бути представниками у виконавчому провадженні. До них належать особи, які не мають повної цивільної дієздатності, судді, слідчі, прокурори, працівники оперативно-розшукових підрозділів, а також експерти, спеціалісти, перекладачі, суб'єкти оціночної діяльності, виконавці та їхні помічники, якщо вони беруть участь у цьому самому виконавчому провадженні, за винятком випадків здійснення законного представництва. Такі обмеження спрямовані на запобігання конфлікту інтересів і забезпечення неупередженості осіб, які виконують владні або спеціальні функції у виконавчому провадженні.

У науковій літературі адвокат обґрунтовано розглядається як самостійний суб'єкт адміністративного права, який поєднує ознаки незалежного професійного учасника правовідносин та суб'єкта взаємодії з органами державної влади, судами і виконавцями. Водночас у межах

конкретного судово-контрольного правовідношення його статус є похідним від представництва відповідної сторони і не перетворює адвоката на самотійного носія контрольних повноважень.

Окремого аналізу потребують проблемні випадки визначення суб'єктного статусу осіб, права чи законні інтереси яких можуть бути безпосередньо порушені під час виконання судового рішення або здійснення контрольних процедур, але законодавство не надає їм достатньо чіткого процесуального становища.

До таких випадків науковці відносять особу, умовно позначену як «субборжник». Ця категорія не є законодавчо визначеним видом суб'єкта виконавчого провадження і використовується переважно як доктринальне позначення особи, яка формально не є боржником, але у зв'язку з виконанням судового рішення може бути зобов'язана вчинити певні дії щодо майна боржника або сприяти реалізації виконавчих заходів, наприклад у випадку перебування такого майна у її володінні.

Як зазначається у науково-практичних дослідженнях, законодавство в окремих випадках покладає на таких осіб певні обов'язки та допускає застосування до них передбачених законом заходів відповідальності, водночас не завжди забезпечуючи належний набір процесуальних засобів судового захисту, зокрема можливість ініціювати відповідну форму судового контролю. Саме тому використання терміна «субборжник» у цьому дослідженні має умовний доктринальний характер і не означає визнання існування самотійного, нормативно закріпленого виду боржника [66, с. 101].

Аналогічні проблеми визначення процесуального статусу виникають щодо третіх осіб, майнові права яких безпосередньо зазнають впливу внаслідок виконавчих дій або подальшого судового перегляду їх правомірності. До таких осіб може належати, зокрема, добросовісний набувач майна, реалізованого на прилюдних торгах у межах виконавчого провадження. Судова практика виходить із необхідності забезпечення стабільності набутого ним майнового права та недопустимості покладення на

такого набувача негативних наслідків порушень, допущених іншими учасниками процедури примусового виконання. Водночас добросовісний набувач не набуває автоматично статусу сторони виконавчого провадження, а тому не в усіх випадках може користуватися тими самими процесуальними засобами судового контролю, що й стягувач або боржник. Це зумовлює необхідність розмежування статусу сторони виконавчого провадження та статусу іншої заінтересованої особи, права якої безпосередньо зачіпаються результатами виконавчих дій [67].

Наведене свідчить про наявність прогалин у нормативному визначенні кола осіб, яким має бути гарантовано доступ до судового контролю у випадках, коли рішення, дії чи бездіяльність виконавця безпосередньо порушують їхні права або законні інтереси. На наш погляд, подальший розвиток господарського процесуального законодавства має бути спрямований не на механічне розширення переліку суб'єктів, а на встановлення чіткого функціонального критерію допуску до судово-контрольної процедури — наявності безпосереднього та юридично значущого впливу оскаржуваного рішення, дії чи бездіяльності на права або законні інтереси відповідної особи.

Такий підхід узгоджується із загальною тенденцією розвитку процесуального законодавства, спрямованою на посилення гарантій ефективного судового захисту, що знайшла своє відображення, зокрема, у Законі України від 21 листопада 2024 року № 4094-IX, яким істотно розширено інструменти та предмет судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві [6; 10].

Схожа проблема виникає і в межах зведеного виконавчого провадження, у якому об'єднуються кілька виконавчих документів щодо одного боржника, виданих на користь різних стягувачів, у тому числі на підставі рішень різних судів. За таких обставин постає питання визначення суду, компетентного здійснювати судовий контроль за законністю рішень, дій чи бездіяльності виконавця, оскільки окремі виконавчі дії можуть

одночасно впливати на права та інтереси кількох стягувачів, виконавчі документи на користь яких видані різними судами. Відсутність достатньо чіткого механізму координації судового контролю у таких випадках може створювати ризик неоднакової судової оцінки взаємопов'язаних виконавчих дій та ускладнювати реалізацію прав учасників зведеного виконавчого провадження. Це додатково підтверджує, що належне нормативне визначення не лише суб'єктного складу, а й меж компетенції відповідних суб'єктів безпосередньо впливає на ефективність судового контролю та примусового виконання судових рішень.

Викладене дає підстави для додаткової класифікації суб'єктів судово-контрольних правовідносин за критерієм необхідності їх участі у конкретній формі судового контролю. При цьому універсального переліку обов'язкових суб'єктів для всіх без винятку контрольних процедур не існує, оскільки їх склад залежить від предмета та процесуальної форми контролю.

Безумовно необхідним суб'єктом будь-якого судово-контрольного правовідношення є суд, наділений відповідною контрольною компетенцією. Інші суб'єкти набувають необхідного або факультативного статусу залежно від конкретної форми контролю. Так, у скарговій формі необхідними учасниками є суд, особа, яка ініціювала відповідну процедуру, та державний або приватний виконавець, рішення, дія чи бездіяльність якого становлять предмет судової перевірки. У звітній формі безпосередніми учасниками виступають суд і боржник, а у випадках ініціювання звітного контролю стягувачем — також стягувач. Участь прокурора, представників сторін та інших осіб залежить від наявності передбачених законом підстав і конкретних обставин відповідного провадження.

Отже, критерій обов'язковості доцільно застосовувати не до інституту судового контролю загалом, а до конкретного виду судово-контрольного правовідношення. Такий підхід дозволяє уникнути невинновданого універсалізування статусу виконавця та більш точно відобразити особливості сучасної моделі судового контролю, яка поряд із перевіркою діяльності

суб'єктів примусового виконання охоплює також безпосередній контроль за виконанням судового рішення боржником.

За критерієм організаційної форми учасники досліджуваної сфери можуть бути поділені на індивідуальних — фізичних осіб, які виступають боржниками, стягувачами, представниками, експертами, спеціалістами чи іншими учасниками, — та колективних, до яких належать юридичні особи, органи державної влади, органи місцевого самоврядування та інші організації. Водночас ця класифікація має допоміжний характер, оскільки для з'ясування правової природи судового контролю більш важливим є функціональний критерій, що дозволяє розмежувати безпосередніх суб'єктів контрольного правовідношення, суб'єктів суміжних організаційно-контрольних відносин та допоміжних учасників.

Підсумовуючи викладене, слід констатувати, що суб'єктний склад адміністративно-правових відносин у сфері судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві є диференційованою та функціонально неоднорідною системою, елементи якої істотно відрізняються за своїм правовим статусом, характером участі та обсягом реалізовуваних повноважень.

До безпосередніх суб'єктів судово-контрольних правовідносин належать передусім господарський суд, стягувач і боржник, а також державний або приватний виконавець — у тих випадках, коли предметом судової перевірки є його рішення, дії чи бездіяльність або здійснюване ним виконавче провадження. За наявності визначених законом підстав участь у відповідних правовідносинах може брати прокурор, а також інші особи, яким законом надано право ініціювати певну контрольну процедуру або вступати до неї.

Окрему групу становлять суб'єкти суміжних організаційних, контрольних та забезпечувальних правовідносин, насамперед Міністерство юстиції України та його територіальні органи. Вони забезпечують організацію та функціонування системи примусового виконання, здійснюють

відомчий контроль і реалізують інші публічно-владні повноваження у відповідній сфері, але не набувають автоматично статусу учасників конкретного судово-контрольного правовідношення.

Допоміжні учасники — представники сторін, експерти, спеціалісти, перекладачі, суб'єкти оціночної діяльності, поняті та інші залучені особи — виконують переважно представницькі, доказові, спеціальні або організаційні функції й можуть впливати на зміст та результати судового контролю, не будучи при цьому самостійними носіями контрольної компетенції.

Проведений аналіз також свідчить про наявність окремих проблемних випадків визначення суб'єктного статусу осіб, права чи законні інтереси яких можуть безпосередньо порушуватися під час примусового виконання судового рішення, але які не завжди мають достатньо чітко визначені процесуальні засоби доступу до судового контролю. До таких випадків можуть належати, зокрема, особи, умовно позначені в доктрині як «субборжники», а також інші треті особи, правове становище яких зазнає безпосереднього впливу внаслідок виконавчих дій.

Таким чином, ефективність судового контролю безпосередньо залежить від чіткого нормативного визначення правового статусу його безпосередніх учасників, належного розмежування їх компетенції, прав та обов'язків, а також від забезпечення процесуальних гарантій для осіб, чий права або законні інтереси реально зачіпаються під час виконання судового рішення. Особливої актуальності ці питання набули після прийняття Закону України від 21 листопада 2024 року № 4094-IX, який істотно модернізував процесуальний механізм судового контролю у господарському судочинстві та водночас посилив необхідність диференційованого підходу до визначення суб'єктного складу окремих контрольних процедур.

Отже, дослідження суб'єктного складу правовідносин судового контролю створює необхідне теоретичне підґрунтя для подальшого аналізу процесуальних форм і механізмів реалізації контрольної функції суду. У зв'язку з цим наступний підрозділ дисертаційного дослідження буде

присвячено характеристиці форм та порядку здійснення судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві.

2.3 Процедурні форми здійснення судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві

Дослідження адміністративно-правових засад судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві було б неповним без ґрунтовного аналізу процедурних форм, у яких цей контроль реалізується на практиці. Якщо нормативно-правові засади визначають юридичний фундамент досліджуваного інституту, а суб'єктний склад відповідних правовідносин розкриває коло його учасників, то процедурна форма виступає механізмом, що трансформує нормативно закріплені повноваження суду у конкретні процесуальні дії, спрямовані на відновлення порушених прав стягувача або забезпечення належного захисту законних інтересів боржника. Саме процедурна форма забезпечує взаємозв'язок між статичною (нормативною) та динамічною (правозастосовною) складовими судового контролю, а рівень її нормативної визначеності та практичної ефективності безпосередньо впливає на реальну, а не декларативну виконуваність судових рішень, ухвалених господарськими судами.

Під процесуальною (процедурною) формою судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві доцільно розуміти встановлений господарським процесуальним законодавством порядок, послідовність і спосіб вчинення судом та учасниками виконавчого провадження процесуальних дій, спрямованих на перевірку законності рішень, дій чи бездіяльності органів примусового виконання, а також на спонукання боржника до добровільного або примусового виконання судового рішення. Конституційною основою цього інституту є стаття 129-1 Конституції України, відповідно до якої судові рішення є обов'язковим до виконання, а контроль за його виконанням здійснює суд [2]. Зазначене

конституційне положення конкретизоване у частині третій статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», яка встановлює, що такий контроль здійснюється судом у межах повноважень, визначених законом [5]. За таких умов судовий контроль слід розглядати не як допоміжний елемент судової діяльності, а як самостійну форму реалізації судової влади поряд зі здійсненням правосуддя, що обумовлює підвищені вимоги до чіткості, послідовності та повноти його процедурного регулювання [68].

Розуміння виконання судового рішення як невід'ємної складової права на справедливий суд є усталеним і в міжнародній правозахисній практиці. Так, Європейський суд з прав людини у справі «Горнсбі проти Греції» (Hornsby v. Greece, 1997) сформулював правову позицію, відповідно до якої право на суд, гарантоване статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, було б ілюзорним, якби національна правова система допускала невиконання остаточного й обов'язкового судового рішення на шкоду одній зі сторін; отже, виконання такого рішення повинно розглядатися як складова «судового розгляду» у розумінні цієї статті [47]. Зазначений підхід має фундаментальне доктринальне значення для розуміння процедурних форм судового контролю у господарському судочинстві, оскільки саме через них реалізується конституційний обов'язок держави забезпечити реальне, а не формальне виконання судових рішень.

Еволюція процедурних форм судового контролю у господарському судочинстві є відносно нетривалою, проте характеризується високою динамікою розвитку. До набрання чинності Законом України від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» Господарський процесуальний кодекс України фактично не містив цілісного нормативного регулювання судового контролю за виконанням судових рішень, обмежуючись окремими положеннями щодо повороту виконання та відстрочення (розстрочення) виконання [7]. Прийняттям зазначеного Закону

у новій редакції ГПК України було вперше виокремлено самостійний розділ VI «Судовий контроль за виконанням судових рішень» (статті 339–345), яким на рівні господарського процесуального законодавства комплексно врегульовано процедуру оскарження рішень, дій чи бездіяльності державного виконавця, іншої посадової особи органу державної виконавчої служби, а також приватного виконавця. Таке законодавче оновлення стало закономірною відповіддю на необхідність уніфікації процесуальних механізмів судового контролю в усіх трьох процесуальних юрисдикціях — цивільній, господарській та адміністративній, — оскільки саме Кодекс адміністративного судочинства України на той час уже містив найбільш розвинений інструментарій такого контролю (стаття 382 та наступні) [12].

Подальший етап розвитку процедурних форм судового контролю у господарському судочинстві пов'язаний із прийняттям Закону України від 21 листопада 2024 р. № 4094-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень», який набрав чинності 19 грудня 2024 р. [10]. Як зазначено у Пояснювальній записці до цього Закону, протягом тривалого часу процесуальний механізм зобов'язання суб'єкта подати звіт про виконання судового рішення, передбачений статтею 382 КАС України, підтвердив свою практичну ефективність, тоді як аналогічні положення у Господарському процесуальному кодексі України та Цивільному процесуальному кодексі України були відсутні, внаслідок чого зазначений процесуальний інструмент тривалий час функціонував виключно в адміністративному судочинстві. Законом № 4094-IX цю законодавчу прогалину усунуто: розділ VI ГПК України доповнено статтями 339-1, 345-1, 345-2, 345-3 та 345-4, а статтю 339 викладено у новій редакції [6; 10].

Зазначені законодавчі зміни дають підстави виокремити у чинному господарському процесуальному законодавстві дві відносно самостійні, хоча й взаємопов'язані, процедурні форми судового контролю за виконанням судових рішень. Першою з них є оскарження рішень, дій або бездіяльності

державного виконавця, іншої посадової особи органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця шляхом подання скарги до господарського суду (статті 339-1–344 ГПК України). Другою — зобов'язання боржника подати звіт про виконання судового рішення з подальшим судовим розглядом такого звіту (статті 345-1–345-4 ГПК України). Кожна із зазначених процедурних форм характеризується власним предметом, підставами застосування, колом уповноважених суб'єктів і процесуальними наслідками, що обумовлює доцільність їх самостійного дослідження.

Компетенцію щодо здійснення судового контролю за виконанням судових рішень у господарських справах закон покладає на суд, який розглянув справу як суд першої інстанції (частина перша статті 339 ГПК України) [6]. Такий підхід забезпечує процесуальну послідовність та економію судового провадження, оскільки саме суд першої інстанції володіє найбільш повною інформацією про обставини спору, склад його учасників і зміст рішення, що підлягає виконанню. Водночас наведене правило щодо підсудності не має абсолютного характеру. Якщо виконання судового рішення здійснюється в межах провадження у справі про банкрутство боржника, питання підсудності скарг на рішення, дії чи бездіяльність виконавця вирішується з урахуванням спеціальних приписів статті 7 Кодексу України з процедур банкрутства [54]. Саме ця проблема стала предметом правового аналізу Великої Палати Верховного Суду у постанові від 13 квітня 2023 р. у справі № 910/21981/16, в якій наголошено, що виконання судового рішення є завершальною стадією судового захисту суб'єктивних прав і законних інтересів кредитора, а тому співвідношення положень статей 20, 30, 339 та 340 ГПК України зі статтею 7 Кодексу України з процедур банкрутства має визначатися з урахуванням того, чи було відповідне судове рішення ухвалене до відкриття провадження у справі про банкрутство боржника [69]. Наведена правова позиція має принципове значення для визначення належної процедурної форми судового контролю, оскільки саме від правильного встановлення компетентного суду залежить ефективність

реалізації права на судовий захист у сфері примусового виконання судових рішень.

Правовою підставою для ініціювання процедури судового оскарження є стаття 339-1 ГПК України, запроваджена Законом № 4094-IX, відповідно до якої сторони виконавчого провадження мають право звернутися до суду зі скаргою, якщо вважають, що рішенням, дією або бездіяльністю державного виконавця, іншої посадової особи органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця під час виконання судового рішення, ухваленого відповідно до цього Кодексу, порушено їхні права [10]. До прийняття зазначеного Закону аналогічні положення містилися у попередній редакції статті 339-1 ГПК України, яка одночасно регламентувала як право на звернення зі скаргою, так і вимоги до її форми та змісту. Нині ці питання розмежовано між статтею 339-1, що визначає право на звернення, та статтею 340 ГПК України, яка регламентує порядок подання скарги й прийняття її до розгляду, що свідчить про вдосконалення юридичної техніки побудови розділу VI ГПК України [6].

Предметом оскарження у межах цієї процедурної форми є рішення, дії або бездіяльність державного виконавця, іншої посадової особи органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця, вчинені під час виконання судового рішення, ухваленого господарським судом. На відміну від адміністративного судочинства, де предметом судового контролю виступає насамперед поведінка суб'єкта владних повноважень як учасника публічно-правового спору (стаття 383 КАС України), у господарському судочинстві контроль спрямований передусім на діяльність органів примусового виконання як самостійних суб'єктів виконавчого провадження, правовий статус яких визначається Законом України «Про виконавче провадження» [50] та Законом України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» [51]. Такий підхід відображає особливості господарського судочинства, у якому боржником, як правило, є учасник приватноправових (господарських)

відносин, а не суб'єкт владних повноважень. Водночас законодавство про виконавче провадження поряд із судовою передбачає й відомчу (позасудову) форму оскарження. Так, відповідно до статті 74 Закону України «Про виконавче провадження» рішення, дії або бездіяльність державного виконавця можуть бути оскаржені стягувачем та іншими учасниками виконавчого провадження (крім боржника) начальнику відповідного відділу державної виконавчої служби, а рішення, дії чи бездіяльність такого начальника — керівнику органу державної виконавчої служби вищого рівня [50]. Водночас наявність передбаченого законом відомчого порядку оскарження рішень, дій чи бездіяльності державного виконавця не виключає можливості їх судового оскарження та не обмежує компетенцію господарського суду щодо здійснення судового контролю за виконанням виданого ним виконавчого документа [70].

Строки звернення зі скаргою визначені статтею 341 ГПК України та диференціюються залежно від характеру оскаржуваного порушення. Так, рішення чи дії виконавця можуть бути оскаржені протягом десяти робочих днів із дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи законних інтересів, тоді як бездіяльність може бути предметом оскарження протягом усього часу її вчинення [6]. Аналогічний підхід закріплено і в статті 74 Закону України «Про виконавче провадження», якою для більшості рішень і дій виконавця встановлено десятиденний строк оскарження, а щодо постанови про відкладення проведення виконавчих дій — скорочений триденний строк, що зумовлено оперативним характером такого процесуального рішення та необхідністю недопущення зловживань правом на відкладення виконавчих дій [50]. Така диференціація строків залежно від одноразового чи триваючого характеру порушення є юридично обґрунтованою, оскільки бездіяльність, на відміну від окремого рішення чи дії, становить триваючий у часі стан, а обмеження строку її оскарження лише моментом виникнення фактично призвело б до необґрунтованого звуження права особи на ефективний судовий захист. При цьому Верховний Суд

послідовно виходить із того, що перебіг десятиденного строку для оскарження рішень, дій чи бездіяльності виконавця розпочинається з наступного дня після настання події, з якою закон пов'язує його початок, тобто з моменту фактичної або можливої обізнаності особи про порушення її прав, а не з моменту формального вчинення відповідної процесуальної дії [71].

Порядок розгляду скарги визначений статтею 342 ГПК України. Так, скарга розглядається у двадцятиденний строк з дня прийняття її до розгляду у судовому засіданні за участю стягувача, боржника і державного виконавця або іншої посадової особи органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця, рішення, дія чи бездіяльність яких оскаржуються. У виняткових випадках для належної підготовки справи до розгляду цей строк може бути продовжений не більше ніж на двадцять днів за вмотивованим клопотанням однієї зі сторін або за ініціативою суду. Неявка стягувача, боржника, державного виконавця або іншої посадової особи органу державної виконавчої служби, приватного виконавця, які належним чином повідомлені про дату, час і місце розгляду скарги, не перешкоджають її розгляду. Якщо суд встановить, що особа, рішення, дія чи бездіяльність якої оскаржуються, звільнена з посади (не здійснює відповідну діяльність), він залучає до участі у справі посадову особу, до компетенції якої належить вирішення питання про усунення порушення права заявника. [6].

Питання розподілу судових витрат, пов'язаних із розглядом скарги, врегульовано статтею 344 ГПК України, яка поширює на цю категорію справ загальні правила господарського судочинства щодо розподілу судових витрат пропорційно до задоволених вимог [6]. Такий підхід свідчить про збереження дії основоположних засад господарського процесу навіть у межах спрощених процедур судового контролю. Завершальним етапом цієї процедурної форми є виконання ухвали суду, що регламентується статтею 345 ГПК України. Відповідно орган державної виконавчої служби або приватний виконавець зобов'язані не пізніше десяти днів із дня одержання ухвали повідомити суд і

заявника про її виконання. Водночас практика застосування зазначеної норми виявила істотну прогалину законодавчого регулювання: чинний ГПК України не визначає належного процесуального механізму реагування суду на випадки неподання такого повідомлення у встановлений строк або його повної відсутності. Це істотно знижує ефективність відповідної процедурної форми судового контролю та свідчить про необхідність її подальшого законодавчого вдосконалення.

Важливим елементом процедурної форми оскарження є можливість застосування судом заходів процесуального примусу до порушника, зокрема накладення штрафу в дохід державного бюджету у розмірі від двадцяти до сорока прожиткових мінімумів для працездатних осіб на відповідача, боржника чи їхніх керівників (якщо відповідачем або боржником є юридична особа) [6; 10]. Наявність такого механізму відповідальності надає судовому контролю не лише правовідновлювального, а й превентивного характеру, стимулюючи боржника та інших учасників виконавчого провадження до належного виконання судового рішення й процесуальних обов'язків. Окремого розгляду потребує правовий статус приватного виконавця як самостійного суб'єкта судового контролю, рішення, дії чи бездіяльність якого також можуть бути предметом судового оскарження. Відповідно до Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» приватний виконавець несе особисту майнову відповідальність за шкоду, заподіяну під час здійснення примусового виконання, що додатково посилює значення судового контролю як гарантії захисту прав та законних інтересів учасників виконавчого провадження від можливих зловживань [51].

Практика Верховного Суду виявила ще одну складну проблему, пов'язану із визначенням належної юрисдикції під час здійснення судового контролю у межах так званого зведеного виконавчого провадження, в якому об'єднуються виконавчі документи, видані судами різних юрисдикцій. Верховний Суд зазначив, що чинне законодавство не містить чіткого порядку

розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність державного виконавця у таких випадках, унаслідок чого питання про застосування правил цивільного, господарського чи адміністративного судочинства має вирішуватися з урахуванням того, за правилами якої юрисдикції видано виконавчий документ, виконання якого стало предметом відповідної скарги [72]. Наведена правова позиція вкотре підтверджує, що, попри суттєве вдосконалення нормативного регулювання, процедурні форми судового контролю й надалі потребують законодавчого узгодження в частині розмежування компетенції судів різних юрисдикцій.

Другою, принципово новою для господарського судочинства процедурною формою судового контролю є інститут зобов'язання боржника подати звіт про виконання судового рішення, запроваджений статтями 345-1–345-4 ГПК України на підставі Закону України № 4094-IX від 21 листопада 2024 р. [6; 10]. Його поява стала закономірним результатом використання позитивного досвіду адміністративного судочинства, у якому аналогічний механізм, передбачений статтею 382 Кодексу адміністративного судочинства України, функціонує з 2017 року та підтвердив свою ефективність у забезпеченні виконання судових рішень щодо суб'єктів владних повноважень [12]. У науковій доктрині адміністративного процесу в межах статті 382 КАС України традиційно виокремлюють три самостійні процесуальні форми судового контролю: зобов'язання суб'єкта владних повноважень подати звіт про виконання судового рішення; накладення штрафу на керівника такого суб'єкта у разі невиконання судового рішення; визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень на виконання рішення суду [73]. Запровадження аналогічного за своєю концепцією, хоча й адаптованого до приватноправової природи господарських правовідносин, механізму в господарському судочинстві слід розглядати як закономірний етап розвитку процесуального законодавства, спрямований на усунення історично сформованої асиметрії процесуального інструментарію між різними видами судочинства [7; 10].

Відповідно до статті 345-1 ГПК України із заявою про зобов'язання боржника подати звіт про виконання судового рішення може звернутися стягувач [6]. Так, зокрема, стягувач може звернутися до суду із заявою, передбаченою частиною першою цієї статті, в разі невиконання боржником судового рішення та за умови відкриття виконавчого провадження. Якщо судове рішення набрало законної сили, то відсутність матеріалів судової справи у зв'язку з їх витребуванням судом апеляційної чи касаційної інстанції не перешкоджає розгляду заяви, крім випадку зупинення виконання судового рішення судом касаційної інстанції або зупинення виконавчого провадження.

Розгляд заяви про зобов'язання боржника подати звіт здійснюється відповідно до статті 345-2 ГПК України протягом десяти днів із дня її надходження, як правило, у порядку письмового провадження, а за ініціативою суду або клопотанням учасників справи — у судовому засіданні з їх повідомленням. Поданий боржником звіт розглядається судом за правилами статті 345-3 ГПК України, а за результатами такого розгляду суд відповідно до статті 345-4 ГПК України може визнати звіт таким, що підтверджує належне виконання судового рішення, або встановити факт його невиконання чи неналежного виконання із застосуванням передбачених законом заходів процесуального впливу, зокрема накладення штрафу [6].

Порівняльний аналіз двох процедурних форм судового контролю — оскарження та зобов'язання боржника подати звіт про виконання судового рішення — свідчить про їх функціональну взаємодоповнюваність. Якщо скарга є реактивним процесуальним інструментом, який використовується заінтересованою особою у відповідь на вже допущене порушення з боку органу примусового виконання, то інститут звіту має превентивно-моніторингове спрямування, забезпечуючи суд можливістю систематично отримувати інформацію про стан виконання судового рішення незалежно від наявності конкретного порушення та своєчасно реагувати на виявлені ознаки ухилення боржника від його виконання. Така подвійна конструкція

процедурних форм судового контролю узгоджується з усталеним у процесуальній науці підходом, відповідно до якого належне функціонування судового контролю є одним із ключових чинників ефективності всієї системи примусового виконання судових рішень [74].

Варто зазначити, що ідея запровадження обов'язку боржника звітувати про виконання судового рішення у господарському та цивільному судочинстві не виникла одномоментно, а формувалася поступово в межах наукової дискусії та законопроектної діяльності. Так, ще у лютому 2022 р. до Верховної Ради України було внесено проєкт Закону № 7042 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення судового контролю за виконанням судових рішень у господарському і цивільному судочинстві», яким пропонувалося надати суду повноваження зобов'язувати боржника подати звіт про виконання судового рішення, а право ініціювати розгляд цього питання — стягувачу, державному та приватному виконавцю [75]. Незважаючи на те, що зазначений законопроект не був ухвалений у первісній редакції, закладені в ньому концептуальні підходи згодом були реалізовані, хоча й у дещо модифікованому вигляді, у Законі України № 4094-IX від 21 листопада 2024 р. [10]. Це свідчить про послідовність законодавчої політики у сфері вдосконалення судового контролю та підтверджує еволюційний характер розвитку його процедурних форм.

Особливості процедурних форм судового контролю значною мірою залежать від категорії господарської справи, у якій ухвалено рішення, що підлягає виконанню. Найбільш показовими у цьому контексті є справи про банкрутство (неплатоспроможність), коли боржник, стосовно якого відкрито провадження у справі про банкрутство, одночасно виступає стороною виконавчого провадження щодо іншого, раніше ухваленого судового рішення. Як зазначила Велика Палата Верховного Суду у постанові від 13 квітня 2023 р. у справі № 910/21981/16, застосування процедурної форми оскарження, передбаченої розділом VI ГПК України, у такій ситуації потребує системного тлумачення положень статей 20, 30, 339 та 340 ГПК

України у взаємозв'язку зі статтею 7 Кодексу України з процедур банкрутства, яка закріплює виключну підсудність справ про банкрутство господарському суду, що відкрив відповідне провадження [69]. Зазначена правова позиція має важливе практичне значення, оскільки правильне визначення компетентного суду є необхідною передумовою своєчасного та ефективного судового захисту прав учасників виконавчого провадження.

Окремого розгляду потребує співвідношення процедурних форм судового контролю з інститутами третейського розгляду та міжнародного комерційного арбітражу. Розділ VI ГПК України регулює судовий контроль за виконанням рішень, ухвалених господарськими судами, і не поширюється на процедуру видачі наказу на примусове виконання рішення третейського суду, яка врегульована главою 2 розділу VII ГПК України (статті 352–356) [6]. Водночас після видачі такого наказу подальший судовий контроль за його виконанням здійснюється за загальними правилами розділу VI ГПК України, оскільки виконавчим документом у цьому випадку виступає вже наказ господарського суду, а не рішення третейського суду. Такий підхід є закономірним наслідком принципу, відповідно до якого судовий контроль у виконавчому провадженні здійснюється щодо актів державної судової влади, а не рішень альтернативних (недержавних) юрисдикційних органів.

Попри послідовне вдосконалення розділу VI ГПК України, практика застосування процедурних форм судового контролю виявляє низку проблем, які знижують ефективність цього інституту.

По-перше, як уже зазначалося, чинне законодавство не визначає чіткого алгоритму дій суду у випадку ненадходження від органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця повідомлення про виконання ухвали суду, постановленої за результатами розгляду скарги, у встановлений статтею 345 ГПК України десятиденний строк [68]. Відсутність законодавчо визначених наслідків такого порушення, зокрема можливості автоматичного ініціювання дисциплінарного провадження або застосування інших заходів

процесуального впливу, істотно послаблює дисциплінуючий потенціал цієї процедурної форми.

По-друге, інститут звіту про виконання судового рішення у господарському судочинстві ще не набув сталої судової практики, що обумовлено відносно нетривалим періодом його застосування (з 19 грудня 2024 р.). У зв'язку з цим питання щодо меж дискреційних повноважень суду під час оцінки поданого боржником звіту, критеріїв встановлення факту неналежного виконання судового рішення, а також співвідношення цього інституту з іншими процесуальними засобами захисту прав стягувача, насамперед зі скаргою, передбаченою статтями 339-1–344 ГПК України, потребують подальшого доктринального осмислення та формування уніфікованих підходів у практиці Верховного Суду.

По-третє, невирішеною залишається проблема визначення юрисдикції у справах, пов'язаних зі зведеним виконавчим провадженням, коли в одному провадженні об'єднуються виконавчі документи, видані судами різних юрисдикцій. Як свідчить практика Верховного Суду, чинне законодавство не встановлює чіткого механізму визначення суду, компетентного розглядати відповідну скаргу, що створює ризик неоднакового застосування процедурних форм судового контролю та зумовлює необхідність подальшого законодавчого вдосконалення цього питання [72].

Насамкінець заслуговує на увагу питання оскарження ухвал, постановлених судом у межах здійснення процедурних форм судового контролю. Верховний Суд у своїй практиці послідовно виходить із того, що ухвали, постановлені за результатами розгляду питань судового контролю за виконанням судових рішень, зокрема ухвали про відмову в накладенні штрафу на посадову особу за неподання звіту про виконання судового рішення, можуть бути оскаржені в апеляційному порядку на загальних підставах [76]. Поширення такого підходу на господарське судочинство, з огляду на єдність засад здійснення судового контролю в різних видах судочинства, видається обґрунтованим і послідовним. Водночас остаточне

формування відповідних правових підходів належить судовій практиці господарських судів апеляційної та касаційної інстанцій.

Узагальнюючи викладене, слід констатувати, що процедурні форми судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві становлять цілісну систему процесуальних механізмів, яка перебуває на етапі активного нормативного та практичного розвитку. Її основу становлять дві взаємопов'язані процедурні форми: оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів примусового виконання (статті 339-1–344 ГПК України) та зобов'язання боржника подати звіт про виконання судового рішення (статті 345-1–345-4 ГПК України). Якщо перша з них виконує переважно правовідновлювальну та реактивну функцію, будучи спрямованою на усунення вже допущених порушень у процесі виконання судового рішення, то друга має превентивно-моніторингове призначення, забезпечуючи суду можливість здійснювати безперервний контроль за належним виконанням власного рішення та своєчасно реагувати на випадки ухилення боржника від виконання покладених на нього обов'язків. Запровадження Закону України від 21 листопада 2024 р. № 4094-IX стало важливим етапом розвитку та гармонізації процедурних форм судового контролю у господарському, цивільному й адміністративному судочинстві, засвідчивши поступовий перехід від переважно реактивної моделі судового контролю до комплексної системи, що поєднує правовідновлювальні, превентивні та моніторингові механізми забезпечення виконання судових рішень. Разом із тим проведене дослідження свідчить, що повне усунення виявлених прогалин, насамперед щодо правових наслідків неповідомлення суду про виконання ухвали, вироблення критеріїв оцінки звіту боржника та визначення єдиних підходів до розмежування юрисдикції у справах зі зведеним виконавчим провадженням, потребує подальшого вдосконалення господарського процесуального законодавства, розвитку доктринальних підходів і формування сталої практики Верховного Суду.

2.4 Інститут подання та розгляду звіту про виконання судового рішення як новітня форма судового контролю

Еволюція процесуального законодавства України свідчить про послідовне формування нових, більш ефективних механізмів забезпечення реального, а не лише формально-декларативного виконання судових рішень. Протягом тривалого часу єдиною процесуальною формою судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві залишалася скарга на рішення, дії чи бездіяльність державного виконавця, іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця (статті 339–345 Господарського процесуального кодексу України, далі – ГПК України) [6]. Зазначена форма контролю має виразно реактивний характер, оскільки реалізується лише у відповідь на вже вчинені дії або бездіяльність суб'єкта примусового виконання та спрямована насамперед на перевірку законності його процесуальної поведінки, а не поведінки самого боржника. Водночас практика застосування законодавства про виконавче провадження неодноразово підтверджувала, що навіть бездоганне з формально-юридичного погляду виконання виконавцем своїх повноважень саме по собі не забезпечує фактичного виконання судового рішення, якщо боржник свідомо ухиляється від покладених на нього обов'язків, особливо коли ним є орган державної влади, орган місцевого самоврядування або суб'єкт господарювання державного чи комунального сектору економіки. Усунення зазначеної прогалини стало одним із ключових завдань законодавчих змін, запроваджених Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень» від 21 листопада 2024 р. № 4094-IX (набрав чинності 19 грудня 2024 р.) [10], яким розділ VI ГПК України було доповнено статтями 345-1–345-4, що закріпили інститут подання та розгляду звіту боржника про виконання судового рішення.

Із теоретико-правового погляду зазначений інститут не має аналогів у попередній редакції господарського процесуального законодавства, що дає підстави розглядати його як новітню та концептуально відмінну від скарги форму судового контролю. Якщо скарга забезпечує здійснення судового контролю за діяльністю виконавця, тобто суб'єкта, який реалізує примусове виконання судового рішення, то звіт про виконання судового рішення є процесуальним засобом безпосереднього контролю суду за поведінкою боржника — особи, на яку покладено обов'язок вчинити певні дії або утриматися від їх вчинення. Саме в цьому полягає принципова відмінність зазначених процесуальних форм: перша спрямована на усунення порушень законності у діяльності органів примусового виконання, тоді як друга покликана забезпечити подолання пасивної, недобросовісної поведінки самого боржника в ситуаціях, коли дії виконавця залишаються формально правомірними, однак судові рішення фактично не виконуються. Характерно, що у пояснювальній записці до відповідного законопроекту № 9462 законодавець прямо визначив метою запропонованих змін підвищення ефективності виконання судових рішень і посилення відповідальності боржників, а не вдосконалення механізмів контролю за діяльністю органів примусового виконання [10].

Відповідно до частини першої статті 345-1 ГПК України суд, який розглянув справу як суд першої інстанції, за письмовою заявою стягувача може зобов'язати боржника подати у встановлений строк звіт про виконання судового рішення лише у трьох категоріях господарських справ: 1) про захист ділової репутації; 2) у спорах, що виникають із відносин, пов'язаних із захистом економічної конкуренції, обмеженням монополізму у господарській діяльності та захистом від недобросовісної конкуренції; 3) в інших спорах немайнового характеру [6]. Таке законодавче визначення предметної сфери застосування цього інституту є закономірним. У зазначених категоріях справ судові рішення, як правило, не підлягають примусовому виконанню органами державної виконавчої служби у традиційному майновому розумінні

(стягнення коштів, звернення стягнення на майно), а передбачають вчинення боржником активних дій немайнового характеру — спростування недостовірної інформації, припинення антиконкурентної поведінки, вчинення або утримання від вчинення певних дій, — ефективний контроль за фактичним виконанням яких за допомогою класичних механізмів виконавчого провадження є істотно ускладненим.

Водночас частина четверта статті 345-1 ГПК України істотно розширює сферу застосування цього інституту. Так, якщо боржником, який не виконує судові рішення, є орган державної влади, орган місцевого самоврядування, суб'єкт господарювання державного або комунального сектору економіки, суд за письмовою заявою стягувача зобов'язує такого боржника подати звіт про виконання судового рішення незалежно від характеру спору, тобто без обмеження предметною сферою, визначеною частиною першою цієї статті. Такий законодавчий підхід видається цілком обґрунтованим з огляду на адміністративно-правову природу досліджуваного інституту. Саме систематичне невиконання судових рішень органами публічної влади та суб'єктами господарювання державного і комунального секторів економіки тривалий час залишається однією з найбільш гострих проблем національної правозастосовної практики. За таких умов запровадження щодо цієї категорії боржників посиленого судового контролю повною мірою узгоджується з конституційним принципом обов'язковості судового рішення, закріпленим у статті 129-1 Конституції України [2], а також із покладеним на державу обов'язком забезпечити його своєчасне й повне виконання у порядку, визначеному законом.

Важливою є й процесуальна умова реалізації цієї форми судового контролю. Відповідно до частини другої статті 345-1 ГПК України стягувач вправі звернутися до суду із заявою про зобов'язання боржника подати звіт лише у разі невиконання судового рішення та за умови відкриття виконавчого провадження. Виняток становить випадок, передбачений частиною п'ятою цієї статті, коли відповідний обов'язок покладається судом

безпосередньо в резолютивній частині рішення ще до відкриття виконавчого провадження, якщо відповідачем є орган державної влади, орган місцевого самоврядування або суб'єкт господарювання державного чи комунального сектору економіки. Такий законодавчий підхід видається системно виваженим, оскільки, з одного боку, унеможливорює передчасне чи дублююче застосування судового контролю до моменту офіційного відкриття виконавчого провадження, а з іншого — надає суду можливість ще на стадії ухвалення рішення закласти превентивний механізм контролю щодо категорії боржників, для яких проблема належного виконання судових рішень є найбільш характерною. Саме ця законодавча конструкція заслуговує на особливу увагу в межах адміністративно-правового дослідження, оскільки вона наочно демонструє зближення приватноправових і публічно-правових засобів забезпечення виконання судових рішень, імплементуючи до господарського судочинства окремі підходи, традиційно властиві адміністративній юрисдикції.

Строки звернення із відповідною заявою є чітко визначеними та безпосередньо пов'язаними зі стадією судового розгляду. Так, відповідно до частини п'ятої статті 345-1 ГПК України така заява може бути подана не пізніше закінчення судових дебатів, а якщо справа розглядається за правилами спрощеного позовного провадження — не пізніше тридцяти днів із дня відкриття провадження у справі. Водночас перебіг строку для подання самого звіту розпочинається з дня набрання судовим рішенням законної сили. Таке нормативне регулювання виключає можливість невизначено довгого відкладення стягувачем ініціювання цієї форми судового контролю після ухвалення рішення та загалом відповідає принципам процесуальної дисципліни, правової визначеності й стабільності судових рішень.

Стаття 345-2 ГПК України визначає процесуальний порядок розгляду відповідної заяви. За загальним правилом суд розглядає таку заяву (крім заяви, передбаченої частиною п'ятою статті 345-1 ГПК України, яка вирішується безпосередньо під час ухвалення судового рішення) протягом

десяти днів із дня її надходження в порядку письмового провадження, а за власною ініціативою або за клопотанням заявника — у судовому засіданні за правилами статті 342 ГПК України, тобто за тими самими процесуальними правилами, які застосовуються під час розгляду скарги на рішення, дії чи бездіяльність виконавця. Такий підхід видається цілком обґрунтованим, оскільки забезпечує оптимальне поєднання процесуальної економії та оперативності, властивих письмовому провадженню, із можливістю проведення повноцінного змагального судового розгляду у випадках, коли цього потребують обставини конкретної справи.

За результатами розгляду заяви суд постановляє ухвалу про її задоволення або відмову в задоволенні, а у разі її задоволення — зобов'язує боржника подати у визначений судом строк звіт про виконання судового рішення (частина друга статті 345-2 ГПК України). При цьому законодавець установив чіткі часові межі для визначення такого строку: він має бути достатнім для підготовки звіту боржником, причому достатнім визнається строк, який становить не менше десяти календарних днів із дня отримання боржником відповідної ухвали та не перевищує трьох місяців (частина третя статті 345-2 ГПК України). Використання оціночної категорії «достатній строк» у поєднанні із законодавчим визначенням його мінімальної та максимальної меж є характерним прикладом поєднання судової дискреції з належними процесуальними гарантіями прав боржника, що загалом відповідає сучасним підходам до нормативного регулювання інститутів судового контролю.

На окрему увагу заслуговує положення частини четвертої статті 345-2 ГПК України, відповідно до якого суд може зобов'язати подати звіт особисто керівника боржника, якщо останній є юридичною особою. Запровадження такого механізму істотно посилює персональну відповідальність керівника за виконання судового рішення, постановленого щодо очолюваної ним юридичної особи, та фактично унеможлиблює поширену практику «розмивання» відповідальності в межах корпоративної структури. У

поєднанні з можливістю застосування до такого керівника заходу процесуального примусу у вигляді штрафу (частина четверта статті 345-4 ГПК України) ця норма формує ефективний процесуальний механізм впливу саме на тих осіб, які фактично приймають управлінські рішення та здатні забезпечити належне виконання судового рішення.

Показовою є також диференціація порядку оскарження ухвал, постановлених за результатами розгляду відповідної заяви. Так, ухвала суду про відмову в її задоволенні може бути оскаржена в апеляційному порядку, при цьому постанова суду апеляційної інстанції, ухвалена за результатами такого перегляду, є остаточною та касаційному оскарженню не підлягає (частина п'ята статті 345-2 ГПК України). Натомість ухвала про задоволення заяви та зобов'язання боржника подати звіт набирає остаточного характеру вже на стадії її постановлення й окремому оскарженню не підлягає, а заперечення щодо неї можуть бути включені до апеляційної скарги на судові рішення, передбачене частиною першою статті 345-4 ГПК України (частина шоста статті 345-2 ГПК України). Така процесуальна модель є цілком виправданою, оскільки мінімізує можливості для зловживання правом на оскарження з метою затягування виконання судового рішення, водночас не позбавляючи боржника права на ефективний судовий захист, який реалізується під час перегляду підсумкового судового рішення, ухваленого за результатами розгляду поданого звіту.

Стаття 345-3 ГПК України детально регламентує зміст звіту боржника. За своєю структурою він відповідає вимогам, установленим для процесуальних документів цього виду (найменування суду, відомості про сторони, номер справи, ідентифікатор доступу до інформації про виконавче провадження тощо), однак має принципово інше функціональне наповнення. Зокрема, звіт повинен містити відомості про виконання боржником судового рішення, строк, порядок і спосіб його виконання, а у разі невиконання — орієнтовні строки виконання із відповідним обґрунтуванням, а також інформацію про наявність обставин, які ускладнюють виконання судового

рішення, і про заходи, яких ужито або які вживаються боржником для їх усунення (пункти 5, 6 частини другої статті 345-3 ГПК України). Отже, звіт виконує одночасно дві взаємопов'язані функції: інформаційну, що полягає у фіксації фактичного стану виконання судового рішення, та обґрунтовальну, спрямовану на пояснення причин його невиконання і підтвердження добросовісності поведінки боржника. Завдяки цьому суд отримує можливість оцінити не лише сам факт виконання або невиконання судового рішення, а й характер поведінки боржника та реальність вжитих ним заходів для досягнення результату.

Розгляд звіту здійснюється протягом десяти днів із дня його надходження в порядку письмового провадження, а за ініціативою суду або за клопотанням сторін — у судовому засіданні за правилами статті 342 ГПК України (частина перша статті 345-3 ГПК України). За результатами його розгляду суд постановляє ухвалу про прийняття або відмову у прийнятті звіту (частина перша статті 345-4 ГПК України). Встановлені частиною другою статті 345-4 ГПК України підстави для відмови у прийнятті звіту мають оціночний характер. Суд відмовляє у його прийнятті, якщо боржник не навів належно обґрунтованих обставин, що ускладнюють виконання судового рішення, або якщо вжиті ним заходи, на переконання суду, є недостатніми для своєчасного та повного виконання судового рішення. Використання законодавцем формулювання «на переконання суду» свідчить про надання суду широких дискреційних повноважень щодо оцінки добросовісності поведінки боржника. Такий підхід, з одного боку, забезпечує необхідну гнучкість правозастосування з урахуванням конкретних обставин справи, а з іншого — об'єктивно створює ризик неоднакової судової практики, що зумовлює потребу у формуванні єдиних правозастосовних підходів Верховним Судом.

Правові наслідки постановлення ухвали про відмову у прийнятті звіту є достатньо відчутними для боржника. У такому разі суд застосовує до нього захід процесуального примусу у вигляді штрафу за правилами статті 135

ГПК України, а також може встановити новий строк для подання звіту або з власної ініціативи розглянути питання про зміну способу і порядку виконання судового рішення відповідно до статті 331 ГПК України (частини третя, п'ята статті 345-4 ГПК України). Якщо боржником є юридична особа, а суд поклав обов'язок щодо подання звіту безпосередньо на її керівника, штраф застосовується саме до цієї посадової особи (частина четверта статті 345-4 ГПК України). Подібні, хоча й менш суворі за розміром санкцій, правові наслідки передбачено також у разі неподання звіту у встановлений судом строк або його подання з пропуском такого строку без поважних причин (частина шоста статті 345-4 ГПК України), а також у ситуації, коли звіт прийнято судом, однак судові рішення виконано не в повному обсязі, — у такому випадку суд одночасно визначає новий строк для подання наступного звіту (частина сьома статті 345-4 ГПК України). Таким чином, законодавець сформував циклічну модель судового контролю, яка передбачає послідовне проходження взаємопов'язаних стадій: подання звіту, його судову оцінку, застосування у разі необхідності заходів процесуального примусу та встановлення нового строку для повторного звітування до моменту повного виконання судового рішення. Така конструкція демонструє органічний взаємозв'язок із загальним інститутом заходів процесуального примусу, закріпленим у главі 9 ГПК України (статті 131–135), відповідно до якого штраф є одним із чотирьох видів процесуального примусу поряд із попередженням, видаленням із залу судового засідання та тимчасовим вилученням доказів [77, с. 398–399].

Тепер звернемося до питання юридичної природи інституту звіту в системі судового контролю. У вітчизняній доктрині відсутня єдність поглядів щодо його правової природи та доцільності запровадження. З одного боку, дослідники виходять із того, що судовий контроль за виконанням судових рішень традиційно розглядається як контроль за законністю рішень, дій чи бездіяльності органів примусового виконання, а не як безпосередній контроль за поведінкою боржника, оскільки остання функція покладається

саме на виконавця в межах відкритого виконавчого провадження [78, с. 277–278]. Так, С. Я. Фурса та Є. І. Фурса у своєму дослідженні, присвяченому аналізу відповідних законодавчих новел крізь призму Рекомендацій Європейської комісії з питань ефективності правосуддя (СЕРЕЈ), висловлюють критичну позицію щодо доцільності наділення суду повноваженнями розглядати заяви про зобов'язання боржника подати звіт про виконання судового рішення після відкриття виконавчого провадження. На думку авторів, за таких умов суд фактично перебирає на себе контрольну функцію, яка вже покладена на виконавця, тоді як саме останній має здійснювати контроль за поведінкою боржника в процесі виконання рішення [49, с. 325]. На підтвердження своєї позиції автори також наводять окремі міркування суддів Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду, які висловлюють сумніви щодо практичної ефективності інституту звіту, звертаючи увагу на існування об'єктивних причин невиконання судових рішень, зокрема складного фінансового становища боржників, законодавчих мораторіїв на звернення стягнення щодо окремих державних установ та інших обставин, які, на їхню думку, не можуть бути усунуті самим лише посиленням судового контролю [49, с. 326]

Водночас наведені критичні зауваження, попри їхню теоретичну обґрунтованість у частині розмежування компетенції суду та органів примусового виконання, не спростовують практичної доцільності запровадження інституту звіту саме для тих категорій справ, на які він був орієнтований законодавцем, — спорів немайнового характеру та спорів за участю публічних боржників. Класичний механізм виконавчого провадження, який реалізується державним або приватним виконавцем, спрямований насамперед на забезпечення примусового, передусім майнового, виконання судових рішень і значно меншою мірою пристосований до контролю за виконанням обов'язків немайнового характеру, таких як спростування недостовірної інформації, припинення антиконкурентної поведінки чи вчинення інших юридично значущих дій. У

подібних випадках фактичне виконання рішення часто залежить виключно від активної поведінки самого боржника, тоді як можливості традиційних засобів виконавчого провадження щодо контролю за такими діями є об'єктивно обмеженими. За цих умов інститут звіту не дублює функції виконавця, а виконує самостійну компенсаторну функцію судового контролю, покликану забезпечити ефективність виконання судового рішення саме там, де можливості класичного виконавчого механізму є недостатніми. Крім того, щодо органів державної влади, органів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання державного і комунального секторів економіки багаторічна правозастосовна практика свідчить про наявність системної проблеми невиконання судових рішень, яка нерідко зумовлена не стільки відсутністю матеріальних можливостей, скільки недостатнім рівнем управлінської відповідальності та адміністративної дисципліни. Саме тому додатковий, персоніфікований судовий контроль, адресований безпосередньо керівникові боржника та підкріплений можливістю застосування фінансових санкцій, видається цілком виправданим і таким, що відповідає меті законодавчих змін.

Слід також звернути увагу на те, що з позицій адміністративно-правового аналізу інститут подання звіту є показовим прикладом інтеграції публічно-правових методів регулювання у сферу господарського судочинства. Обов'язок боржника звітувати перед судом про стан виконання покладеного на нього обов'язку, забезпечений можливістю застосування штрафних санкцій у разі неподання звіту або визнання його незадовільним, за своєю правовою природою є близьким до механізмів адміністративного контролю й нагляду, які традиційно застосовуються у публічно-правових відносинах між суб'єктом владних повноважень і підконтрольним суб'єктом. Це, своєю чергою, підтверджує висловлену в цьому дослідженні тезу про поступову трансформацію судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві у комплексний міжгалузевий інститут, у

межах якого господарсько-процесуальні форми дедалі тісніше поєднуються з адміністративно-правовими за своєю сутністю засобами впливу на боржника.

Порівняльний аналіз статей 339–345 та статей 345-1–345-4 ГПК України дає підстави виокремити щонайменше чотири принципові відмінності між скаргою та звітом як самостійними процесуальними формами судового контролю. По-перше, вони різняться за суб'єктом, поведінка якого є предметом судової перевірки: у межах розгляду скарги суд здійснює контроль за рішеннями, діями чи бездіяльністю державного виконавця, іншої посадової особи органу державної виконавчої служби або приватного виконавця (стаття 339-1 ГПК України), тоді як у процедурі розгляду звіту оцінюється безпосередньо поведінка боржника щодо виконання судового рішення. По-друге, відмінності простежуються за суб'єктом та моментом ініціювання відповідної процедури: скарга може бути подана будь-якою стороною виконавчого провадження, права якої порушено рішеннями, діями чи бездіяльністю виконавця (стаття 339-1, частина перша статті 340 ГПК України), тоді як із заявою про зобов'язання боржника подати звіт вправі звернутися виключно стягувач. По-третє, різною є сфера застосування цих процесуальних механізмів: якщо скарга має універсальний характер і може використовуватися у будь-якій категорії господарських справ, то інститут звіту є спеціальним засобом судового контролю, застосування якого обмежується визначеними законом категоріями немайнових спорів, за винятком випадків, коли боржником виступає суб'єкт публічного права. По-четверте, вони відрізняються за характером правових наслідків. За результатами розгляду скарги суд або скасовує оскаржувані рішення виконавця, визнає його дії чи бездіяльність неправомірними та зобов'язує усунути допущені порушення (частина друга статті 343 ГПК України), або відмовляє у задоволенні скарги (частина третя статті 343 ГПК України). Натомість правові наслідки розгляду звіту є значно ширшими та мають послідовний характер: суд може прийняти звіт, відмовити у його прийнятті із одночасним застосуванням штрафу, встановити новий строк для

повторного звітування або ініціювати розгляд питання про зміну способу й порядку виконання судового рішення. У сукупності це свідчить про істотно вищий рівень процесуальної гнучкості інституту звіту порівняно зі скаргою. На відміну від останньої, він орієнтований не лише на констатацію правомірності чи неправомірності відповідної поведінки, а й на здійснення безперервного судового впливу, спрямованого на досягнення кінцевої мети — реального виконання судового рішення.

Водночас обидві форми судового контролю не є ізольованими одна від одної, а функціонують як взаємодоповнювальні елементи єдиного механізму забезпечення виконання судових рішень. Як уже зазначалося у дослідженні, присвяченому проблемним аспектам судового контролю за виконанням рішень господарських судів, недостатня нормативна визначеність механізму реагування суду на порушення виконавцем обов'язку повідомити про виконання постановленої ухвали (стаття 345 ГПК України) є прикладом законодавчої прогалини, яка потенційно могла б бути частково усунута шляхом використання додаткових механізмів звітування, подібних до тих, що запроваджені статтями 345-1–345-4 ГПК України. Це, своєю чергою, підтверджує доцільність подальшого узгодження обох процесуальних форм судового контролю в межах єдиної концепції Розділу VI ГПК України, що сприятиме підвищенню внутрішньої системності правового регулювання та ефективності судового контролю за виконанням судових рішень.

Запровадження інституту звіту про виконання судового рішення доцільно розглядати і в контексті виконання Україною міжнародних зобов'язань, спрямованих на підвищення ефективності судочинства та примусового виконання судових рішень, зокрема з урахуванням Рекомендацій Європейської комісії з питань ефективності правосуддя (СЕРЕJ) щодо примусового виконання судових рішень у державах Європи [48]. Водночас слід враховувати, що рекомендації СЕРЕJ орієнтують держави насамперед на вдосконалення механізмів нагляду за діяльністю органів примусового виконання, а не на розширення контрольних повноважень суду

щодо поведінки боржника [79, с. 227]. Разом із тим їх загальна концепція, яка полягає у забезпеченні реальної ефективності виконання судових рішень як невід'ємної складової права на справедливий суд, цілком узгоджується з метою, яку переслідував український законодавець, запроваджуючи інститут звіту. Водночас персоніфікація відповідальності керівника юридичної особи-боржника, а також диференціація режиму судового контролю залежно від правового статусу боржника (публічний чи приватний суб'єкт) є своєрідними особливостями національної моделі, які не мають прямих аналогів у рекомендаціях СЕРЕJ та зумовлені специфікою української правозастосовної практики, насамперед системною проблемою тривалого невиконання судових рішень органами публічної влади й суб'єктами господарювання державного та комунального секторів економіки.

Окремої уваги заслуговують проблемні аспекти правового регулювання цього інституту та можливі напрями його подальшого вдосконалення. Аналіз статей 345-1–345-4 ГПК України дає підстави виокремити низку дискусійних питань, які потребують як подальшого доктринального осмислення, так і, ймовірно, законодавчого уточнення. По-перше, оціночний характер критеріїв достатності заходів, ужитих боржником (частина друга статті 345-4 ГПК України), об'єктивно створює ризик неоднакового правозастосування судами першої інстанції за відсутності сформованої правової позиції Верховного Суду, що зумовлює необхідність вироблення єдиних підходів до тлумачення відповідних положень. По-друге, законодавство не визначає максимальної кількості циклів «подання звіту — відмова у його прийнятті — встановлення нового строку — повторне подання звіту», що теоретично допускає надмірне затягування цієї процедури без досягнення її кінцевої мети — фактичного виконання судового рішення. У зв'язку з цим доцільним видається нормативне встановлення граничного строку або максимальної кількості таких циклів, після впливу яких суд був би зобов'язаний розглянути питання про зміну способу й порядку виконання судового рішення. По-третє, чинна редакція ГПК України не врегульовує належним чином питання взаємодії

інституту звіту з виконавчим провадженням щодо того самого судового рішення. Відсутність механізму координації дій суду під час розгляду звіту та виконавця в межах виконавчого провадження може на практиці призводити як до дублювання контрольних заходів, так і до необґрунтованого перекладання відповідальності між відповідними суб'єктами. По-четверте, застосування процесуального примусу у вигляді штрафу до керівника юридичної особи-боржника (частина четверта статті 345-4 ГПК України) актуалізує питання співвідношення такої персональної відповідальності з принципом самотійної майнової відповідальності юридичної особи та потребує подальшого теоретичного осмислення меж персоніфікації процесуальної відповідальності посадових осіб юридичної особи-боржника.

Проведений аналіз дає підстави для висновку, що інститут подання та розгляду звіту про виконання судового рішення, запроваджений Законом України № 4094-IX від 21 листопада 2024 р., є якісно новою, самотійною процесуальною формою судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві. Його принципова відмінність від інституту оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів примусового виконання полягає насамперед в іншому об'єкті судового контролю (поведінка боржника, а не виконавця), особливостях суб'єктного складу ініціювання (виключно стягувач), спеціальній предметній сфері застосування (немайнові спори та спори за участю публічних боржників), а також у специфічній моделі процесуальних наслідків, яка має послідовний, циклічний характер і спрямована не лише на констатацію порушення, а й на досягнення фактичного виконання судового рішення.

Попри висловлені в юридичній доктрині сумніви щодо доцільності покладення на суд контрольних повноважень, які певною мірою перетинаються з функціями органів примусового виконання, більш обґрунтованою видається позиція, відповідно до якої інститут звіту виконує не дублюючу, а компенсаторну функцію. Його призначення полягає у

забезпеченні ефективного судового контролю саме в тих категоріях справ, у яких традиційні механізми виконавчого провадження об'єктивно не забезпечують належного рівня виконання судових рішень, насамперед щодо спорів немайнового характеру, а також справ за участю органів державної влади, органів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання державного і комунального секторів економіки [80].

Водночас подальший розвиток цього інституту доцільно пов'язувати з удосконаленням його процесуального регулювання, зокрема шляхом конкретизації критеріїв оцінки достатності заходів, вжитих боржником для виконання судового рішення, нормативного визначення часових меж циклічної процедури звітування, а також запровадження дієвих механізмів координації між судовим контролем та виконавчим провадженням. Реалізація зазначених напрямів удосконалення сприятиме формуванню більш цілісної та ефективної моделі судового контролю, здатної забезпечити не лише формальну обов'язковість, а й реальне виконання судових рішень у господарському судочинстві.

Висновки до розділу 2

1. Здійснено комплексний аналіз нормативно-правових засад судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві та встановлено, що вони утворюють багаторівневу, ієрархічно організовану та функціонально взаємопов'язану систему правового регулювання, до складу якої входять конституційні, законодавчі, підзаконні та міжнародно-правові джерела. Визначено, що конституційною основою досліджуваного інституту є стаття 129-1 Конституції України, яка закріплює не лише принцип обов'язковості судового рішення, а й позитивний обов'язок держави забезпечити його виконання та повноваження суду здійснювати контроль за цим процесом. Зроблено висновок, що саме конституційне закріплення контрольної функції суду стало передумовою формування сучасної моделі

судового контролю як самостійного елемента механізму забезпечення права на ефективний судовий захист.

Встановлено, що законодавчий рівень нормативного регулювання є визначальним у механізмі реалізації судового контролю, оскільки саме положення Господарського процесуального кодексу України конкретизують форми, межі та процесуальний порядок здійснення контрольних повноважень суду. Обґрунтовано, що прийняття Закону України № 4094-IX від 21 листопада 2024 року започаткувало новий етап розвитку цього інституту, пов'язаний із переходом від переважно реактивної моделі судового контролю до змішаної реактивно-проактивної моделі, яка поєднує традиційний розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність виконавців із новими превентивними та моніторинговими процесуальними механізмами.

Визначено, що нормативне забезпечення судового контролю має виразний міжгалузевий характер і ґрунтується на системній взаємодії господарського процесуального, адміністративного, виконавчого, судоустрійного законодавства, законодавства про банкрутство та спеціальних нормативно-правових актів, які регулюють окремі аспекти виконання судових рішень. Водночас встановлено наявність окремих колізій і прогалин у правовому регулюванні, насамперед щодо співвідношення положень Господарського процесуального кодексу України та Закону України «Про виконавче провадження», що зумовлює необхідність подальшої гармонізації відповідних нормативних приписів і забезпечення єдності судової практики.

Охарактеризовано значення практики Європейського суду з прав людини та рекомендацій Європейської комісії з питань ефективності правосуддя (СЕРЕЈ) для формування сучасної моделі судового контролю за виконанням судових рішень. Зроблено висновок, що міжнародні стандарти розглядають виконання судового рішення як невід'ємну складову права на справедливий суд, а відтак ефективність національного механізму судового контролю має оцінюватися не лише за формальною наявністю відповідних процесуальних процедур, а насамперед за їх здатністю забезпечити

своєчасне, повне та реальне виконання судових рішень. Установлено, що подальший розвиток нормативно-правових засад судового контролю має здійснюватися на основі забезпечення системної узгодженості процесуального та виконавчого законодавства, дотримання балансу між контрольними повноваженнями суду й компетенцією органів примусового виконання, а також послідовної імплементації міжнародних стандартів ефективного правосуддя в національне законодавство.

2. Здійснено комплексний аналіз суб'єктного складу адміністративно-правових відносин у сфері судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві та встановлено, що він має функціонально неоднорідний і міжгалузевий характер, оскільки формується на перетині господарського процесуального, адміністративного та виконавчого законодавства. Обґрунтовано, що не кожний учасник виконавчого провадження або суб'єкт, організаційно пов'язаний із забезпеченням виконання судових рішень, автоматично набуває статусу безпосереднього суб'єкта судово-контрольного правовідношення. Такий статус виникає залежно від конкретної форми судового контролю, юридичного факту або юридичного складу, що зумовлює виникнення відповідного правовідношення.

Запропоновано функціональну класифікацію учасників відповідних правовідносин із виокремленням трьох основних груп: безпосередніх суб'єктів судово-контрольного правовідношення; суб'єктів суміжних організаційних, контрольних та забезпечувальних правовідносин; допоміжних учасників, діяльність яких може мати доказове, інформаційне чи організаційне значення для здійснення судового контролю, але не пов'язана із самостійною контрольною компетенцією. До безпосередніх суб'єктів віднесено передусім господарський суд, стягувача та боржника, а державного чи приватного виконавця — у тих випадках, коли предметом судового контролю є його рішення, дії, бездіяльність або перебіг відповідного виконавчого провадження.

Встановлено, що центральне місце у системі судово-контрольних правовідносин посідає господарський суд, який реалізує контрольні повноваження як носій судової влади та публічно-владної компетенції, спрямованої на забезпечення обов'язковості й реального виконання судового рішення. При цьому межі судової активності визначаються принципом неприпустимості підміни суб'єктів виконання: суд не здійснює виконавчих дій і не перебирає на себе функції боржника, виконавця чи іншого органу, а оцінює правомірність поведінки учасників, належність ужитих заходів і застосовує передбачені законом засоби судового реагування.

Уточнено правовий статус державних і приватних виконавців у системі судового контролю. Встановлено, що вони здійснюють функціонально однорідну публічно-владну діяльність у сфері примусового виконання, що зумовлює необхідність єдиних базових стандартів судового контролю за законністю їхніх рішень, дій і бездіяльності. Водночас виконавець не є обов'язковим суб'єктом усіх без винятку форм судового контролю, оскільки у процедурі подання та розгляду звіту боржника відповідне правовідношення може виникати без його безпосередньої участі й навіть до відкриття виконавчого провадження.

Визначено, що стягувач і боржник є самостійними безпосередніми суб'єктами судово-контрольних правовідносин, а їхній статус не повинен зводитися виключно до статусу сторін уже відкритого виконавчого провадження. В окремих формах контролю, насамперед у звітній, відповідні процесуальні права й обов'язки можуть реалізовуватися незалежно від факту участі виконавця.

Уточнено місце прокурора, органів Міністерства юстиції України та допоміжних учасників у системі досліджуваних відносин. Обґрунтовано, що прокурор може брати участь у відповідних процедурах лише за наявності передбачених Конституцією та законом підстав для представництва інтересів держави; сам факт участі у справі державного чи комунального суб'єкта або невиконання судового рішення таких підстав не створює. Органи

Міністерства юстиції України та його територіальні органи належать переважно до суб'єктів суміжних організаційних, контрольних і забезпечувальних відносин та не набувають автоматично статусу безпосередніх суб'єктів конкретного судово-контрольного правовідношення. Допоміжні учасники — представники, експерти, спеціалісти, перекладачі, оцінювачі та інші особи — не наділені власною контрольною компетенцією, хоча результати їхньої діяльності можуть мати значення для судової оцінки.

Окремо досліджено випадки спірного або невизначеного суб'єктного статусу, зокрема осіб, права чи законні інтереси яких безпосередньо зачіпаються рішеннями, діями або бездіяльністю у процесі виконання, але які формально не є сторонами виконавчого провадження. Обґрунтовано доцільність застосування функціонального критерію доступу до судового контролю, заснованого на безпосередньому та юридично значущому впливі оскаржуваних дій на права чи інтереси відповідної особи.

Зроблено висновок про відсутність універсального переліку обов'язкових суб'єктів для всіх форм судового контролю. Безумовно необхідним суб'єктом є суд, тоді як інші учасники визначаються залежно від конкретної контрольної процедури: при оскарженні рішень, дій чи бездіяльності виконавця необхідною є участь суб'єкта оскарження та виконавця, а у звітній формі контрольне правовідношення може формуватися за участю суду, боржника та стягувача без обов'язкової участі виконавця.

3. За результатами аналізу процедурних форм здійснення судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві встановлено, що вони становлять самостійну процесуальну складову механізму реалізації контрольної функції суду, забезпечуючи практичне втілення конституційного принципу обов'язковості судових рішень. Визначено, що процедурна форма судового контролю являє собою встановлений господарським процесуальним законодавством порядок реалізації контрольних повноважень суду, який забезпечує перевірку

законності діяльності суб'єктів примусового виконання та сприяє досягненню кінцевої мети судового захисту — реальному виконанню судового рішення.

Встановлено, що розвиток процедурних форм судового контролю у господарському судочинстві характеризується послідовною еволюцією від фрагментарного нормативного регулювання до формування цілісної системи процесуальних механізмів. Обґрунтовано, що визначальними етапами цього процесу стали судова реформа 2017 року, якою вперше комплексно врегульовано судовий контроль у Господарському процесуальному кодексі України, та прийняття Закону України № 4094-IX від 21 листопада 2024 року, який суттєво модернізував відповідний процесуальний інструментарій, запровадивши нові форми судового контролю та забезпечивши подальшу гармонізацію господарського, цивільного й адміністративного судочинства.

Визначено, що чинне господарське процесуальне законодавство передбачає дві взаємопов'язані процедурні форми судового контролю: оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів примусового виконання та інститут подання й розгляду звіту про виконання судового рішення. Зроблено висновок, що зазначені процедури не конкурують між собою, а виконують різні функції у єдиному механізмі забезпечення виконання судових рішень. Якщо процедура оскарження має переважно реактивний і правовідновлювальний характер, будучи спрямованою на усунення вже допущених порушень, то інститут звіту виконує превентивну та моніторингову функції, забезпечуючи безперервний судовий контроль за належним виконанням судового рішення та своєчасне реагування на випадки ухилення боржника від виконання покладених на нього обов'язків.

Охарактеризовано особливості реалізації окремих процедурних форм судового контролю та встановлено, що їх ефективність значною мірою залежить від чіткості процесуального регулювання, належного визначення компетенції суду, дотримання процесуальних строків і забезпечення балансу між диспозитивністю учасників виконавчого провадження та активною контрольною роллю суду. Водночас виявлено низку проблем правового

регулювання, зокрема відсутність належного механізму реагування на невиконання ухвали суду за результатами розгляду скарги, недостатню визначеність критеріїв оцінки звіту боржника, неврегульованість окремих питань юрисдикції у зведеному виконавчому провадженні та необхідність подальшої уніфікації процедурних механізмів судового контролю в різних видах судочинства. Зроблено висновок, що подальший розвиток процедурних форм судового контролю має бути спрямований на усунення виявлених прогалин, формування єдиної судової практики та вдосконалення процесуального законодавства, що забезпечить підвищення ефективності виконання судових рішень у господарському судочинстві.

4. Проведене дослідження дало змогу встановити, що інститут подання та розгляду звіту про виконання судового рішення є якісно новим елементом системи судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві, який суттєво розширив процесуальний інструментарій суду після прийняття Закону України № 4094-IX від 21 листопада 2024 року. На відміну від традиційної процедури оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів примусового виконання, новий інститут орієнтований на безпосередній контроль за поведінкою боржника та спрямований на забезпечення фактичного виконання судового рішення.

У результаті аналізу норм Господарського процесуального кодексу України визначено особливості сфери застосування цього інституту, процесуальних підстав його ініціювання, порядку подання й розгляду звіту, а також правових наслідків його прийняття чи неприйняття. Обґрунтовано, що законодавець свідомо обмежив сферу застосування цього механізму переважно категоріями немайнових спорів, а також значно розширив його використання щодо органів державної влади, органів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання державного і комунального секторів економіки, враховуючи системний характер проблеми невиконання судових рішень зазначеною категорією боржників.

Особливу увагу приділено дослідженню юридичної природи інституту звіту, що дозволило зробити висновок про його самостійний, а не похідний характер у системі процедурних форм судового контролю. Встановлено, що інститут звіту не дублює механізм судового оскарження діяльності виконавця, а виконує окрему компенсаторну функцію, спрямовану на підвищення ефективності виконання судових рішень у тих випадках, коли можливості традиційного виконавчого провадження є недостатніми для досягнення реального результату. Водночас доведено, що запровадження персоналізованого обов'язку керівника юридичної особи-боржника подавати звіт і можливість застосування до нього заходів процесуального примусу свідчать про посилення адміністративно-правових засобів впливу у сфері господарського судочинства.

Порівняльний аналіз двох процесуальних форм судового контролю (розгляду скарги та розгляду звіту) дозволив визначити їх принципові відмінності за об'єктом судового контролю, суб'єктним складом ініціювання, сферою застосування та характером процесуальних наслідків. Водночас охарактеризовано їх як взаємодоповнювальні елементи єдиного механізму забезпечення виконання судових рішень, у межах якого реактивні та превентивно-моніторингові способи судового впливу функціонують у тісному взаємозв'язку.

Проведений аналіз також засвідчив наявність окремих проблем правового регулювання цього інституту. Зокрема, встановлено недостатню визначеність критеріїв оцінки достатності заходів, вжитих боржником для виконання судового рішення, відсутність законодавчо визначених часових меж циклічної процедури звітування, неврегульованість взаємодії між судовим контролем та виконавчим провадженням, а також дискусійність питання персоніфікації процесуальної відповідальності керівника юридичної особи-боржника. З огляду на це зроблено висновок, що подальший розвиток інституту подання та розгляду звіту про виконання судового рішення має здійснюватися шляхом удосконалення його процесуального регулювання,

формування єдиної правозастосовної практики Верховного Суду та забезпечення більш узгодженого поєднання механізмів судового контролю і виконавчого провадження, що сприятиме підвищенню ефективності виконання судових рішень у господарському судочинстві.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОНАННЯМ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

3.1 Зарубіжний досвід забезпечення виконання судових рішень та можливості його використання в Україні

Ефективність судового захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання не вичерпується ухваленням господарським судом законного та обґрунтованого рішення, а набуває свого завершеного змісту лише за умови його реального, своєчасного й повного виконання. Саме тому в доктрині адміністративного права обґрунтовано утвердилася теза про те, що виконавче провадження є завершальною та водночас однією з найбільш уразливих стадій юрисдикційного процесу. Його результативність безпосередньо залежить від якості адміністративно-правового регулювання діяльності органів і осіб, уповноважених здійснювати примусове виконання, а також від дієвості механізмів судового контролю за такою діяльністю. Закріплення Україною євроінтеграційного курсу, зокрема в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, зумовлює необхідність послідовного наближення вітчизняної системи публічного управління, включно з інститутом примусового виконання судових рішень, до стандартів *acquis communautaire* [81, с. 49]. За таких умов звернення до зарубіжного досвіду правового забезпечення виконання судових рішень є не формальним наслідуванням усталеної наукової традиції, а об'єктивно необхідним методологічним інструментом. Його застосування дає змогу, по-перше, виявити системні недоліки національного законодавства, які спричиняють досить невисокий рівень фактичного виконання рішень господарських судів, а по-друге, визначити інституційні та процедурні рішення, потенційно

придатні для впровадження з урахуванням особливостей вітчизняної правової системи [82, с. 226].

Водночас необхідно застерегти від механічного й позбавленого критичного осмислення перенесення зарубіжних моделей у національне правове середовище, оскільки такий підхід може не лише не забезпечити очікуваного результату, а й породити додаткові нормативні суперечності та прогалини у регулюванні відповідних правовідносин. Як слушно наголошують дослідники цієї проблематики (В. Козаков В., О. Олефір О.) ефективність певної моделі примусового виконання визначається не тільки формальною досконалістю нормативно-правового регулювання, а й комплексом позаправових чинників, серед яких рівень правової культури населення, ступінь суспільної довіри до органів публічної влади та усталеність традицій добровільного виконання юридичних обов'язків/ Централізовані й децентралізовані системи виконавчого провадження, поширені у світовій практиці, демонструють найвищу результативність насамперед у тих державах, де повага до права та належний рівень правосвідомості становлять усталені елементи суспільної культури [81, с. 51]. Наведене застереження має принципове значення для формування методологічних засад цього дисертаційного дослідження. Аналіз зарубіжного досвіду повинен бути спрямований не на пошук абстрактно «найкращої» або універсальної моделі примусового виконання, а на виокремлення конкретних правових конструкцій, інституційних механізмів і процедур судового контролю за виконанням судових рішень, які можуть бути адаптовані до умов українського господарського судочинства.

Виходячи з цього, подальше дослідження зарубіжного досвіду доцільно розпочати з систематизації основних моделей організації примусового виконання судових рішень, що сформувалися та функціонують у різних правопорядках.

У юридичній літературі усталеним є поділ систем виконавчого провадження за рівнем їх централізації на централізовані, децентралізовані та

змішані, або модульні [83, с. 44]. Централізована модель передбачає функціонування єдиного державного органу примусового виконання з вертикально інтегрованою та, як правило, багаторівневою структурою управління, а також наявність кодифікованого нормативного акта, яким комплексно регламентується процедура виконання. До переваг такої моделі належать можливість стягувача ініціювати виконавче провадження без необхідності одержання додаткового дозволу компетентного органу, наділення виконавця широкими повноваженнями щодо отримання інформації про майновий стан боржника, включно з доступом до закритих державних реєстрів, а також унеможливлення паралельного виконання одного й того самого рішення кількома органами [84, с. 44]. Виразними прикладами централізованої моделі є системи примусового виконання Швеції, Фінляндії, Іспанії, Данії та Вірменії. При цьому особливістю шведського підходу є функціонування єдиного кодифікованого Виконавчого кодексу [81, с. 51].

Децентралізована модель, навпаки, ґрунтується на делегуванні державою повноважень у сфері примусового виконання рішень недержавним організаціям або приватним особам із збереженням за органами публічної влади переважно контрольних, наглядових і ліцензійних функцій [81, с. 52]. Подібні системи функціонують, зокрема, у Франції, Німеччині в частині виконання рішень у приватноправових спорах, а також у США та Канаді. Децентралізація виявляється не лише в організаційній, а й у нормативній площині: за такої моделі зазвичай відсутній єдиний кодифікований механізм виконання, тоді як порядок і умови здійснення виконавчого провадження визначаються сукупністю законодавчих і підзаконних нормативних актів [81, с. 52].

Поряд із цим у сучасній юридичній компаративістиці застосовується більш деталізований підхід, заснований на ступені участі приватноправових суб'єктів у виконавчому провадженні. Відповідно до нього виокремлюють публічно-правову, приватноправову та змішану моделі примусового

виконання [85, с. 320]. Публічно-правова модель, характерна для Німеччини, Швеції, Фінляндії, Австрії, Іспанії, Данії, Італії, Словаччини, Туреччини та низки інших держав, передбачає покладення повноважень із примусового виконання судових рішень виключно на спеціально уповноважених посадових осіб державних органів, у тому числі судових установ [85, с. 320]. Приватноправова модель, що функціонує, зокрема, у Франції, Нідерландах, Португалії, Бельгії, Люксембурзі, Словенії, Естонії, Латвії та Литві, виходить із професійної автономії судового виконавця. Останній самостійно організовує свою діяльність, здійснює її на підставі наданої державою ліцензії, несе повну майнову відповідальність за її результати, а фінансування його роботи забезпечується учасниками виконавчого провадження, а не коштами державного бюджету [85, с. 320]. Змішана модель, притаманна Болгарії, Грузії, Сербії та Швейцарії, поєднує елементи обох наведених підходів і передбачає паралельне функціонування державних та приватних виконавців у межах єдиної системи примусового виконання [85, с. 320].

Саме за змішаною моделлю нині функціонує й українська система виконавчого провадження. Її запровадження, безперечно, стало прогресивним кроком порівняно з попередньою суто централізованою системою. Водночас, як обґрунтовано зазначається в науковій літературі, такий перехід не варто сприймати як остаточне розв'язання накопичених проблем у сфері примусового виконання, оскільки змішана модель радше становить проміжний етап подальшої інституційної трансформації відповідного механізму [85, с. 320].

Для цілей нашого дослідження принципове значення має те, що організаційна модель виконавчого провадження безпосередньо визначає архітектуру судового контролю за діяльністю виконавців. У державах із публічно-правовою моделлю такий контроль переважно інтегрований у систему органів юстиції або судової влади, що особливо виразно простежується у Німеччині. Натомість у державах із приватноправовою

моделлю судовий контроль набуває характеру зовнішнього компенсаторного механізму, покликаного врівноважити високий рівень організаційної та професійної автономії приватного виконавця, як це має місце у Франції та державах Балтії. Відтак подальший аналіз зарубіжного досвіду доцільно здійснювати крізь призму конкретних національних моделей, розпочавши з французької системи, у межах якої поєднуються професійна самостійність судового виконавця та спеціалізований судовий контроль за виконанням рішень.

Досвід Французької Республіки становить особливий науковий і практичний інтерес у контексті дослідження механізмів судового контролю за виконанням рішень у комерційних спорах, оскільки французька модель послідовно поєднує високий рівень професійної автономії виконавця з розвиненим інституційним контролем суду за законністю його діяльності.

Історично правовий статус французьких судових виконавців визначався Ордонансом № 45-2592 від 2 листопада 1945 р. «Про статус судових виконавців» [86]. Унаслідок подальшого реформування професії та об'єднання судових виконавців і судових аукціоністів із 1 липня 2022 р. відповідні функції здійснює комісар юстиції (*commissaire de justice*). Він поєднує статус незалежного практикуючого правника та публічної посадової особи, уповноваженої державою вчиняти юридично значущі дії. Доступ до професії передбачає здобуття належної юридичної освіти, проходження спеціальної професійної підготовки, стажування та складення кваліфікаційного іспиту, що забезпечує підвищені вимоги до компетентності й доброчесності кандидата [81, с. 227; 87, с. 82]. Організаційне самоврядування професії здійснюється через Національну палату комісарів юстиції та її територіальні структури, які виконують представницькі, дисциплінарні й організаційні функції [87, с. 82].

Компетенція французького комісара юстиції є значно ширшою порівняно з обсягом повноважень державного або приватного виконавця в Україні. Вона охоплює вручення судових і позасудових документів,

примусове виконання судових рішень від імені держави, складання протоколів фіксації фактичних обставин (*constats*), які мають доказове значення, проведення публічних торгів, надання окремих видів юридичної допомоги, а також сприяння примиренню сторін у процесі виконання [87, с. 227; 88, с. 462–463]. Особливо показовим є повноваження комісара юстиції офіційно фіксувати юридично значущі факти та складати акти з підвищеною доказовою силою. У цьому аспекті його функції частково наближаються до повноважень, якими в українській правовій системі наділені нотаріуси [81, с. 227].

Визначальним елементом французької моделі є інститут спеціалізованого судді з виконання рішень (*juge de l'exécution*), сформований унаслідок реформи виконавчого законодавства 1991–1992 рр. Відповідні функції здійснюються головою *tribunal judiciaire* або делегованим ним суддею. До компетенції судді з виконання належать розгляд спорів, безпосередньо пов'язаних із примусовим виконанням, перевірка законності виконавчих і забезпечувальних заходів, вирішення питань щодо умов та способів виконання, а також розгляд вимог про відшкодування шкоди, заподіяної неналежним виконанням або невиконанням відповідних заходів. Така інституційна конструкція дає змогу поєднати оперативність позасудового виконання рішення професійно автономним виконавцем із безпосереднім судовим захистом прав учасників виконавчого провадження, не покладаючи на суд суто організаційних і технічних функцій.

Важливою гарантією належного здійснення повноважень у Франції є поєднання персональної професійної відповідальності виконавця зі страхуванням ризиків його діяльності. Комісар юстиції несе майнову відповідальність за шкоду, завдану неправомірними або неналежно вчиненими діями, тоді як професійні об'єднання забезпечують функціонування механізмів колективного страхування відповідних ризиків [81, с. 227; 88, с. 463]. Підтримання належного рівня професійної компетентності забезпечується спеціалізованою підготовкою та

безперервним навчанням, організованими професійними освітніми установами й органами самоврядування виконавців [87, с. 82].

Фінансування діяльності французьких виконавців не покладається безпосередньо на державний бюджет, оскільки оплата здійснюється переважно за рахунок установлених державою тарифів за вчинення делегованих публічно значущих дій [88, с. 463]. Це дозволяє поєднати організаційну й фінансову самостійність представника професії з державним регулюванням вартості основних виконавчих процедур. Наведені в науковій літературі дані про істотне переважання приватно практикуючих виконавців над державними службовцями, які забезпечують стягнення окремих публічних боргів, підтверджують переважно приватноправовий характер французької моделі за збереження спеціальних публічних механізмів у відповідній сфері [88, с. 464]. Подальше реформування професії, започатковане у 2015 р., було спрямоване на укрупнення територіальних округів діяльності, посилення професійної мобільності та створення передумов для об'єднання суміжних юридичних професій [85, с. 320].

Для нашого дослідження особливу цінність становить саме французький підхід до поєднання широкої професійної компетенції виконавця, його організаційної самостійності та майнової відповідальності з функціонуванням спеціалізованого судді, здатного оперативно вирішувати спори, що виникають у процесі виконання. Водночас пряме запровадження в Україні окремої посади, повністю тотожної *juge de l'exécution*, потребує обережної оцінки з огляду на структуру вітчизняної судової системи та принцип спеціалізації судів. Більш реалістичним напрямом видається поглиблення внутрішньої спеціалізації суддів господарських судів у справах судового контролю та вдосконалення процесуальних форм оперативного розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність виконавців. Такий підхід може бути реалізований шляхом подальшого розвитку положень розділу VI Господарського процесуального кодексу України «Судовий контроль за виконанням судових рішень» та узгодження традиційного механізму

оскарження, передбаченого статтями 339–345, із новими формами контролю, закріпленими у статтях 345¹–345⁴ ГПК України [6].

На відміну від французької моделі, у якій автономія представника вільної юридичної професії компенсується спеціалізованим судовим контролем, німецький підхід ґрунтується переважно на публічно-правовій організації виконання та інституційній наближеності виконавця до судової системи.

Німецька модель примусового виконання є класичним прикладом публічно-правової системи, у межах якої виконання судових та інших юрисдикційних рішень розглядається як виключна функція держави. Нормативну основу сучасного виконавчого провадження у Федеративній Республіці Німеччина становить Книга восьма «Примусове виконання» Цивільного процесуального уложення Німеччини (*Zivilprozessordnung*) [89, с. 82–83; 90]. Безпосереднє виконання рішень покладається на судових виконавців (*Gerichtsvollzieher*), які мають статус державних службовців і призначаються уповноваженими посадовими особами судової адміністрації, зокрема головою вищого регіонального суду та керівником окружного суду [81, с. 228; 89, с. 82]. Водночас судовий виконавець здійснює професійну діяльність із високим рівнем організаційної самостійності, за власний рахунок і під особисту відповідальність, зберігаючи при цьому державно-владні повноваження та статус представника публічної служби [81, с. 228].

Характерною особливістю німецької системи є функціональний розподіл повноважень між кількома суб'єктами виконання. Її інституційну структуру утворюють: судовий виконавець; судові органи, передусім дільничний суд, до компетенції якого належить звернення стягнення на вимоги боржника та інші майнові права; а також служби земельного кадастру, залучені до процедур примусового виконання щодо нерухомого майна [91, с. 87; 88, с. 466]. Окремі виконавчі дії, пов'язані зі зверненням стягнення на майнові вимоги, здійснюють уповноважені працівники відповідного суду, які діють на підставі спеціально визначених законом

повноважень [82, с. 228]. Для ініціювання примусового виконання стягувач повинен мати остаточне судове рішення, придатне до виконання, яке містить достатньо визначений зміст відповідного обов'язку та підлягає належному врученню стороні, проти якої його ухвалено [82, с. 228–229].

Показовою рисою німецького виконавчого законодавства є поєднання відносно сприятливого ставлення до боржника з підвищеними вимогами щодо повного й добросовісного розкриття ним інформації про майновий стан. Судовий виконавець зобов'язаний сприяти добровільному та оперативному виконанню зобов'язання. Якщо негайне виявлення майна, на яке може бути звернено стягнення, є неможливим, але боржник обґрунтовано спроможний погасити заборгованість частинами протягом установленого строку, допускається розстрочення виконання за умови відсутності заперечень кредитора. Крім того, за клопотанням боржника реалізація арештованого майна може бути відкладена на строк до одного року [88, с. 464]. Водночас на вимогу судового виконавця боржник зобов'язаний надати вичерпні відомості про належне йому майно та активи, а повідомлення неправдивої інформації може спричинити юридичну, зокрема кримінальну, відповідальність. Тривалий, тридцятирічний строк пред'явлення судових рішень до примусового виконання дає змогу врахувати можливе майбутнє поліпшення майнового становища боржника, який на момент ухвалення рішення не мав достатніх активів для погашення заборгованості [88, с. 464–465].

Оцінюючи можливості використання німецького досвіду в Україні, слід підтримати застереження окремих дослідників щодо недоцільності безумовного перенесення до вітчизняної системи надмірно лояльного ставлення до боржника. За умов недостатньо усталеної культури добровільного виконання судових рішень і поширеності практик приховування майна або затягування виконавчих процедур розширення відповідних гарантій без належних запобіжників може створити додаткові можливості для зловживань [88, с. 465; 89, с. 109]. Отже, запозиченню

підлягає не сама поблажливість до боржника, а збалансована конструкція, у якій надання йому процедурних гарантій нерозривно поєднується з обов'язком повного розкриття майнового стану та відповідальністю за недобросовісну поведінку.

Водночас позитивного оцінювання заслуговує німецький підхід до інституційного зближення примусового виконання із судовою системою та забезпечення судового нагляду за діяльністю виконавця через дільничний суд. Не менш значущою є вимога щодо належного вручення боржникові виконавчого документа й достатньої визначеності змісту присудженого обов'язку. Для українського господарського судочинства цей досвід може бути корисним у частині вдосконалення механізмів роз'яснення порядку і способу виконання судових рішень, уніфікації змісту виконавчих документів та мінімізації спорів, зумовлених неоднозначністю сформульованих судом приписів. На відміну від німецької моделі, у якій судовий контроль значною мірою впливає з інституційної належності виконавця до публічної системи правосуддя, польський досвід демонструє іншу конструкцію — поєднання професійної самостійності виконавця з розширеними процесуальними можливостями суду та розвиненою інформаційною інфраструктурою виконання.

Досвід Республіки Польща становить особливий інтерес для цього дослідження, оскільки польська модель, сформована під істотним впливом французької приватноправової концепції примусового виконання, водночас характеризується послідовним посиленням судового контролю за діяльністю виконавців. Саме ця риса безпосередньо кореспондує з предметом дисертаційного дослідження та дає змогу оцінити можливості поєднання професійної самостійності виконавця з ефективними процесуальними гарантіями захисту прав учасників виконавчого провадження.

Польська система примусового виконання ґрунтується на діяльності судового виконавця (*komornik sądowy*) — особи, яка виконує публічно значущі функції та забезпечує примусову реалізацію судових рішень, однак

формально не є працівником суду чи іншого державного органу [82, с. 229]. Судові виконавці здійснюють діяльність при конкретному окружному суді, що визначає їх організаційний і наглядний зв'язок із судовою системою. Водночас вони можуть вчиняти виконавчі дії на території всієї держави, крім процедур звернення стягнення на нерухоме майно, які обмежуються територією відповідного виконавчого округу [82, с. 230]. Така конструкція забезпечує поєднання територіальної мобільності виконавця з інституційною прив'язаністю до певного суду.

Істотне реформування польського виконавчого законодавства відбулося у 2018–2019 рр., коли замість Закону про судових виконавців і виконавче провадження від 29 серпня 1997 р. було запроваджено окреме нормативне регулювання правового статусу та діяльності судових виконавців, з одного боку, і витрат виконавчого провадження — з іншого. Метою реформи стало не лише підвищення професійного авторитету виконавця, а й формування додаткових запобіжників проти зловживання наданими йому повноваженнями [88, с. 465]. Серед найбільш вагомих нововведень слід виокремити посилення судового контролю за вчиненням виконавчих дій, законодавче закріплення обов'язку виконавця вручати учасникам провадження стандартизований бланк скарги на його дії, а також перегляд вікових вимог до осіб, які претендують на здійснення цієї професії [88, с. 465–466]. Особливо важливим є спрощення доступу до судового оскарження, оскільки вручення готової процесуальної форми зменшує ризик відмови у розгляді скарги через суто формальні недоліки та підвищує реальну доступність судового захисту.

Окремою перевагою польської системи є розвинена інформаційна інфраструктура виконавчого провадження. Судовий виконавець має доступ до загальнодержавних інформаційних ресурсів, які містять відомості про фізичних осіб, банківські рахунки, зареєстровані транспортні засоби та дані системи соціального страхування. Сукупне використання таких ресурсів дає змогу оперативно встановити місце роботи боржника, джерела його доходів,

належні йому активи та інші відомості, необхідні для своєчасного виконання рішення [82, с. 230; 88, с. 466]. Інтегрований доступ до відповідних баз даних істотно скорочує строки виконавчого провадження, оскільки усуває необхідність підготовки численних письмових запитів і тривалого очікування відповідей від державних та приватних установ [82, с. 230].

У контексті вдосконалення української системи судового контролю польський досвід становить інтерес одразу в кількох аспектах. Насамперед заслуговує на підтримку спрощення процедури оскарження рішень, дій або бездіяльності виконавця шляхом надання учасникам провадження стандартизованих процесуальних документів та зрозумілих роз'яснень щодо порядку звернення до суду. Перспективним є також запровадження обов'язкової відеофіксації окремих виконавчих дій, передусім тих, що пов'язані з проникненням до приміщень, описом, арештом або вилученням майна [88, с. 466]. Такий механізм здатний одночасно захищати інтереси стягувача, боржника та самого виконавця, створюючи об'єктивне джерело доказової інформації для подальшого судового контролю.

Не менш важливим напрямом є подальше інформаційне об'єднання автоматизованої системи виконавчого провадження та робочих ресурсів приватних і державних виконавців із державними реєстрами речових прав на нерухоме майно, транспортних засобів, юридичних осіб, податковою інформацією та банківськими системами. Для виконання рішень господарських судів це має особливе значення, оскільки майнові активи боржників — юридичних осіб нерідко розподілені між різними реєстрами, рахунками, корпоративними правами та іншими формами майнової участі. Отже, польська модель переконливо демонструє, що результативність примусового виконання залежить не лише від обсягу повноважень виконавця, а й від доступності судового захисту та належного інформаційно-технологічного забезпечення його діяльності.

Подальший порівняльно-правовий аналіз доцільно звернути до досвіду Італійської Республіки, де судовий контроль набуває особливо виразного

характеру завдяки функціонуванню спеціалізованого судді з виконання — *giudice dell'esecuzione*.

Виконавче провадження в Італійській Республіці регулюється положеннями Цивільного процесуального кодексу та становить показовий приклад безпосередньої інтеграції судового контролю у процедуру примусового виконання. Виконавчі дії здійснюються судовими виконавцями, однак істотна, а в окремих випадках визначальна роль на цій стадії належить судді з виконання (*giudice dell'esecuzione*). Він уповноважений одноособово вирішувати спірні та процедурні питання, що виникають під час примусового виконання судового рішення або у зв'язку зі створенням перешкод для його реалізації [82, с. 230; 92]. До компетенції судді з виконання належать, зокрема, розгляд клопотань про відстрочення чи розстрочення виконання, визначення окремих параметрів виконавчої процедури та вирішення інших питань, віднесених процесуальним законом до судового розсуду на стадії виконання [82, с. 230].

Особливий науковий інтерес становить передбачений італійським законодавством інститут судового управління арештованим майном боржника як один із способів примусового виконання. Таке майно може бути передане в управління одному або кільком кредиторам чи спеціально уповноваженій організації, а за згодою кредиторів — навіть самому боржнику. Управитель зобов'язаний періодично, зокрема щоквартально, звітувати про фінансові результати управління, тоді як отриманий прибуток розподіляється між кредиторами в порядку, визначеному суддею з виконання [82, с. 230]. Ця конструкція заслуговує на увагу в контексті вдосконалення механізмів виконання рішень господарських судів у справах про стягнення заборгованості з юридичних осіб. Її застосування дає змогу не лише зберегти майнову основу діяльності боржника, а й забезпечити продовження його господарського функціонування як потенційного джерела погашення боргу під безпосереднім судовим наглядом, не вдаючись до негайної реалізації активів.

Отже, італійська модель демонструє один із найбільш послідовних варіантів інтеграції судового контролю у виконавче провадження. За такого підходу суд не обмежується наступною перевіркою законності рішень і дій виконавця за результатами розгляду скарги, а бере активну участь у визначенні способу, порядку та окремих умов виконання судового рішення. Судовий контроль у цьому разі набуває не лише реактивного, а й превентивного та спрямовуючого характеру, оскільки дає змогу попередити порушення прав учасників провадження ще до настання їх негативних наслідків.

Для господарського судочинства України, у межах якого особливої ваги набуває пошук справедливого балансу між правом кредитора на своєчасне одержання присудженого та необхідністю збереження господарської життєздатності підприємства-боржника, італійський досвід має істотну евристичну цінність. Це особливо актуально у правовідносинах, функціонально наближених до процедур неплатоспроможності та банкрутства, де примусова реалізація ключових активів здатна остаточно унеможливити відновлення платоспроможності суб'єкта господарювання. Водночас запозичення відповідних підходів не обов'язково потребує створення в Україні окремого інституту судді з виконання. Перспективним може бути розширення процесуальних можливостей господарського суду щодо визначення найбільш ефективного способу виконання, контролю за управлінням майном боржника та періодичної оцінки результативності застосованих виконавчих заходів.

Поряд із моделями, у яких суд безпосередньо включений у механізм виконання, важливе місце в європейському правовому просторі посідають системи держав Балтії, що ґрунтуються на професійній автономії приватного виконавця, поєднаній із судовим і публічно-правовим наглядом за його діяльністю.

Литва, Латвія та Естонія належать до групи постсоціалістичних держав, які на початку 2000-х років здійснили послідовний перехід від успадкованої

державної системи виконання судових рішень до приватноправової моделі, сформованої під істотним впливом французького досвіду. Для України дослідження відповідних перетворень має особливу цінність з огляду на подібність вихідних інституційних умов, необхідність подолання низької результативності державного виконання та пошук належного співвідношення професійної самостійності виконавця із судовим і адміністративним контролем за його діяльністю.

У Латвійській Республіці примусове виконання судових рішень здійснюють присяжні судові виконавці, професійне самоврядування яких забезпечує Рада присяжних судових виконавців [82, с. 230; 93, с. 73]. Основи їхнього правового статусу визначаються Законом «Про судових виконавців», а відповідно до ст. 106 Закону «Про судову владу» присяжні судові виконавці належать до судової системи та під час здійснення своїх повноважень підпорядковуються виключно закону [82, с. 230; 93, с. 73]. Водночас таке нормативне включення до судової системи не означає тотожності їхнього статусу статусу судді, а підкреслює публічно-правову природу виконуваних функцій і підвищений рівень професійної незалежності. Кількість посад судових виконавців визначається державою шляхом установлення відповідної квоти [93, с. 74; 94, с. 7].

Характерною рисою латвійської моделі є багаторівнева система контролю за діяльністю присяжних судових виконавців. Безпосередній судовий контроль здійснюється окружним судом за місцем виконання повноважень, суддя якого має право перевіряти діяльність виконавця та інформувати про результати перевірки Раду присяжних судових виконавців. Остання, своєю чергою, уповноважена надавати професійні рекомендації, ініціювати дисциплінарне провадження, а за наявності ознак кримінального правопорушення — звертатися до компетентних органів [82, с. 230–231; 93, с. 74]. Дисциплінарні справи розглядаються комісією за участю представників Міністерства юстиції, професійної спільноти виконавців і судової влади [94, с. 7]. Отже, контроль не зосереджується в одному органі, а

здійснюється шляхом взаємодії судових, адміністративних і самоврядних інституцій.

Рішення, дії та бездіяльність присяжного судового виконавця можуть бути оскаржені до суду відповідно до Цивільно-процесуального закону Латвійської Республіки. За своєю функціональною спрямованістю цей механізм є близьким до передбаченої розділом VI Господарського процесуального кодексу України процедури судового контролю за рішеннями, діями або бездіяльністю виконавця [6; 93, с. 74]. Водночас латвійське законодавство поєднує процесуальні гарантії боржника з достатньо суворими засобами забезпечення його добросовісної поведінки. За ненадання відомостей про майновий стан або повідомлення неправдивої інформації може застосовуватися штраф, а за поданням виконавця — примусовий привід боржника. Кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві відомості та умисне невиконання судового рішення передбачено статтями 296 і 299 Кримінального закону Латвійської Республіки [93, с. 75].

У Литовській Республіці правовою основою функціонування реформованої системи приставів став Закон «Про приставів» від 9 травня 2002 р. № IX-876, який визначив їх правовий статус, порядок набуття та припинення повноважень, професійні права й обов'язки та систему професійного самоврядування. Закон набрав чинності 1 січня 2003 р. [95]. Перехід до приватної моделі був зумовлений насамперед недостатньою ефективністю попередньої системи державного виконання [82, с. 231; 83, с. 45]. Литовські пристави є професійно незалежними під час вчинення виконавчих дій, однак їх призначення, організаційний нагляд і визначення кількості посад належать до компетенції Міністра юстиції [85, с. 320]. Кандидат на посаду повинен відповідати підвищеним кваліфікаційним і репутаційним вимогам, мати вищу юридичну освіту, належний досвід практичної діяльності та пройти публічну конкурсну процедуру [88, с. 466].

Специфічною особливістю литовської системи є те, що поряд із приставами окремі публічні органи, зокрема податкові, митні та органи

соціального страхування, наділені правом безпосереднього списання коштів із рахунків боржників у межах визначеної законом компетенції [93, с. 75]. Це свідчить про функціональну диференціацію механізмів виконання залежно від природи стягнення. Водночас така конструкція потребує чіткого розмежування компетенції виконавців і адміністративних органів, оскільки множинність суб'єктів примусового стягнення за відсутності належної координації здатна породжувати конкуренцію повноважень і неоднаковий рівень судового захисту.

В Естонській Республіці перехід до приватної моделі судово-виконавчої діяльності було нормативно оформлено Законом про судових виконавців (*Kohtutäituri seadus*), ухваленим 17 січня 2001 р. та введеним у дію з 1 березня 2001 р. Закон закріпив статус судового виконавця як незалежної особи, яка здійснює публічно-правову професійну діяльність від власного імені та під власну відповідальність і не є державним службовцем. [96]. Естонський судовий виконавець здійснює посадові повноваження як представник вільної професії, діє від власного імені та під особисту відповідальність, не набуваючи при цьому статусу ані підприємця, ані державного службовця [82, с. 231]. Така правова конструкція підкреслює подвійний характер його статусу: організаційну самостійність поєднано з виконанням делегованої державою публічної функції. Організаційне забезпечення та координація діяльності виконавців належать до компетенції Міністерства юстиції Естонії [82, с. 231]. Водночас, порівняно з латвійською системою, естонська модель характеризується меншою інтенсивністю безпосереднього судового та адміністративного нагляду, що зумовлює більшу вагу професійної відповідальності й саморегулювання [88, с. 466].

Узагальнення досвіду держав Балтії дає підстави констатувати, що перехід до приватної моделі примусового виконання загалом сприяв підвищенню професійної мотивації виконавців та результативності їхньої діяльності [88, с. 467]. Проте успішність відповідних реформ була зумовлена не самим фактом приватизації професії, а формуванням цілісної системи

кваліфікаційного добору, професійного самоврядування, майнової та дисциплінарної відповідальності, доступного судового оскарження й державного нагляду.

З погляду вдосконалення судового контролю за виконанням рішень господарських судів України найбільш змістовною видається латвійська модель, у якій професійна незалежність виконавця врівноважується поєднанням безпосереднього судового контролю, нагляду професійного самоврядування та юридичної відповідальності за порушення у виконавчому провадженні. Її цінність полягає не в механічному відтворенні окремих організаційних елементів, а в можливості запровадження багаторівневої контрольної конструкції, за якої судове оскарження доповнюється превентивним професійним наглядом і дієвими засобами реагування на недобросовісну поведінку як виконавця, так і боржника.

Водночас подальший розвиток системи примусового виконання дедалі більше залежить не лише від організаційної моделі та обсягу контрольних повноважень суду, а й від рівня цифровізації виконавчих процедур. У цьому аспекті показовим є досвід Грузії, де реформування виконавчого провадження супроводжувалося впровадженням електронних інструментів та посиленням міжінституційної взаємодії.

Досвід Грузії заслуговує на особливу увагу з огляду на структурну близькість окремих положень грузинського законодавства про примусове виконання до Закону України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 р. № 1404-VIII [50]. Така подібність нормативних конструкцій створює належні передумови для порівняльного аналізу та дає змогу оцінити можливості адаптації апробованих у Грузії організаційних і технологічних рішень до української системи виконання судових рішень.

Організаційне забезпечення примусового виконання судових рішень у Грузії здійснюється Національним бюро виконання, що функціонує у системі Міністерства юстиції Грузії. Поряд із державною системою виконання у 2009 р. було запроваджено інститут приватних виконавців [97]. Приватний

виконавець здійснює виконавчу діяльність на підставі ліцензії, що видається Національним бюро виконання, а його діяльність підлягає передбаченому законом моніторингу та контролю, порядок якого визначається Міністром юстиції Грузії [98]. За результатами офіційного запиту українських дослідників до Національного бюро виконання встановлено, що протягом січня — липня 2015 р. у країні було відкрито 281 345 виконавчих проваджень, з яких близько 60–65 % становили справи про стягнення штрафів [93, с. 73]. Динаміка надходження виконавчих документів у 2012–2014 рр., коли щороку відкривалося від 69 236 до 90 227 проваджень, а також завершення 232 156 справ протягом відповідного періоду свідчать про значне навантаження на систему та водночас про достатньо високий рівень її організаційної спроможності [93, с. 73].

Визначальною рисою грузинської моделі є високий рівень цифровізації та інформаційної інтегрованості виконавчої діяльності. Працівники Національного бюро виконання мають доступ до єдиної спеціалізованої електронної системи, яка охоплює ведення діловодства, автоматизовану підготовку процесуальних документів, реєстрацію виконавчих проваджень та взаємодію з державними електронними реєстрами. Важливим соціально орієнтованим елементом цієї системи є реєстр осіб із низьким рівнем доходів, включення боржника до якого може зумовлювати автоматичне зупинення виконавчого провадження. Організаційну ефективність примусового виконання посилюють також функціонування спеціалізованого підрозділу поліції виконання у структурі Національного бюро та повна цифровізація документообігу [82, с. 231–232; 88, с. 467].

Особливо показовою є налагоджена взаємодія виконавчої системи з фінансовими установами. Із 2009 р. виконавці Національного бюро виконання отримали прямий доступ до інформації про банківські рахунки боржників, а також можливість у режимі онлайн накладати арешт і здійснювати списання коштів. Водночас приватні виконавці відповідним обсягом інформаційно-владних повноважень не наділені [88, с. 467]. Така

диференціація свідчить про збереження особливого статусу державного виконавчого органу навіть за умов функціонування змішаної моделі та водночас порушує питання про необхідність належного балансу між рівністю професійних можливостей виконавців і підвищеними вимогами до захисту банківської та персональної інформації.

Грузинське законодавство передбачає також можливість застосування медіації за взаємною згодою сторін виконавчого провадження. Приватні виконавці вправі вчиняти більшість виконавчих дій без попереднього звернення за дозволом суду, що сприяє оперативності виконання, тоді як судовий контроль переважно реалізується шляхом наступного розгляду скарг заінтересованих осіб [82, с. 232; 88, с. 467; 97]. У такий спосіб грузинська модель ґрунтується на розмежуванні виконавчих та юрисдикційних функцій: рутинні й технічні дії здійснюються без надмірного судового втручання, а суд зосереджується на вирішенні спорів і перевірці законності вже прийнятих рішень та вчинених дій.

На переконання дисертанта, саме цифровізація виконавчого провадження, електронна взаємодія з банківськими та реєстраційними системами, а також функціональне розмежування оперативної діяльності виконавця і судового контролю становлять найбільш цінні елементи грузинського досвіду для України. Їх адаптація здатна істотно скоротити строки виконання рішень господарських судів, зменшити адміністративні витрати та мінімізувати можливості приховування боржником майна. При цьому посилення технологічної автономії виконавця не повинно означати звуження судового захисту, а має супроводжуватися доступною та оперативною процедурою оскарження, належним контролем за використанням інформаційних ресурсів і процесуальними гарантіями від помилкового або непропорційного втручання у майнову сферу учасників провадження.

Подальший аналіз пострадянських трансформацій доцільно продовжити на прикладі Республіки Молдова, де реформування системи

примусового виконання також супроводжувалося переходом до приватної моделі та пошуком нового співвідношення професійної автономії виконавця, державного нагляду й судового контролю.

Досвід Республіки Молдова, яка також здійснила перехід до приватної моделі примусового виконання, є показовим передусім у частині організації професійного самоврядування виконавців. Центральне місце в цій системі посідає Національна спілка судових виконавців, створена для забезпечення належного виконання професійних обов'язків, контролю за дотриманням правил професійної етики та підтримання єдиних стандартів здійснення виконавчої діяльності [93, с. 75]. Така інституційна конструкція свідчить про прагнення поєднати професійну автономію приватного виконавця із внутрішньокорпоративним контролем, який доповнює судові та адміністративні форми нагляду.

Наведені в науковій літературі офіційні статистичні дані засвідчують, що у 2012–2014 рр. кількість виконавчих документів, пред'явлених до виконання в Республіці Молдова, послідовно зростала — від 94 767 до 104 661 щороку. При цьому рівень фактичного виконання протягом досліджуваного періоду становив близько 53 % від кількості документів, отриманих до виконання у відповідному звітному періоді [93, с. 75]. Ці показники не дають підстав ідеалізувати приватну модель, однак підтверджують її відносну інституційну спроможність та здатність забезпечувати стабільне функціонування системи за умов значного й поступово зростаючого навантаження.

Порівняльний аналіз досвіду Грузії, Латвії, Литви та Молдови, проведений на основі офіційних статистичних даних, одержаних від міністерств юстиції відповідних держав, дає змогу сформулювати більш загальний висновок. Системи, у яких розширення повноважень приватних виконавців супроводжується чітко визначеними механізмами судового, адміністративного та професійного контролю, як правило, демонструють вищу організаційну гнучкість і результативність порівняно з моделями, що

ґрунтуються виключно на державному виконанні [93, с. 76]. Водночас джерелом такої ефективності є не сам факт передання повноважень приватним особам, а належна інституційна побудова всієї системи: професійний добір, страхування відповідальності, дисциплінарний контроль, доступність судового оскарження та інформаційна інтеграція виконавчої діяльності.

Ризики зловживань, зокрема пов'язаних із неправомірним використанням делегованих владних повноважень або втручанням у майнову сферу учасників господарських відносин, не можуть бути повністю усунені самою зміною організаційної моделі. Проте вони піддаються істотному зменшенню за умови функціонування незалежного судового контролю, дієвого дисциплінарного провадження, прозорого професійного самоврядування та невідворотності майнової й іншої юридичної відповідальності виконавця. За таких умов делегування функцій державного примусу приватним суб'єктам не послаблює публічно-правову природу виконавчого провадження, а лише змінює організаційний спосіб її реалізації [82, с. 232; 99, с. 145].

Українська система виконавчого провадження, обравши шлях поступового розширення компетенції приватних виконавців поряд зі збереженням державного сектору виконання, загалом розвивається в напрямі, апробованому низкою постсоціалістичних держав. Однак позитивний результат такої трансформації залежатиме від того, наскільки професійна автономія виконавців буде врівноважена ефективним судовим контролем, єдністю правозастосовної практики, повноцінним доступом до державних інформаційних ресурсів і реальними механізмами відповідальності. Отже, пострадянський досвід підтверджує доцільність не стільки подальшої формальної приватизації виконавчої функції, скільки інституційного зміцнення змішаної моделі та вдосконалення контрольних гарантій її функціонування.

Водночас європейські та постсоціалістичні правопорядки не вичерпують різноманіття моделей примусового виконання. Інший підхід сформувався у державах загального права, де виконання судових рішень характеризується децентралізацією, множинністю уповноважених суб'єктів і значною роллю процесуальної ініціативи стягувача. У цьому контексті окремого аналізу потребує досвід Сполучених Штатів Америки та Канади.

Принципово відмінною від континентальноєвропейських моделей є система примусового виконання судових рішень у Сполучених Штатах Америки. Її правове регулювання значною мірою належить до компетенції окремих штатів, що зумовлює територіальну фрагментарність виконавчих процедур та відсутність єдиного загальнонаціонального механізму цивільного виконання. Унаслідок цього судові рішення, ухвалені в одному штаті, для виконання на території іншого штату потребує проходження спеціальної процедури визнання або реєстрації, яка залежно від відповідного правопорядку може здійснюватися шляхом пред'явлення окремого позову на підставі рішення чи внесення його до судового реєстру [82, с. 232]. Така конструкція відображає федеративну природу американської правової системи та водночас покладає на стягувача підвищений обов'язок щодо процесуальної ініціативи й визначення належного способу виконання.

Безпосередньою правовою підставою для застосування заходів примусового виконання є виконавчий документ, який, як правило, видається клерком суду, а в окремих штатах — іншим уповноваженим суб'єктом, зокрема шерифом [82, с. 232]. Виконавчі функції можуть здійснюватися шерифами, маршалами, іншими публічними посадовими особами або приватними суб'єктами залежно від законодавства конкретного штату та виду виконавчої дії. Відтак американська модель характеризується не лише нормативною, а й інституційною децентралізацією, за якої відсутній універсальний професійний корпус виконавців, наділений однаковим обсягом повноважень на всій території держави.

Фінансове забезпечення виконавчих дій у США також має виразно процесуальний характер. Витрати, пов'язані з видачею виконавчих документів, залученням уповноважених осіб та здійсненням окремих заходів примусу, включаються до складу судових або виконавчих витрат і за загальним правилом покладаються на сторону, яка програла спір [82, с. 232]. Водночас необхідність попереднього фінансування окремих дій стягувачем посилює залежність результативності виконання від його активності, обізнаності та економічної спроможності. Тому судовий контроль у цій системі зосереджується переважно не на постійному нагляді за виконавцем, а на вирішенні конкретних процесуальних спорів, санкціонуванні окремих заходів та перевірці законності втручання у майнову сферу боржника.

Подібні риси властиві й канадській моделі. У Канаді не існує єдиної централізованої федеральної системи цивільного виконавчого провадження, оскільки порядок виконання судових рішень переважно визначається законодавством окремих провінцій. Примусове виконання забезпечують шерифи та інші посадові особи, які перебувають на державній службі, а також приватні судові виконавці й спеціалізовані комерційні організації, уповноважені вчиняти окремі виконавчі дії у цивільних справах [82, с. 232]. Конкретне співвідношення публічних і приватних суб'єктів залежить від провінційного законодавства, що зумовлює істотну варіативність організаційних моделей навіть у межах однієї держави.

У науковій літературі відзначається тенденція до поступового передання частини повноважень у сфері цивільного виконання від державних органів приватним агентствам [82, с. 232]. Такий підхід пояснюється прагненням зменшити адміністративне навантаження на публічний сектор, підвищити гнучкість виконавчих процедур і посилити професійну спеціалізацію суб'єктів виконання. Водночас делегування відповідних функцій не усуває публічно-правової природи примусу, оскільки межі повноважень приватних виконавців, способи їх реалізації та порядок

судового оскарження визначаються законом і залишаються під контролем судової влади.

Отже, досвід держав загального права, незважаючи на його зумовлену федеративним устроєм та англо-американською правовою традицією специфіку, підтверджує загальні тенденції розвитку сучасного виконавчого провадження. До них належать децентралізація організаційної структури, залучення приватних суб'єктів до здійснення окремих виконавчих функцій, зростання ролі процесуальної ініціативи стягувача та збереження за судом повноважень щодо санкціонування, легалізації й перевірки законності примусових заходів.

Водночас пряме перенесення американської або канадської моделі до українського правопорядку видається недоцільним. Її функціонування тісно пов'язане з федеративною організацією держави, особливостями прецедентного права, структурою судових і правоохоронних органів та усталеною традицією процесуальної автономії сторін. Для України більш придатними є окремі елементи відповідного досвіду, зокрема розмежування технічних і юрисдикційних функцій, можливість залучення спеціалізованих приватних суб'єктів до окремих виконавчих дій та концентрація судового контролю на випадках реального або потенційного порушення прав учасників провадження.

Проведений аналіз національних моделей примусового виконання дає підстави перейти від характеристики окремих зарубіжних правопорядків до формулювання узагальнених висновків щодо найбільш перспективних напрямів адаптації іноземного досвіду до системи судового контролю за виконанням рішень господарських судів України.

Проведений порівняльно-правовий аналіз моделей примусового виконання судових рішень, що функціонують у Франції, Німеччині, Польщі, Італії, державах Балтії, Грузії, Молдові, США та Канаді, дає підстави сформулювати низку узагальнень, які мають безпосереднє значення для

вдосконалення адміністративно-правового регулювання судового контролю за виконанням рішень господарських судів України.

Насамперед встановлено стійкий взаємозв'язок між рівнем організаційної, професійної та фінансової автономії виконавця і характером судового контролю за його діяльністю. Чим вищим є ступінь незалежності виконавця від органів державної влади, тим більш розвиненими, інституційно відокремленими та процесуально доступними є механізми перевірки законності його рішень і дій. У державах із приватноправовою моделлю такий контроль реалізується через спеціалізованого суддю з виконання, як у Франції та Італії, або через поєднання судового, адміністративного та професійного нагляду, характерне, зокрема, для латвійської системи [82, с. 227–230; 85, с. 320; 93, с. 74]. Отже, професійна автономія виконавця не послаблює потреби в судовому контролі, а, навпаки, зумовлює необхідність формування більш дієвих гарантій його підзвітності та юридичної відповідальності.

Порівняльний аналіз також засвідчив, що найвищої результативності досягають системи, у яких організаційна самостійність виконавця поєднується з чіткою нормативною регламентацією всіх етапів роботи з виконавчим документом, широким електронним доступом до відомостей про активи та доходи боржника, невідворотністю відповідальності за перешкоджання виконанню, а також розвиненими механізмами професійного самоврядування і страхування ризиків. Відповідні елементи найбільш послідовно представлені у польській системі нормативної та інформаційної організації виконання, грузинській моделі цифрової взаємодії з державними реєстрами і фінансовими установами, латвійському механізмі юридичної відповідальності за недобросовісну поведінку боржника та французькій системі професійної відповідальності виконавців [82, с. 227–230; 88, с. 465–467]. Це дає підстави стверджувати, що ефективність виконання визначається не стільки вибором державної або приватної моделі, скільки системною

узгодженістю її інституційних, процесуальних, інформаційних і контрольних складників.

Для господарського судочинства України особливого значення набуває зарубіжний досвід, орієнтований на врахування специфіки боржника як суб'єкта господарювання. У цьому аспекті науково цінним є італійський підхід, за якого суддя з виконання може впливати на вибір способу реалізації рішення, зважаючи не лише на інтерес кредитора, а й на необхідність збереження економічної життєздатності підприємства-боржника. Інститут судового управління арештованим майном дає змогу використовувати активи як джерело погашення заборгованості без їх негайного відчуження та припинення господарської діяльності. Не менш важливим є французький досвід наділення виконавця повноваженнями щодо офіційної фіксації юридично значущих обставин і складання документів із підвищеною доказовою силою, що потенційно може сприяти належному документуванню виконавчих дій та підвищенню якості подальшого судового контролю [82, с. 230; 87, с. 82].

З огляду на викладене одним із перспективних напрямів удосконалення національного законодавства є подальший розвиток спеціалізованих процесуальних форм судового контролю за виконанням рішень господарських судів. Ідеться не обов'язково про створення окремої судової установи або посади, повністю тотожної французькому *juge de l'exécution*, а передусім про поглиблення внутрішньої спеціалізації суддів господарських судів та встановлення оперативної процедури розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність державних і приватних виконавців. Така процедура повинна забезпечувати швидке судове реагування без відтворення повного порядку позовного провадження та узгоджуватися з уже передбаченими розділом VI Господарського процесуального кодексу України формами судового контролю [6].

Доцільним є також розширення процесуальної самостійності виконавця під час учинення рутинних і технічних виконавчих дій, які не потребують

попереднього вирішення спору про право. Грузинський досвід показує, що зменшення кількості випадків обов'язкового попереднього звернення до суду здатне істотно прискорити виконання за умови збереження повноцінного наступного судового контролю за скаргами заінтересованих осіб. Водночас таке розширення повноважень має супроводжуватися чітким законодавчим визначенням меж виконавчої дискреції, вимогами щодо мотивування рішень виконавця та ефективними запобіжниками від непропорційного втручання у майнову сферу учасників провадження.

Самостійним напрямом реформування має стати поглиблення інформаційної інтеграції автоматизованої системи виконавчого провадження з державними реєстрами речових прав на нерухоме майно, транспортних засобів, юридичних осіб, податковими інформаційними ресурсами та банківськими системами. Польський і грузинський досвід переконливо свідчить, що безпосередній електронний доступ виконавця до актуальних даних про активи боржника істотно скорочує тривалість виконання та зменшує можливості приховування майна. Для виконання рішень господарських судів така інтеграція має особливе значення, оскільки майновий стан юридичної особи може охоплювати не лише нерухомість і кошти на рахунках, а й транспортні засоби, корпоративні права, дебіторську заборгованість та інші активи, відомості про які містяться в різних інформаційних системах.

Заслуговує на підтримку й запровадження більш диференційованої відповідальності за невиконання законних вимог виконавця, приховування майна, ненадання або повідомлення недостовірних відомостей про майновий стан боржника. Латвійський досвід підтверджує ефективність моделі, у якій процесуальні гарантії боржника поєднуються з реальними майновими, адміністративними та, у найбільш суспільно небезпечних випадках, кримінально-правовими наслідками недобросовісної поведінки. В українських умовах удосконалення відповідальності повинно бути

спрямоване не на формальне посилення санкцій, а на забезпечення їх невідворотності, пропорційності та практичної застосовності.

Перспективним видається і розширення повноважень господарського суду щодо визначення або зміни способу виконання рішення з урахуванням економічного стану боржника та можливості збереження його господарської діяльності. Адаптація окремих елементів італійського інституту судового управління майном могла б передбачати передачу активів в управління під судовим контролем, періодичне звітування управителя та спрямування одержаних доходів на погашення заборгованості. Такий підхід є особливо актуальним у правовідносинах, суміжних із процедурами неплатоспроможності, оскільки негайна реалізація основних виробничих активів нерідко позбавляє боржника можливості продовжувати діяльність і в кінцевому підсумку зменшує перспективи повного задоволення вимог кредитора.

Реалізація сформульованих напрямів повинна здійснюватися шляхом системної, послідовної та критично осмисленої адаптації позитивного зарубіжного досвіду до чинної архітектури вітчизняного законодавства, основу якої становлять Закон України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 р. № 1404-VIII [50], Закон України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» від 2 червня 2016 р. № 1403-VIII [51] та положення розділу VI Господарського процесуального кодексу України [6]. При цьому мають бути враховані особливості соціально-економічного розвитку держави, рівень правової культури, стан інформаційної інфраструктури, спроможність судової та виконавчої систем, а також поширені у вітчизняній практиці способи ухилення від виконання судових рішень [100, с. 43]. Відтак удосконалення судового контролю повинно ґрунтуватися не на механічному перенесенні окремих зарубіжних інститутів поза середовищем їх функціонування, а на відтворенні закладених у них принципів інституційної

збалансованості, оперативності виконання, професійної відповідальності та ефективного судового захисту.

3.2 Напрями удосконалення законодавства та практики реалізації судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві

Проведений у попередніх підрозділах аналіз генези, доктринальних підходів, нормативної конструкції та зарубіжного досвіду судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві створює належне підґрунтя для формулювання авторської концепції вдосконалення цього інституту. Визначальним методологічним орієнтиром при цьому є положення, відповідно до якого судовий контроль не повинен підміняти собою примусове виконання судового рішення, а має забезпечувати своєчасне виявлення й усунення юридичних, організаційних та поведінкових перешкод для реального поновлення порушеного права у випадках, коли передбачені законодавством механізми виконання не забезпечують належного результату або коли застосування спеціальних форм контролю прямо передбачене законом.

Зазначене положення набуває особливої ваги з огляду на те, що розділ VI ГПК України, істотно оновлений у 2024 році, запровадив принципово новий процесуальний інструментарій — інститут зобов'язання боржника подати звіт про виконання судового рішення, урегульований статтями 345-1–345-4 ГПК України [6; 10]. Водночас практика застосування відповідних норм перебуває лише на початковому етапі свого формування. Судова практика поступово напрацьовує узгоджені підходи до визначення підстав установлення контролю, змісту та критеріїв належності звіту, оцінювання поведінки боржника, а також меж застосування заходів судового реагування і процесуального примусу. На наявність проблем у цій сфері було звернуто увагу й під час проведеного у Верховному Суді в березні 2026 р. обговорення

результатів дослідження «Юрисдикційний аналіз судового контролю в Україні». Зокрема, було відзначено недостатню уніфікованість практичних підходів, відсутність належного статистичного забезпечення та необхідність посилення методологічної ролі Верховного Суду, подальшої цифровізації процедур і персоніфікації відповідальності за невиконання судових рішень. [101].

Викладене зумовлює підвищені вимоги до змісту авторських пропозицій, які не повинні обмежуватися дублюванням рекомендацій практичного чи загальноорганізаційного характеру, а мають формувати самостійну та концептуально цілісну модель розвитку відповідного інституту.

Розбудова оновленої моделі судового контролю потребує чіткого концептуального підґрунтя, оскільки за його відсутності окремі законодавчі новели ризикують перетворитися на розрізнений і внутрішньо неузгоджений набір процесуальних інструментів.

По-перше, принцип неприпустимості підміни суб'єктів виконання передбачає, що судовий контроль має контрольне та гарантійне, а не виконавчо-адміністративне призначення. Суд не здійснює виконавчих дій, не розшукує активи боржника, не встановлює самостійно його майновий стан і не визначає замість боржника чи виконавця конкретну послідовність господарських, управлінських або виконавчих дій. Його функція полягає в оцінюванні правомірності рішень, дій або бездіяльності суб'єктів примусового виконання, перевірці належності й добросовісності вжитих заходів, оцінюванні поведінки боржника щодо виконання покладеного на нього обов'язку, а також у застосуванні передбачених процесуальним законом засобів реагування, спрямованих на забезпечення реального виконання судового рішення.

По-друге, принцип субсидіарності та диференційованої інтенсивності контролю означає, що обсяг судового втручання має визначатися з урахуванням характеру судового рішення, конкретної форми контролю,

поведінки учасників та того, наскільки звичайні механізми виконання виявилися достатніми для досягнення належного результату. Це зумовлює відмову від механічного поширення посилених форм судового контролю на всі без винятку категорії господарських справ та потребує диференціації контрольних заходів залежно від наявності реальних ознак ризику невиконання. Водночас принцип субсидіарності не виключає випадків, коли закон безпосередньо передбачає встановлення судового контролю незалежно від попередньої результативності механізмів виконавчого провадження.

По-третє, принцип пропорційності судового реагування вимагає, щоб характер та інтенсивність обраного судом заходу відповідали змісту допущеного порушення, поведінці зобов'язаної особи, наявності об'єктивних перешкод для виконання, тривалості невиконання та його наслідкам для стягувача. При цьому необхідно розмежовувати контрольні й організаційно-процесуальні заходи та власне заходи процесуального примусу. Процесуальна санкція не повинна автоматично застосовуватися до боржника, який діє добросовісно, вживає всіх розумно доступних заходів, однак з об'єктивних причин не може забезпечити негайного або повного виконання рішення.

По-четверте, принцип результативності передбачає, що ефективність судового контролю повинна оцінюватися не за кількістю постановлених ухвал, поданих звітів чи накладених штрафів, а передусім за тим, чи сприяло застосування відповідного контрольного механізму фактичному виконанню судового рішення. Відповідно, у системі судової статистики пріоритетного значення мають набувати показники фактичного виконання рішень після застосування контрольних заходів, строки такого виконання та повторність необхідності судового втручання.

По-п'яте, принцип добросовісності покладає на боржника обов'язок демонструвати активну, послідовну та підтверджену належними доказами поведінку, спрямовану на виконання судового рішення, а не обмежуватися декларативними посиленнями на відсутність можливості його виконати.

Водночас цей принцип вимагає врахування об'єктивних перешкод, які реально не залежать від волі боржника. За таких обставин пріоритет повинні мати конструктивні та менш обтяжливі форми судового реагування, а за наявності встановлених законом підстав — використання передбачених процесуальним законодавством механізмів зміни способу чи порядку виконання рішення. Заходи процесуального примусу мають застосовуватися насамперед у випадках процесуальної недобросовісності, безпідставної бездіяльності або невжиття боржником доступних йому розумних заходів для виконання судового рішення.

Саме на зазначених концептуальних засадах має вибудовуватися система семи головних напрямів удосконалення законодавства та практики реалізації судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві.

Напрямок 1. Запровадження ризик-орієнтованої моделі судового контролю за виконанням судових рішень

Однією з вад чинної моделі судового контролю, особливо в частині застосування звітної форми, є недостатня врахованість індивідуального ризику невиконання конкретного судового рішення. Нормативне визначення категорій справ, у яких може застосовуватися зобов'язання боржника подати звіт, безумовно, створює необхідну процесуальну визначеність, однак переважно ґрунтується на формальних характеристиках предмета спору або статусу боржника. Такий підхід не завжди дозволяє врахувати фактичні обставини конкретного виконання, які можуть свідчити про підвищену ймовірність тривалого, неповного або недобросовісного невиконання судового рішення.

Реальний ризик невиконання залежить не лише від юридичної кваліфікації спору чи організаційно-правового статусу боржника, а від сукупності обставин, які характеризують його поведінку, стан виконавчого провадження, можливість фактичного виконання та наявність об'єктивних або суб'єктивних перешкод. Не може мати універсального значення і розмір

присудженого грошового стягнення. Значна сума сама по собі не свідчить про високий ризик невиконання, якщо фінансовий стан боржника дозволяє своєчасно виконати відповідне зобов'язання. Водночас невиконання порівняно незначного за розміром зобов'язання у поєднанні з системним ухиленням боржника, приховуванням активів або невиконанням законних вимог виконавця може свідчити про істотно вищий ризик.

З огляду на це пропонується запровадити дворівневу ризик-орієнтовану модель судового контролю.

Перший рівень — звичайний судовий контроль — реалізується у межах чинних процесуальних механізмів, зокрема за скаргою уповноваженої особи на рішення, дії чи бездіяльність виконавця відповідно до статей 339-1–344 ГПК України, а також у межах передбаченої законом звітної форми контролю.

Другий рівень — посилений судовий контроль — застосовується за наявності обставин, які свідчать про істотний ризик невиконання або неналежного виконання судового рішення. До потенційних індикаторів такого ризику доцільно віднести: тривалу, понад шість місяців, відсутність істотних виконавчих дій за відсутності об'єктивно виправданих причин; повторне скасування постанов виконавця в межах одного виконавчого провадження; повернення виконавчого документа стягувачу без фактичного виконання рішення; реорганізацію чи ліквідацію боржника, відкриття провадження у справі про його банкрутство або зміну керівника за обставин, які можуть об'єктивно впливати на виконання; відчуження боржником значної частини активів після виникнення спору; неодноразове невиконання законних вимог виконавця; невиконання рішення немайнового характеру, реалізація якого переважно або виключно залежить від волевиявлення боржника; наявність кількох тривалий час невиконаних судових рішень щодо одного боржника; тривале невиконання рішення суб'єктом державного чи комунального сектору; встановлення ознак умисного чи недобросовісного ухилення від виконання.

Водночас наведені індикатори не є рівнозначними за своєю доказовою вагою та не повинні автоматично тлумачитися як презумпція недобросовісності боржника. Окремі з них, зокрема встановлене судом умисне ухилення від виконання, системне невиконання вимог виконавця або відчуження активів із очевидною метою ускладнити виконання, можуть самотійно свідчити про високий рівень ризику. Інші обставини — зміна керівника, відкриття провадження у справі про банкрутство, тривала відсутність окремих виконавчих дій тощо — повинні оцінюватися у сукупності з іншими фактичними даними та з урахуванням причин їх виникнення.

Тому наявність одного чи кількох індикаторів повинна передусім слугувати підставою для оцінювання судом ступеня ризику, а не автоматично спричиняти застосування посиленого контролю. За результатами такої оцінки суд, залежно від характеру та вагомості встановлених обставин, може застосувати посилені контрольні інструменти, зокрема зобов'язати боржника подати структурований звіт про стан виконання рішення, встановити обґрунтований строк його подання, призначити судові засідання для надання пояснень уповноваженою чи відповідальною посадовою особою, а також витребувати документи, безпосередньо необхідні для перевірки достовірності наведених у звіті відомостей і реальності вжитих заходів. При цьому такі повноваження не повинні перетворюватися на самотійний пошук судом майна боржника, збирання інформації замість учасників або визначення конкретного алгоритму виконавчих чи управлінських дій.

У методологічному аспекті статтю 345-1 ГПК України доцільно доповнити нормативною дефініцією такого змісту: «Ознаки ризику невиконання судового рішення — передбачені законом або встановлені судом на підставі об'єктивних даних обставини, які окремо чи у сукупності свідчать про істотну ймовірність тривалого, неповного або неналежного виконання судового рішення та враховуються під час вирішення питання про необхідність і інтенсивність судового контролю».

При цьому законодавчо визначений перелік індикаторів доцільно диференціювати за їх правовими наслідками. Найбільш істотні та однозначні ознаки, прямо передбачені законом, можуть бути підставою для обов'язкового застосування відповідного режиму контролю. Інші обставини, які не включені до такого переліку, але об'єктивно свідчать про реальну загрозу невиконання, можуть враховуватися судом у межах дискреційного контролю за умови їх конкретного та належного мотивування в судовому рішенні.

Практична цінність запропонованого підходу для господарських судів, у тому числі судів апеляційної інстанції, полягає у формуванні чіткого, послідовного та перевірюваного алгоритму оцінювання обставин, що свідчать про ризик невиконання судового рішення. Це дозволить зменшити простір для довільної дискреції, підвищити передбачуваність судових рішень та забезпечити більшу єдність практики під час перегляду ухвал про застосування або незастосування відповідних контрольних механізмів.

Напрямок 2. Розмежування дискреційного та обов'язкового судового контролю

Формулювання частини другої статті 339 ГПК України, відповідно до якого суд «може здійснювати судовий контроль», потребує більшої нормативної визначеності. Водночас механічна заміна слова «може» на «здійснює» не розв'язала б наявної проблеми, а, навпаки, могла б створити ризик надмірного розширення судового втручання у процес виконання. Перетворення суду на постійного адміністратора кожного виконавчого провадження спричинило б непропорційне збільшення навантаження на суддів, послабило б самостійну відповідальність суб'єктів примусового виконання та порушило б функціональний баланс між здійсненням правосуддя і безпосереднім виконанням судових рішень.

З огляду на це доцільно нормативно закріпити три взаємопов'язані режими судового контролю, які відрізняються підставами застосування, ступенем судової дискреції та інтенсивністю контрольних заходів.

Перший режим — обов'язковий судовий контроль за заявою стягувача у разі підтвердження передбачених законом істотних ознак ризику невиконання судового рішення. Якщо заявником наведено та належними доказами підтверджено обставини, які закон прямо визначає як достатні для встановлення відповідного режиму контролю, суд не повинен мати дискреції щодо відмови лише з мотивів доцільності. Водночас обов'язковість контролю не виключає оцінювання судом достовірності наведених обставин, їх юридичної значущості та причинного зв'язку з реальною загрозою невиконання.

Другий режим — обов'язковий посилений судовий контроль у спеціально визначених законом випадках, незалежно від подання відповідної заяви стягувачем. До таких випадків доцільно віднести категорії, у яких сама природа зобов'язання або характер поведінки боржника створюють підвищений ризик неефективності звичайних механізмів виконання: рішення немайнового характеру, виконання яких переважно залежить від волевиявлення боржника; рішення, реалізація яких потребує вчинення конкретної управлінської чи організаційної дії уповноваженою посадовою особою; тривале невиконання рішень державними або комунальними боржниками; а також повторне невиконання вимог чи ухвал суду, постановлених у межах уже встановленого судового контролю. Перелік таких випадків має бути нормативно визначеним, оскільки саме з ним пов'язується виникнення обов'язку суду застосувати посилений режим контролю.

Третій режим — дискреційний судовий контроль, який може бути ініційований судом у випадках, коли з матеріалів справи, відомостей, законно доступних суду через інтегровані державні інформаційні системи, або інших належних джерел убачається реальна загроза тривалого, неповного чи недобросовісного виконання судового рішення, хоча відповідні обставини прямо не віднесені законом до підстав обов'язкового контролю. У такому випадку суд повинен навести конкретні мотиви, з яких встановлені

обставини свідчать про необхідність застосування відповідного контрольного механізму.

При цьому реалізація дискреційного режиму *ex officio* не повинна передбачати самостійного пошуку судом активів боржника, збирання доказів замість сторін або виконавця, визначення конкретної послідовності виконавчих, господарських чи управлінських дій. Суд використовує лише інформацію, яка перебуває у матеріалах справи або законно доступна йому в межах здійснення процесуальних повноважень, та оцінює її з точки зору необхідності й пропорційності контрольного втручання.

Принципове значення у запропонованій моделі має встановлення обов'язку суду належно мотивувати як застосування, так і відмову у застосуванні судового контролю. Дискреційний характер відповідного повноваження не може сам по собі бути достатнім мотивом для відмови у розгляді аргументів заявника. Суд має оцінити наведені ним обставини, встановити їх значущість для ризику невиконання та пояснити, чому вони є або не є достатніми для застосування певного режиму контролю.

У зв'язку із цим статтю 339 або статтю 345-2 ГПК України доцільно доповнити положенням, відповідно до якого ухвала про відмову у встановленні судового контролю повинна містити вмотивовану оцінку заявлених істотних ознак ризику невиконання та пояснення причин, з яких наведені обставини не обґрунтовують необхідності застосування відповідного контрольного механізму. Загального посилення на дискреційний характер повноваження суду для такої відмови бути не повинно.

Запропонована трирежимна конструкція дозволяє усунути нормативну невизначеність формулювання «суд може», не перетворюючи водночас судовий контроль на суцільний і безумовний обов'язок суду в кожному випадку виконання судового рішення. При цьому дворівневість характеризує інтенсивність контрольних заходів — звичайний і посилений контроль, а трирежимна конструкція визначає підстави їх застосування та межі судової

дискреції. Такий підхід забезпечує належний баланс між правом на ефективне виконання судового рішення, судовою discreцією та інституційною самостійністю суб'єктів примусового виконання.

Напрямок 3. Якісна трансформація предмета звіту про виконання судового рішення

Стаття 345-3 ГПК України встановлює переважно формальні вимоги до звіту про виконання судового рішення, зосереджуючись передусім на його реквізитах, однак не визначає достатньо чітких змістовних критеріїв інформації, яка має характеризувати фактичний стан виконання. Така нормативна конструкція створює ризик перетворення звіту на суто формальне повідомлення, що містить загальні формулювання на кшталт «рішення не виконано», «відсутнє фінансування» або «вживаються необхідні заходи», але не надає суду об'єктивної основи ні для оцінювання добросовісності поведінки боржника, ні для визначення необхідності та пропорційності подальшого судового реагування.

У зв'язку із цим цінність запропонованого напрямку полягає не стільки в подальшому розширенні кола справ, у яких може застосовуватися звітування, що охоплюється ризик-орієнтованою моделлю судового контролю, скільки в якісній трансформації змісту самого звіту — від формального інформування суду про стан виконання до структурованого документа, який відображає вже вжиті заходи, причини невиконання, наявні перешкоди та запропонований самим боржником реалістичний алгоритм подальшого виконання судового рішення.

З цією метою статтю 345-3 ГПК України доцільно доповнити положенням, відповідно до якого звіт, крім установлених законом реквізитів, повинен містити: перелік конкретних дій, уже вчинених боржником на виконання рішення, із доданням документів, що підтверджують їх здійснення; причини повного або часткового невиконання із зазначенням їх об'єктивного чи суб'єктивного характеру; відомості про посадову особу або структурний підрозділ, на яких у межах внутрішнього розподілу компетенції

покладено організацію виконання; запропонований боржником план подальших заходів із прогнозованими строками їх реалізації; інформацію про необхідність прийняття адміністративних, бюджетних, корпоративних чи реєстраційних рішень та стан відповідних процедур; відомості про залежність виконання від дій третіх осіб, державних органів або інших суб'єктів; а також інформацію про наявність передбачених законом підстав для зміни способу чи порядку виконання судового рішення у разі об'єктивної неможливості його виконання у первісно визначеній формі.

При цьому поданий боржником план не повинен набувати характеру визначеного судом алгоритму господарських, управлінських або виконавчих дій. Завдання суду полягає в оцінюванні його повноти, внутрішньої узгодженості, реалістичності, документальної підтвердженості та відповідності змісту резолютивної частини судового рішення, а не у формуванні такого плану замість боржника. Якщо наданий план є декларативним, суперечливим або не містить необхідних відомостей, суд може вимагати його уточнення чи доповнення, не втручаючись при цьому у сферу оперативно-господарської, управлінської або виконавчої компетенції відповідних суб'єктів.

Для боржника, який належить до державного або комунального сектору, доцільно передбачити спеціальний обов'язок розкривати у звіті послідовність уже вчинених та запланованих управлінських, організаційних і бюджетних дій, необхідних для виконання судового рішення, із зазначенням компетентних органів, стадій проходження документів, прогнозованих строків прийняття відповідних рішень та причин затримки. Особливості такого звітування потребують окремого врегулювання в межах спеціальної моделі судового контролю за виконанням рішень публічними боржниками. При цьому судове оцінювання такого звіту не повинно перетворюватися на визначення судом бюджетних чи управлінських пріоритетів замість компетентних органів.

З техніко-юридичного погляду обґрунтованим видається запровадження типової форми документа під назвою «Звіт про стан, вжиті заходи та прогнозований строк виконання судового рішення». Така форма могла б бути закріплена безпосередньо в додатку до ГПК України або затверджена в установленому порядку уповноваженим суб'єктом у межах наданої йому законом компетенції. Її використання мінімізувало б можливість подання декларативних листів замість належного процесуального звіту, забезпечило б порівнянність відповідної інформації для потреб судової статистики та спростило б перевірку повноти й достовірності звіту під час вирішення питання про його прийняття відповідно до частини другої статті 345-4 ГПК України.

Водночас ступінь деталізації звіту доцільно диференціювати залежно від застосованого режиму судового контролю. У межах звичайного контролю звіт може містити базовий обсяг відомостей, достатній для оцінювання стану виконання. За умов посиленого контролю він має включати більш деталізований опис вжитих і запланованих заходів, визначення відповідальних у межах внутрішньої компетенції осіб або структурних підрозділів, прогнозовані проміжні строки та документальне підтвердження істотних етапів виконання. Такий підхід дозволяє поєднати змістовність судового контролю з вимогою недопущення надмірного процесуального навантаження на добросовісного боржника.

Напрямок 4. Персоніфікація відповідальності посадових осіб боржника без перекладення боргу юридичної особи на керівника

Автоматичне покладення на керівника юридичної особи відповідальності за сам факт невиконання нею судового рішення було б юридично необґрунтованим і суперечило б принципам індивідуалізації, справедливості та особистого характеру юридичної відповідальності. Керівник не завжди має фактичну або правову можливість забезпечити виконання рішення, зокрема у разі відсутності активів, бюджетного фінансування, перебування боржника у процедурі банкрутства, арешту

рахунків, корпоративного конфлікту, дії мораторію чи знаходження майна на тимчасово окупованій території.

Водночас зазначені обставини не виключають необхідності персоніфікувати відповідальність посадової особи за її власну процесуальну, організаційну чи управлінську поведінку, якщо саме від неї у межах установленної компетенції залежало вчинення дій, необхідних для виконання судового рішення. Ідеться не про відповідальність за сам факт невиконання юридичною особою свого обов'язку і не про перенесення боргу юридичної особи на її керівника чи іншу посадову особу, а про відповідальність за невиконання конкретних обов'язків, безпідставну бездіяльність або невжиття тих заходів, які належали до компетенції відповідної особи та реально могли бути нею здійснені.

Підставами такого персоніфікованого реагування можуть бути: неподання звіту у встановлений судом строк; подання завідомо неповного або недостовірного звіту; приховування істотної інформації про стан виконання; невчинення конкретної дії, яку посадова особа відповідно до закону, установчих документів, внутрішнього розподілу повноважень або посадових обов'язків могла і повинна була вчинити; ненадання відомостей про осіб чи структурні підрозділи, відповідальних за окремі етапи виконання; безпідставне невиконання заходів, які сама юридична особа визначила у поданому суду плані виконання; а також умисне створення організаційних, майнових чи інформаційних перешкод для реалізації судового рішення.

При цьому сам факт зайняття особою посади керівника не повинен створювати презумпцію її особистої вини. Перед застосуванням заходів процесуального реагування суд має встановити, який саме обов'язок покладался на конкретну особу, чи входило його виконання до сфери її реальної компетенції, чи мала вона фактичну можливість діяти належним чином та чи існує причинний зв'язок між її поведінкою і невиконанням або затримкою виконання судового рішення. Такий підхід виключає автоматичну відповідальність керівника лише в силу його посадового статусу.

У зв'язку із цим статтю 345-3 ГПК України доцільно доповнити обов'язком боржника — юридичної особи зазначати у звіті посадову особу або структурний підрозділ, на яких відповідно до внутрішнього розподілу компетенції покладено організацію виконання судового рішення, підготовку та подання звіту, реалізацію визначених самим боржником етапів подальшого виконання та взаємодію із судом і виконавцем, а для публічних боржників — також із відповідними розпорядниками бюджетних коштів та органами Казначейства.

У разі якщо виконання різних складових судового рішення належить до компетенції кількох посадових осіб або структурних підрозділів, доцільно передбачити можливість зазначення у звіті кількох відповідальних суб'єктів із конкретизацією сфери їх повноважень. Це дозволить уникнути формального покладення всього комплексу обов'язків на керівника юридичної особи та забезпечить більш точну персоніфікацію фактичної відповідальності за окремі етапи виконання.

Така пропозиція кореспондує закріпленому в частині четвертій статті 345-2 ГПК України повноваженню суду зобов'язати керівника боржника особисто подати звіт, однак має ширший зміст. Вона дає змогу пов'язати процесуальне реагування не лише з формальним статусом керівника, а з реальною компетенцією конкретної посадової особи, від дій чи бездіяльності якої залежало виконання відповідного обов'язку. У такий спосіб забезпечується необхідний баланс між персоніфікацією відповідальності та недопущенням несправедливого покладення процесуального чи іншого юридичного тягаря на особу, яка не мала реальної можливості вплинути на виконання судового рішення.

Напрямок 5. Формування диференційованої системи пропорційного судового реагування

Частина третя статті 345-4 ГПК України передбачає можливість застосування процесуального штрафу відповідно до статті 135 ГПК України. Водночас ефективна модель судового контролю не може зводитися

виключно до застосування санкцій, оскільки ситуації невиконання судового рішення істотно відрізняються за причинами, характером поведінки боржника, ступенем його добросовісності, наявністю об'єктивних перешкод та повторністю порушень. Принципово різного правового реагування потребують, з одного боку, системне або умисне ухилення від виконання, а з іншого — випадки, коли боржник вживає реальних заходів для виконання рішення, однак стикається з об'єктивними перешкодами.

З огляду на це доцільно сформуувати диференційовану систему судового реагування, у межах якої слід розмежовувати: 1) контрольні та організаційно-процесуальні заходи, спрямовані на отримання необхідної інформації, уточнення стану виконання та стимулювання належної поведінки боржника; 2) власне заходи процесуального примусу, що застосовуються у випадках процесуальної недобросовісності, безпідставної бездіяльності або невиконання встановлених судом процесуальних обов'язків; 3) інші передбачені законом форми судового реагування на виявлені порушення.

До першої групи можуть бути віднесені: встановлення додаткового строку для усунення недоліків або виконання процесуального обов'язку; вимога подати уточнений чи доповнений звіт відповідно до статті 345-3 ГПК України; витребування документів та письмових пояснень, необхідних для перевірки достовірності звіту; виклик уповноваженої або відповідальної посадової особи у судові засідання; зобов'язання боржника конкретизувати запропонований ним план подальшого виконання із зазначенням строків, відповідальних осіб та документального підтвердження запланованих заходів.

До другої групи належать передбачені процесуальним законом заходи примусу, насамперед процесуальний штраф відповідно до статті 135 ГПК України. Його застосування має бути пов'язане не із самим фактом невиконання судового рішення, а з конкретною недобросовісною поведінкою: неподанням без поважних причин звіту чи витребуваних документів, поданням завідомо недостовірних відомостей, невиконанням

установленого судом процесуального обов'язку або іншою поведінкою, яка свідчить про безпідставне ухилення від належної участі у контрольній процедурі. Повторність такого порушення може враховуватися при визначенні розміру та інтенсивності процесуального примусу в межах, установлених законом.

До третьої групи доцільно віднести інші форми судового реагування, зокрема постановлення окремої ухвали на адресу компетентного органу управління чи суб'єкта дисциплінарної юрисдикції, а у випадку виявлення ознак правопорушення — направлення відповідної інформації або матеріалів компетентному органу у порядку, визначеному законом. Такі заходи мають відмінну від процесуального примусу правову природу і не повинні ототожнюватися з ним.

Вибір конкретного заходу судового реагування повинен здійснюватися з урахуванням характеру судового рішення, його майнового чи немайнового змісту, тривалості невиконання, реальної можливості виконання, поведінки боржника після набрання рішенням законної сили, повноти та достовірності поданого звіту, наявності й належного підтвердження об'єктивних перешкод, наслідків невиконання для стягувача, повторності порушення, вчинення дій, спрямованих на приховування активів або штучне затягування виконання, а також впливу конкретних обставин воєнного стану.

При цьому суд має дотримуватися принципу поступовості та достатності реагування: більш обтяжливий захід повинен застосовуватися тоді, коли менш інтенсивні засоби є очевидно недостатніми або вже не забезпечили належної процесуальної поведінки. Водночас така поступовість не повинна мати механічного характеру: у випадках очевидного умисного ухилення, подання завідомо неправдивих відомостей чи іншої грубої недобросовісності суд вправі застосувати передбачений законом захід примусу без обов'язкового проходження всіх попередніх стадій реагування.

Визначальним положенням запропонованої моделі має стати принцип, відповідно до якого захід процесуального примусу застосовується не за сам

факт об'єктивної неможливості виконання судового рішення, а за процесуальну недобросовісність, безпідставну бездіяльність, невиконання покладеного судом процесуального обов'язку або невжиття доступних і розумних заходів, які особа реально могла та повинна була здійснити. Відповідне положення доцільно закріпити у статті 345-4 ГПК України як один із критеріїв визначення виду та інтенсивності судового реагування.

Напрямок 6. Запровадження інституту астренту для судових рішень зобов'язального характеру

Одним із найбільш перспективних напрямів удосконалення механізму забезпечення реального виконання судових рішень є можливе запровадження в господарському судочинстві інституту астренту — спеціального грошового стимулювального заходу, розмір якого збільшується залежно від тривалості невиконання судового рішення, реалізація якого безпосередньо залежить від поведінки боржника.

На відміну від присудження основної грошової суми або процесуального штрафу, астрент має інше функціональне призначення: його метою є не покарання за вже допущене порушення як таке, а створення для боржника зростаючого економічного стимулу до якнайшвидшого виконання індивідуально визначеного обов'язку. Саме ця стимулювальна спрямованість дозволяє розглядати астрент як потенційно ефективний інструмент передусім у тих випадках, коли фактичне виконання судового рішення залежить переважно від волевиявлення самого боржника.

Запровадження такого інституту видається доцільним насамперед щодо судових рішень зобов'язального характеру, а не звичайних грошових стягнень, прострочення яких уже тягне передбачені матеріальним законодавством наслідки. Йдеться, зокрема, про рішення, якими боржника зобов'язано передати документацію або індивідуально визначене майно; припинити неправомірне використання комерційного найменування, торговельної марки чи іншого об'єкта права інтелектуальної власності; спростувати недостовірну інформацію; надати відомості або документи;

вчинити певну корпоративну дію; допустити стягувача до майна чи документації; усунути перешкоди у користуванні майном або здійсненні господарської діяльності; припинити порушення прав інтелектуальної власності; виконати інший індивідуально визначений обов'язок, реалізація якого безпосередньо залежить від поведінки боржника.

Водночас запровадження астренту у вітчизняному господарському процесі потребує попереднього міжгалузевого нормативного опрацювання. Необхідно визначити його правову природу, співвідношення з процесуальним штрафом, цивільно-правовими наслідками невиконання зобов'язань і заходами виконавчого провадження, порядок нарахування та стягнення, межі судової дискреції, можливість зменшення остаточної суми, правовий режим відповідних коштів, а також особливості застосування у справах про банкрутство та щодо державних і комунальних боржників.

У разі законодавчого запровадження такого механізму базовою моделлю доцільно вважати застосування астренту за заявою стягувача після спливу строку, наданого для добровільного виконання судового рішення. Надання суду права встановлювати астрент з власної ініціативи може розглядатися лише як перспективна можливість для окремих випадків посиленого судового контролю і потребує додаткового обґрунтування з огляду на принцип диспозитивності та межі судової активності.

Розмір астренту доцільно визначати з урахуванням характеру покладеного на боржника обов'язку, значення своєчасного виконання для стягувача, майнового стану боржника, тривалості прострочення та ступеня залежності виконання від його волевиявлення. Нарахування може здійснюватися за кожний день, тиждень або інший визначений судом період невиконання, однак відповідна модель повинна містити запобіжники від перетворення стимулювального заходу на надмірну каральну санкцію.

З цією метою суду доцільно надати право зменшити остаточний розмір астренту, якщо боржник доведе наявність об'єктивних перешкод, які виникли не з його вини, або підтвердить вжиття всіх розумно доступних

заходів для виконання рішення. Сплата астренту не повинна звільняти боржника від виконання основного обов'язку чи замінювати його. Доцільним є також установлення граничного розміру астренту або механізму обов'язкового періодичного перегляду його розміру та подальшої доцільності застосування.

Окремого нормативного вирішення потребує питання про одержувача коштів, стягнутих у вигляді астренту. Передання таких сум на користь стягувача має вагомі аргументи, оскільки саме він безпосередньо зазнає негативних наслідків тривалого невиконання судового рішення. Водночас остаточне вирішення цього питання повинно враховувати правову природу астренту та його співвідношення з відшкодуванням збитків, процесуальними санкціями й іншими майновими наслідками невиконання. Французька модель *astreinte*, проаналізована у підрозділі 3.1, може бути використана як орієнтир, однак не повинна механічно переноситися у вітчизняне законодавство.

З техніко-юридичного погляду одним із можливих способів нормативного закріплення відповідного інституту може бути доповнення розділу VI ГПК України окремою статтею, умовно — статтею 345-5 «Астрент за невиконання судового рішення зобов'язального характеру». Вона могла б визначати підстави та умови застосування астренту, критерії встановлення його розміру, порядок нарахування, зменшення й остаточного стягнення, межі судової дискреції та порядок оскарження відповідної ухвали.

Водночас запровадження такого інституту доцільно здійснювати поетапно, із попереднім міжгалузевим опрацюванням, перехідним періодом, моніторингом результативності та подальшим узагальненням судової практики. Тому в межах цього дослідження астрент слід розглядати як концептуально обґрунтовану перспективну модель, а не як уже завершену законодавчу конструкцію.

Напрямок 7. Формування спеціальної моделі виконання судових рішень щодо державних і комунальних боржників

Тривале невиконання судових рішень органами державної влади, органами місцевого самоврядування, державними й комунальними підприємствами неодноразово оцінювалося Європейським судом з прав людини як порушення права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а у справах майнового характеру — також права мирного володіння майном, передбаченого статтею 1 Першого протоколу до Конвенції [1]. Закон України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» [61] передбачає спеціальний компенсаційний механізм, однак саме його існування не усуває першопричин системного невиконання, значна частина яких пов'язана з особливостями бюджетних, управлінських та міжвідомчих процедур.

З огляду на це в межах судового контролю доцільно запровадити спеціальну модель бюджетно-управлінського звітування публічних боржників, яка доповнюватиме загальні вимоги до звіту про виконання судового рішення. Такий звіт має містити відомості про те, чи передбачені у відповідному бюджеті видатки на виконання рішення; чи сформовано та подано бюджетний запит і коли саме; яким органом та на якій стадії він розглядається; чи включено відповідне зобов'язання до передбаченої законодавством системи обліку; чи передано необхідні документи органам Казначейства; який обсяг доступних бюджетних асигнувань існує; які дії вчинено відповідним розпорядником бюджетних коштів; яким є прогнозований строк фінансування; чи можливе часткове виконання; які передбачені законом альтернативні організаційні або бюджетні механізми були використані чи розглянуті.

Принципове значення має законодавче закріплення положення, відповідно до якого саме по собі посилення на відсутність бюджетного фінансування не може автоматично визнаватися достатнім підтвердженням добросовісності публічного боржника. Суд має оцінювати не лише фактичну наявність коштів, а й те, чи було своєчасно сформовано бюджетну потребу, подано необхідні документи, використано доступні в межах законодавства

бюджетні та управлінські процедури, визначено відповідальних посадових осіб, а також чи не допускалася безпідставна бездіяльність у попередніх бюджетних періодах.

Водночас межі такого судового контролю повинні бути чітко визначені. Суд не повинен підміняти собою розпорядника бюджетних коштів, Міністерство фінансів України, органи Казначейства або інший компетентний орган, самотійно визначати пріоритетність бюджетних видатків, встановлювати обов'язкові напрями перерозподілу асигнувань чи фактично здійснювати бюджетне адміністрування. Предметом судової оцінки має бути правомірність, своєчасність і добросовісність дій публічного боржника в межах доступних йому законних бюджетних та управлінських механізмів, а не доцільність бюджетної політики як такої.

Ідея автоматичного бюджетного резервування коштів на виконання судових рішень потребує виваженого й реалістичного нормативного втілення. Автоматичне списання коштів одразу після набрання рішенням законної сили не завжди узгоджується із засадами бюджетного процесу, черговістю платежів та режимом використання бюджетних асигнувань. Натомість перспективним видається запровадження механізму обов'язкового врахування підтверджених судовими рішеннями зобов'язань під час бюджетного планування та їх належного обліку у спеціальній системі чи реєстрі відповідного розпорядника коштів.

Питання про можливе обмеження фінансування окремих дискреційних видатків за наявності прострочених судових зобов'язань доцільно розглядати виключно як напрям подальшого вдосконалення бюджетного законодавства, а не як елемент безпосередніх повноважень господарського суду. Відповідні правила, якщо їх буде запроваджено, мають установлюватися законом і реалізовуватися компетентними суб'єктами бюджетного процесу. Суд у межах контрольної процедури може лише оцінювати, чи виконав боржник покладені на нього законом обов'язки щодо бюджетного планування та організації виконання судового рішення.

Окремим елементом спеціальної моделі має бути персоніфікація відповідальності посадових осіб публічного боржника за власну бездіяльність у межах їх компетенції. Підставами для відповідного реагування можуть бути, зокрема, несвоєчасне формування або неподання бюджетного запиту, неподання необхідних документів компетентним органам, приховування інформації про стан виконання, безпідставне невжиття доступних організаційних заходів або інша бездіяльність, якщо особа мала реальну правову і фактичну можливість діяти належним чином.

Реалізація цього напряму потребує узгодженого вдосконалення не лише положень статті 345-3 ГПК України, а й відповідних норм бюджетного законодавства щодо формування бюджетних запитів, обліку підтверджених судових зобов'язань та механізмів їх фінансування. Відповідного уточнення можуть потребувати також підзаконні нормативно-правові акти Міністерства фінансів України та Державної казначейської служби України, що регламентують порядок казначейського обслуговування та виконання судових рішень.

Таким чином, цей напрям виходить за межі виключно процесуального регулювання і передбачає формування міжгалузевого механізму, заснованого на узгодженій взаємодії судів, органів примусового виконання, розпорядників бюджетних коштів та Казначейства. Водночас у межах господарського судочинства центральним має залишатися саме контроль за належністю та добросовісністю дій публічного боржника щодо виконання судового рішення, а не втручання суду у сферу бюджетного планування чи розподілу коштів.

Практична реалізація такої моделі може потребувати подальшого міжвідомчого нормативного опрацювання, у тому числі встановлення порядку інформаційного обміну, бюджетно-управлінського звітування та персоніфікації відповідальності посадових осіб публічних боржників. При цьому конкретна форма такого регулювання має визначатися з урахуванням

компетенції відповідних органів та системи чинного бюджетного і виконавчого законодавства.

Додаткові організаційні та забезпечувальні напрями вдосконалення

Поряд із сімома ключовими напрямками, які утворюють концептуальне ядро запропонованої моделі, належного вирішення потребує комплекс організаційних, інформаційно-технологічних та інших забезпечувальних питань. Вони не формують самостійної моделі судового контролю, однак створюють необхідні передумови для практичної реалізації основних законодавчих новел, забезпечення їх узгодженого застосування та належного інформаційного супроводу.

1. Цифровізація судового контролю та інтеграція ЄСІТС з АСВП

Розвиток нормативного регулювання Автоматизованої системи виконавчого провадження протягом 2025–2026 років створює передумови для запровадження у складі ЄСІТС спеціального захищеного функціоналу судового контролю за виконанням судових рішень, інтегрованого з АСВП. Такий функціонал може забезпечувати автоматизоване встановлення зв'язку між судовою справою та відповідним виконавчим провадженням, доступ суду в межах установлених законом повноважень до постанов і процесуальних документів виконавця, автоматизований облік процесуальних строків, інформування про повернення виконавчого документа, зупинення виконавчого провадження або тривалу відсутність істотних виконавчих дій як можливі індикатори ризику невиконання, електронне надсилання судових актів, а також формування узагальнених статистичних даних щодо результативності застосованих контрольних механізмів.

При цьому автоматизоване інформування суду про певні події у виконавчому провадженні не повинно саме по собі спричиняти автоматичне застосування посиленого судового контролю. Відповідні системні сигнали мають виконувати інформаційно-аналітичну функцію та слугувати підставою

для подальшої оцінки судом конкретних обставин відповідно до критеріїв ризик-орієнтованої моделі.

Логічним наслідком належної міжсистемної інтеграції може стати відмова від покладення на заявника обов'язку самостійно зазначати ідентифікатор доступу до інформації про виконавче провадження, якщо відповідні відомості можуть бути безпосередньо та достовірно отримані судом із державної інформаційної системи. За таких умов незазначення учасником відомостей, які перебувають у розпорядженні держави та можуть бути отримані судом шляхом автоматизованої міжсистемної взаємодії, не повинно саме по собі бути підставою для повернення процесуального документа без розгляду.

Водночас реалізація такого підходу має бути синхронізована з фактичним запровадженням надійного технічного механізму обміну даними. До моменту забезпечення повноцінної інтеграції відповідна процесуальна вимога може зберігатися як тимчасовий інструмент ідентифікації виконавчого провадження та доступу до необхідної інформації.

Особливого значення набуває захист інформації, що обробляється у межах відповідної міжсистемної взаємодії. Повністю відкритий доступ до відомостей про стан виконання судових рішень може створювати ризики розголошення комерційної таємниці, персональних даних, інформації про активи боржника та інших відомостей з обмеженим доступом. Тому доцільною видається диференційована модель доступу: повний службовий доступ у межах компетенції — для суду та виконавця; доступ до інформації, необхідної для реалізації процесуальних прав, — для сторін; узагальнений публічний доступ — лише до відомостей, розкриття яких не порушує вимог законодавства щодо захисту інформації та персональних даних.

У технічному та нормативному аспектах така інтеграція має ґрунтуватися на принципах мінімізації даних, розмежування прав доступу, фіксації дій користувачів у системі, захисту інформації від

несанкціонованого доступу та використання відомостей виключно для цілей, визначених законом.

2. Удосконалення механізмів судового реагування на неналежні дії органів примусового виконання

Необхідність ефективного реагування на неналежне виконання державним чи приватним виконавцем покладених на нього обов'язків є складовою дієвого судового контролю. Водночас відповідний механізм має бути чітко відмежований від дисциплінарного контролю за діяльністю виконавців та узгоджений із положеннями ГПК України щодо заходів процесуального примусу.

У зв'язку із цим проблема полягає не стільки у відсутності засобів реагування на неналежну поведінку виконавця, скільки у необхідності чіткішого визначення підстав їх застосування, критеріїв оцінювання причин невиконання вимог або ухвал суду, процесуальних гарантій виконавця та порядку передання інформації компетентному суб'єкту дисциплінарної юрисдикції.

Більш обґрунтованим видається не запровадження окремого «симетричного» штрафу за аналогією із заходами щодо боржника, а формування диференційованого механізму судового реагування, який може включати витребування письмових пояснень виконавця, оцінювання причин невиконання процесуального обов'язку, застосування передбаченого ГПК України заходу процесуального примусу за наявності встановлених законом підстав, а також постановлення окремої ухвали у випадках, коли виявлені обставини потребують реагування компетентного органу.

При цьому застосування процесуального штрафу до виконавця повинно ґрунтуватися не на самому факті невиконання ухвали суду, а на встановленні безпідставної або недобросовісної процесуальної поведінки, з урахуванням характеру покладеного обов'язку, реальної можливості його виконання, причин невиконання та поведінки виконавця після отримання відповідної вимоги суду.

Направлення окремої ухвали або відповідної інформації дисциплінарному органу не повинно означати попереднього вирішення судом питання про наявність дисциплінарного проступку. Суд у такому випадку лише фіксує встановлені у межах конкретної справи обставини, які можуть свідчити про порушення, та передає їх компетентному суб'єкту для вирішення питання у встановленому законом порядку.

Таким чином, судовий контроль і дисциплінарний контроль за діяльністю виконавця мають залишатися функціонально пов'язаними, але юридично самостійними механізмами. Господарський суд оцінює поведінку виконавця тією мірою, якою вона стосується виконання конкретного судового рішення та дотримання процесуальних обов'язків у межах судово-контрольної процедури, тоді як питання професійної дисциплінарної відповідальності належить до компетенції спеціально уповноважених органів.

3. Функціональна спеціалізація судової практики

Створення окремого інституту «суддів виконання» в кожному місцевому господарському суді може спричинити втрату безпосереднього зв'язку з матеріалами основної справи, додаткові труднощі автоматизованого розподілу та ризик неоднакового тлумачення змісту судового рішення різними суддями. Тому більш доцільною видається функціональна спеціалізація без відокремлення судового контролю від суду, компетентного здійснювати його відповідно до процесуального закону. Така модель дозволяє поєднати збереження процесуального зв'язку з основною справою з накопиченням спеціалізованої практики та формуванням єдиних підходів до застосування розділу VI ГПК України.

На рівні місцевого господарського суду судовий контроль має здійснюватися суддею або складом суду, визначеним відповідно до вимог ГПК України та правил автоматизованого розподілу справ. Доцільність збереження зв'язку із суддею, який розглядав основну справу, може враховуватися тією мірою, якою це допускається процесуальним

законодавством і правилами визначення складу суду. Водночас у межах суду можуть запроваджуватися внутрішні організаційні форми узагальнення практики — обговорення проблемних питань, методичні заходи, визначення відповідальних за систематизацію судової практики, — які не впливають на автоматизований розподіл конкретних матеріалів та незалежність судді при їх розгляді.

На рівні апеляційних господарських судів доцільним є системне узагальнення практики перегляду ухвал, постановлених у межах судового контролю, аналіз типових підстав їх скасування чи зміни та виявлення розбіжностей у застосуванні положень розділу VI ГПК України. Внутрішня спеціалізація суддів або судових палат щодо відповідної категорії матеріалів може використовуватися лише в межах чинних правил спеціалізації та автоматизованого розподілу і не повинна створювати окремої позапроцесуальної компетенції.

На рівні Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду доцільно забезпечити належну ідентифікацію відповідної категорії матеріалів у системі судового обліку та класифікації, підготовку тематичних оглядів практики, своєчасне формування правових позицій щодо застосування статей 345-1–345-4 ГПК України та узгодження підходів із практикою інших касаційних судів у складі Верховного Суду у тих питаннях, які мають спільне міжгалузеве значення.

Отже, функціональна спеціалізація у сфері судового контролю повинна мати методичний, аналітичний та організаційний, а не компетенційний характер. Її призначення полягає у підвищенні якості та єдності судової практики без зміни встановленого законом порядку визначення суду й складу суду, компетентного розглядати відповідні процесуальні питання.

4. Судова статистика як інструмент оцінювання якості та результативності судового контролю

Наявна система статистичної звітності не дає змоги повною мірою оцінити практичну результативність судового контролю, оскільки переважно

відображає кількість поданих заяв, скарг, звітів та постановлених судових актів, але недостатньо характеризує подальший стан виконання судових рішень після застосування відповідних контрольних механізмів.

Для усунення цієї прогалини доцільно запровадити систему спеціальних статистичних показників, яка охоплюватиме: кількість і частку задоволених та відхилених заяв із класифікацією основних причин відмови; кількість прийнятих звітів і звітів, які суд визнав недостатніми або такими, що потребують уточнення; середні строки подання та розгляду звітів і скарг; кількість застосованих контрольних, організаційно-процесуальних заходів та заходів процесуального примусу за їх видами; частку судових рішень, фактично виконаних після встановлення судового контролю; середній строк від застосування відповідного контрольного механізму до фактичного виконання; кількість повторних звітів; кількість окремих ухвал щодо виконавців та посадових осіб боржника; кількість ухвал, скасованих або змінених судом апеляційної інстанції; категорії боржників; види судових рішень та типові причини їх невиконання.

Окремого значення набуває необхідність розмежування формальних показників активності суду та показників фактичного результату. Кількість накладених штрафів, витребуваних звітів або постановлених ухвал сама по собі не свідчить про ефективність судового контролю. Більш інформативними є показники фактичного виконання судових рішень, тривалості такого виконання, повторності контрольного втручання та частоти випадків, коли застосування певного механізму не супроводжувалося подальшим прогресом у виконанні.

Водночас статистичний факт виконання судового рішення після застосування певного контрольного заходу не повинен автоматично тлумачитися як доказ причинного зв'язку між цими подіями. На результат виконання можуть впливати одночасно дії виконавця, зміна майнового стану боржника, добровільне виконання, бюджетне фінансування, зміна способу або порядку виконання та інші обставини. Тому статистичні дані мають

використовуватися насамперед для виявлення тенденцій, порівняння практики, визначення проблемних категорій справ і формування обґрунтованих напрямів подальшого вдосконалення, а не для механічної оцінки діяльності окремого судді чи суду.

Найбільш інформативним узагальненим показником може бути частка судових рішень, фактично виконаних у межах певного періоду після встановлення судового контролю, у поєднанні з даними про вид застосованого механізму, тривалість виконання та наявність інших істотних чинників. Саме комплексне використання таких показників дозволить оцінювати не формальну інтенсивність судового втручання, а реальну практичну результативність відповідного інституту.

5. Інші процесуальні уточнення

Додаткового законодавчого врегулювання потребує низка окремих процесуальних питань, які мають суттєве значення для внутрішньої узгодженості та практичної ефективності запропонованої моделі судового контролю.

По-перше, у разі неприйняття звіту або визнання його недостатнім суду доцільно надати право зобов'язати боржника подати уточнений план подальшого виконання судового рішення, у якому мають бути конкретизовані заплановані заходи, строки їх реалізації, відповідальні у межах внутрішньої компетенції особи чи структурні підрозділи, документи, що підтверджують вжиті та заплановані дії, а також прогнозований строк виконання. Суд при цьому має оцінювати повноту, реалістичність і добросовісність такого плану, але не визначати замість боржника конкретну послідовність господарських, управлінських або виконавчих дій. За необхідності суд може встановити строк подання уточненого звіту та дату наступної судової перевірки.

По-друге, доцільно нормативно конкретизувати критерії розмежування повного, часткового, формального та еквівалентного виконання судового рішення. Часткове виконання не повинно автоматично припиняти судовий

контроль, однак саме по собі не може оцінюватися як прояв недобросовісності, якщо боржник продовжує вчиняти активні та документально підтверджені дії, спрямовані на належне виконання рішення. Водночас формальне вчинення окремої дії без досягнення результату, прямо передбаченого резолютивною частиною судового рішення, не повинно визнаватися належним виконанням.

По-третє, суд має оцінювати не лише сам факт вчинення певної дії, а й відповідність її результату змісту резолютивної частини судового рішення. Передання неповного пакета документів, формальне прийняття управлінського рішення, вчинення дії, яка за своїм змістом не забезпечує реалізації присудженого права, або інше суто формальне виконання не повинні визнаватися достатніми для припинення судового контролю. При цьому суд не вправі виходити за межі резолютивної частини рішення, змінювати його зміст або встановлювати нові обов'язки, які не були визначені судовим актом.

По-четверте, механізм зміни способу або порядку виконання судового рішення, передбачений статтею 331 ГПК України, доцільно функціонально узгодити із системою судового контролю. Під час розгляду відповідного питання суд має враховувати причини невиконання, їх об'єктивний або суб'єктивний характер, реальну можливість виконання рішення у первісно визначений спосіб, позиції сторін та наявність передбачених законом альтернатив. Водночас зміна способу чи порядку виконання не повинна розглядатися як обов'язкова проміжна стадія перед застосуванням заходів судового реагування і не може призводити до зміни матеріально-правового змісту судового рішення.

По-п'яте, доцільно сформулювати спеціальні критерії оцінювання об'єктивної неможливості або істотного ускладнення виконання судового рішення в умовах воєнного стану. До відповідних обставин можуть належати тимчасова окупація території, знищення або пошкодження активів, втрата документації, евакуація підприємства, тривале припинення роботи

державних реєстрів, мобілізація працівників, обмеження банківських операцій та інші безпосередні наслідки збройної агресії.

Водночас сам факт дії воєнного стану, перебування підприємства у регіоні з підвищеним рівнем безпекових ризиків чи загальне посилення на складність господарської діяльності не повинні автоматично свідчити про об'єктивну неможливість виконання. Боржник має довести конкретний причинний зв'язок між відповідною обставиною та неможливістю або істотним ускладненням виконання конкретного судового рішення, а також підтвердити, що ним були вжиті всі розумно доступні заходи для мінімізації наслідків такої перешкоди.

Узагальнені пропозиції щодо внесення змін до законодавства

Обґрунтовані у межах цього підрозділу напрями вдосконалення зумовлюють необхідність системного оновлення положень Господарського процесуального кодексу України та пов'язаного з ним законодавства. З огляду на відмінності у правовій природі запропонованих новел, ступені їх нормативної готовності та безпосередній належності до предмета цього дисертаційного дослідження відповідні пропозиції доцільно диференціювати на три групи: зміни до ГПК України; пропозиції міжгалузевого та міжвідомчого характеру; організаційні, інформаційно-технологічні та методологічні рекомендації.

I. Зміни до Господарського процесуального кодексу України

Наведені нижче пропозиції безпосередньо стосуються предмета дослідження. За ступенем нормативної готовності вони охоплюють як положення, придатні для безпосереднього законодавчого закріплення, так і концептуальні новели, остаточна імплементація яких потребує додаткового міжгалузевого опрацювання.

1. Уточнити частину другу статті 339 ГПК України, закріпивши загальні засади диференційованого судового контролю за виконанням судових рішень та межі судової дискреції. Доцільно передбачити, що суд здійснює судовий контроль у випадках і порядку, встановлених розділом VI

ГПК України, а форма та інтенсивність такого контролю визначаються з урахуванням характеру судового рішення, установлених законом підстав його застосування та обставин, що свідчать про ризик невиконання. У випадках, прямо визначених Кодексом, здійснення судового контролю має бути обов'язковим, тоді як в інших випадках питання про його застосування вирішується судом із дотриманням принципів необхідності, пропорційності та неприпустимості підміни суб'єктів виконання.

2. Доповнити статтю 345-1 ГПК України положеннями, які закріплюють ризик-орієнтовану модель судового контролю. Доцільно нормативно визначити поняття ознак ризику невиконання судового рішення як передбачених законом або встановлених судом на підставі об'єктивних даних обставин, які окремо чи у сукупності свідчать про істотну ймовірність тривалого, неповного або неналежного виконання судового рішення та враховуються при вирішенні питання про необхідність і інтенсивність судового контролю. При цьому слід розмежувати істотні ознаки ризику, прямо визначені законом як достатні для застосування обов'язкового або посиленого контролю, та інші обставини, які можуть враховуватися судом у межах дискреційного контролю за умови їх конкретного і належного мотивування.

3. Розширити зміст статті 345-3 ГПК України, визначивши додаткові змістовні вимоги до звіту про виконання судового рішення. У разі повного або часткового невиконання рішення звіт доцільно доповнювати відомостями про конкретні дії, уже вчинені боржником, документи на їх підтвердження, причини невиконання, наявні об'єктивні чи суб'єктивні перешкоди, запропонований самим боржником план подальшого виконання, прогнозовані строки реалізації окремих заходів, залежність виконання від дій інших осіб або органів, а також інші дані, необхідні для оцінювання реального стану виконання. Для державних і комунальних боржників доцільно передбачити додаткове розкриття відомостей про вжиті бюджетні, організаційні та управлінські заходи. Чинна ст. 345-3 уже передбачає

відомості про виконання, орієнтовні строки, обставини, які ускладнюють виконання, та вжиті заходи, тому запропоноване вдосконалення має полягати саме у підвищенні змістовності та структурованості звіту.

Доцільно також передбачити можливість затвердження типової структури звіту, яка не повинна перетворюватися на надмірно формалізовану процесуальну форму та має забезпечувати порівнянність і достатність відомостей для судової оцінки.

4. Доповнити статтю 345-3 ГПК України положенням про персоніфікацію організації виконання судового рішення. У разі якщо боржником є юридична особа, у звіті доцільно зазначати посадову особу та/або структурний підрозділ, на яких відповідно до закону, установчих документів, внутрішнього розподілу повноважень чи посадових обов'язків покладено організацію виконання судового рішення або виконання його окремих складових. Якщо відповідні функції розподілені між кількома особами чи підрозділами, у звіті має конкретизуватися сфера компетенції кожного з них. Таке зазначення не повинно створювати презумпції особистої відповідальності посадової особи за сам факт невиконання юридичною особою судового рішення.

5. Удосконалити статтю 345-4 ГПК України шляхом запровадження диференційованої системи судового реагування. Доцільно розмежувати контрольні та організаційно-процесуальні заходи, власне заходи процесуального примусу та інші форми судового реагування. При вирішенні питання про застосування процесуального штрафу суд має враховувати характер допущеного порушення, причини невиконання процесуального обов'язку, поведінку боржника, наявність об'єктивних перешкод, повторність порушення та реальну можливість відповідної особи виконати покладений на неї обов'язок.

Доцільно прямо закріпити правило, відповідно до якого об'єктивна неможливість виконання судового рішення сама по собі не є підставою для застосування заходу процесуального примусу, якщо боржник діє

добросовісно, виконує покладені на нього процесуальні обов'язки та вживає доступних і розумних заходів для виконання. Натомість підставами для процесуального примусу мають бути процесуальна недобросовісність, безпідставна бездіяльність, неподання без поважних причин звіту чи витребуваних документів, подання завідомо недостовірних відомостей або невиконання конкретного процесуального обов'язку. Чинна ст. 345-4 уже передбачає неприйняття звіту, застосування штрафу та встановлення нового строку, тому запропонована зміна має бути спрямована саме на усунення надмірного автоматизму та нормативне закріплення критеріїв пропорційності.

6. Передбачити можливість запровадження в розділі VI ГПК України окремого інституту астренту, умовно шляхом доповнення Кодексу статтею 345-5 «Астрент за невиконання судового рішення зобов'язального характеру». У відповідній нормі можуть бути визначені підстави та умови застосування астренту, критерії встановлення його розміру, періодичність нарахування, можливість зменшення остаточної суми, граничний розмір або порядок періодичного перегляду, припинення нарахування та порядок оскарження відповідної ухвали.

Водночас остаточне законодавче закріплення цього інституту потребує попереднього визначення його правової природи, співвідношення з процесуальним штрафом, матеріально-правовими наслідками невиконання зобов'язань, заходами виконавчого провадження, процедурами банкрутства та особливостями виконання рішень публічними боржниками. Тому запровадження астренту доцільно здійснювати поетапно, з відповідним перехідним періодом, моніторингом результативності та подальшим узагальненням практики застосування.

7. Удосконалити статтю 345 ГПК України щодо реагування на невиконання виконавцем покладених на нього процесуальних обов'язків. Доцільно передбачити право суду у разі невиконання без поважних причин виконавцем вимог або ухвали суду витребувати його

письмові пояснення, вирішити питання про застосування передбаченого законом заходу процесуального примусу, а за наявності підстав — постановити окрему ухвалу для направлення компетентному суб'єкту дисциплінарної юрисдикції. При цьому суд не повинен самостійно встановлювати дисциплінарну відповідальність виконавця, оскільки його функція у цьому випадку полягає у фіксації встановлених у межах конкретної справи обставин та ініціюванні передбаченої законом процедури реагування.

8. Удосконалити вимоги ГПК України щодо зазначення ідентифікатора доступу до інформації про виконавче провадження. Після забезпечення належної технічної інтеграції ЄСІТС та АСВП доцільно переглянути вимоги пункту 5 частини третьої статті 340 та частини третьої статті 345-1 ГПК України таким чином, щоб незазначення заявником ідентифікатора доступу не визнавалося процесуальним недоліком у випадку, коли необхідні відомості можуть бути безпосередньо і достовірно отримані судом шляхом автоматизованої міжсистемної взаємодії. До моменту фактичного запровадження відповідного технічного функціоналу чинна вимога щодо зазначення такого ідентифікатора може зберігатися як засіб ідентифікації виконавчого провадження та отримання судом необхідної інформації. Така конструкція узгоджується з чинною структурою відповідних норм ГПК України.

9. Уточнити співвідношення статей 331 та 345-4 ГПК України. Доцільно передбачити, що встановлені під час здійснення судового контролю обставини, які свідчать про об'єктивну неможливість або істотне ускладнення виконання судового рішення у первісно визначений спосіб, можуть враховуватися судом під час вирішення питання про зміну способу чи порядку виконання за правилами статті 331 ГПК України. Водночас зміна способу або порядку виконання не повинна розглядатися як обов'язкова стадія судового контролю перед застосуванням інших заходів реагування і не може призводити до зміни матеріально-правового змісту судового рішення.

Чинна ст. 345-4 уже містить зв'язок із механізмом зміни способу та порядку виконання, тому йдеться саме про уточнення їх функціонального співвідношення, а не про створення нового «єдиного алгоритму».

10. Доповнити статтю 345-2 ГПК України вимогами до мотивування ухвали про відмову у задоволенні заяви про встановлення судового контролю. Доцільно передбачити, що така ухвала повинна містити вмотивовану оцінку наведених заявником істотних обставин, які можуть свідчити про ризик невиконання судового рішення, та конкретні підстави, з яких суд дійшов висновку про їх недостатність для встановлення відповідного режиму контролю. Загальне посилення виключно на дискреційний характер повноваження суду не повинно визнаватися достатнім мотивуванням відмови. Чинна ст. 345-2 вже регулює ухвали про задоволення або відмову у задоволенні заяви та порядок їх оскарження, тому саме ця стаття є найбільш логічним місцем для такого уточнення.

II. Пропозиції міжгалузевого та міжвідомчого характеру

Наведені нижче пропозиції стосуються переважно бюджетної та виконавчої сфер публічного адміністрування. У зв'язку із цим вони формулюються не як завершені законопроектні приписи, а як обґрунтовані результатами дисертаційного дослідження напрями подальшого міжгалузевого, міжвідомчого та нормативного опрацювання.

1. Обґрунтувати доцільність міжвідомчого опрацювання питання щодо належного врахування підтверджених судовими рішеннями зобов'язань публічних боржників під час формування бюджетних запитів, планування видатків та обліку відповідних бюджетних зобов'язань. Таке опрацювання доцільно здійснювати із залученням Міністерства юстиції України, Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України та інших компетентних суб'єктів залежно від предмета нормативного регулювання.

Відповідні заходи можуть охоплювати вдосконалення положень бюджетного законодавства щодо обліку підтверджених судовими рішеннями

зобов'язань, формування бюджетних запитів, інформаційної взаємодії між розпорядниками бюджетних коштів, органами Казначейства та органами примусового виконання, а також визначення процедурного порядку документування дій публічного боржника, спрямованих на виконання судового рішення.

Можливою формою реалізації відповідних пропозицій є внесення змін до Бюджетного кодексу України та підзаконних нормативно-правових актів, а за наявності належної компетенції відповідних органів — прийняття узгоджених міжвідомчих актів щодо інформаційної взаємодії та організаційних процедур виконання судових рішень.

При цьому правила щодо черговості, пріоритетності чи обмеження окремих бюджетних видатків за наявності прострочених судових зобов'язань можуть встановлюватися виключно на рівні належного бюджетно-правового регулювання і не повинні тлумачитися як надання господарському суду повноважень із визначення бюджетних пріоритетів або перерозподілу асигнувань.

Оскільки реалізація цієї пропозиції виходить за межі власне господарського процесуального законодавства та потребує окремого бюджетно-правового й інституційного обґрунтування, у межах цього дослідження вона визначається як напрям подальшого міжгалузевого та міжвідомчого опрацювання, а не як завершена нормативна модель.

III. Організаційні, інформаційно-технологічні та методологічні рекомендації

Наведені нижче пропозиції адресовані суб'єктам нормотворення, судової адміністрації, суддівського врядування та формування судової практики і не є законодавчими змінами у власному значенні.

1. Рекомендувати уповноваженим суб'єктам нормотворення та адміністраторам відповідних інформаційних систем забезпечити нормативні й технічні передумови для інтеграції ЄСІТС та АСВП у частині здійснення судового контролю за виконанням судових рішень. Така інтеграція може

передбачати створення спеціального захищеного функціоналу судового контролю, автоматизований обмін необхідними відомостями, електронний облік процесуальних строків, формування інформаційних сигналів про обставини, що можуть свідчити про ризик невиконання, та накопичення статистичних даних про результати застосування контрольних механізмів. Чинне Положення про АСВП визначає механізм функціонування цієї системи та продовжує оновлюватися, що створює нормативне підґрунтя для подальшого розвитку міжсистемної взаємодії.

При цьому така інтеграція повинна передбачати диференційовані рівні доступу до інформації, захист персональних даних, комерційної таємниці та інших відомостей з обмеженим доступом, а автоматизовані інформаційні сигнали мають виконувати допоміжну аналітичну функцію і не спричиняти автоматичного встановлення судового контролю.

2. Рекомендувати Касаційному господарському суду у складі Верховного Суду продовжити формування та систематизацію практики застосування статей 345-1–345-4 ГПК України, у тому числі шляхом підготовки тематичних оглядів і методологічних орієнтирів щодо підстав встановлення судового контролю, критеріїв належності та повноти звіту, оцінювання добросовісності боржника, меж судової активності та застосування заходів судового реагування і процесуального примусу. Підготовка тематичних оглядів відповідає вже використовуваним Верховним Судом формам узагальнення актуальної практики.

3. Рекомендувати Державній судовій адміністрації України та іншим уповноваженим суб'єктам у сфері судової статистики запровадити розширену систему статистичних показників, яка даватиме змогу оцінювати не лише кількість поданих заяв, звітів і постановлених ухвал, а й подальший стан виконання судових рішень після застосування контрольних механізмів, строки такого виконання, повторність судового втручання, види застосованих заходів та типові причини невиконання.

При цьому статистичні дані про виконання рішення після застосування певного контрольного заходу не повинні автоматично тлумачитися як доказ прямого причинного зв'язку між відповідним заходом і фактичним виконанням, оскільки на результат можуть впливати й інші чинники. Такі показники доцільно використовувати для виявлення загальних тенденцій, проблемних категорій справ та оцінювання практичної результативності інституту в цілому.

Наведений перелік не є вичерпним, однак утворює взаємопов'язаний і диференційований за правовою природою та ступенем нормативної конкретизації комплекс законодавчих, міжгалузевих, організаційних, методологічних та інформаційно-технологічних пропозицій. Їх послідовна реалізація, насамперед у частині змін, що безпосередньо стосуються ГПК України та систематизовані у розділі I цього переліку, здатна забезпечити перехід від фрагментарної й переважно реактивної моделі судового контролю до цілісної, диференційованої та результативної системи. Така система має поєднувати ефективність судового захисту з дотриманням меж судової компетенції, інституційною самостійністю суб'єктів примусового виконання та неприпустимістю підміни судом функцій інших органів.

Головна авторська цінність підрозділу 3.2 «Напрями удосконалення законодавства та практики реалізації судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві» полягає не в сукупності розрізнених точкових поправок, а в обґрунтуванні цілісної ризик-орієнтованої моделі судового контролю, яка поєднує: диференційовану судову дискрецію та розмежування обов'язкового, обов'язкового посиленого і дискреційного режимів контролю; диференціацію звичайного та посиленого рівнів контролю залежно від ступеня ризику невиконання; перехід від формального до змістовного звітування; персоніфіковане визначення відповідальних у межах їх реальної компетенції осіб без автоматичного покладення на них відповідальності за борг юридичної особи; пропорційну систему судового реагування з чітким розмежуванням контрольних заходів і

процесуального примусу; перспективну можливість запровадження інституту астренту; спеціальну модель контролю за виконанням рішень публічними боржниками без втручання суду у бюджетне адміністрування; цифрову інтеграцію ЄСІТС та АСВП; функціональну спеціалізацію й методичне узагальнення судової практики; статистичне оцінювання практичної результативності контрольних механізмів.

Саме така багаторівнева та внутрішньо узгоджена конструкція, на відміну від точкового вдосконалення окремих процесуальних інструментів, здатна підвищити ефективність судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві за умови послідовного та нормативно узгодженого впровадження запропонованих змін до Господарського процесуального кодексу України і суміжного законодавства.

Висновки до розділу 3

1. Проведено порівняльно-правовий аналіз моделей організації примусового виконання судових рішень та судового контролю за відповідною діяльністю, що функціонують у Франції, Німеччині, Польщі, Італії, державах Балтії, Грузії, Молдові, США та Канаді. Комплексно охарактеризовано централізовану, децентралізовану і змішану моделі виконавчого провадження, а також публічно-правовий, приватноправовий та комбінований способи організації виконавчої діяльності. Встановлено, що жодна із досліджених моделей не може розглядатися як універсальна, а результативність примусового виконання залежить не стільки від державного чи приватного статусу виконавця, скільки від узгодженості інституційних, процесуальних, інформаційних і контрольних складників відповідної системи.

Порівняно характер судового контролю в різних організаційних моделях та виявлено стійкий взаємозв'язок між рівнем професійної, організаційної й фінансової автономії виконавця та інтенсивністю

зовнішнього контролю за його діяльністю. Доведено, що розширення самостійності приватного виконавця має супроводжуватися доступним судовим оскарженням, дієвим дисциплінарним механізмом, професійним самоврядуванням, страхуванням відповідальності та невідворотністю майнових наслідків за неправомірні дії. У цьому контексті виокремлено французьку й італійську моделі спеціалізованого судді з виконання, латвійську багаторівневу систему судового, адміністративного та професійного нагляду, а також німецьке поєднання процесуальних гарантій боржника з обов'язком повного і достовірного розкриття його майнового стану.

Розкрито практичну цінність польського та грузинського досвіду цифровізації виконавчого провадження, інтегрованого доступу виконавців до державних реєстрів, банківських і податкових інформаційних ресурсів, автоматизації документообігу та спрощення доступу учасників до судового оскарження. Зроблено висновок, що саме належна інформаційна інтеграція істотно скорочує строки виконання, зменшує можливості приховування активів і створює об'єктивну інформаційну основу для судового контролю.

Окремо охарактеризовано зарубіжні підходи до врахування економічної природи боржника — суб'єкта господарювання. Обґрунтовано доцільність використання окремих елементів італійської моделі судового управління арештованим майном, яка дає змогу поєднати інтерес стягувача в одержанні присудженого зі збереженням господарської життєздатності підприємства-боржника. Водночас установлено недоцільність механічного перенесення до України децентралізованих моделей США і Канади, зумовлених федеративним устроєм та особливостями системи загального права.

Узагальнено, що для України найбільш перспективним є не запозичення завершеної іноземної моделі, а вибіркова адаптація її окремих елементів: функціональної спеціалізації суддів у питаннях виконання, оперативного судового реагування, багаторівневого контролю за

виконавцями, стандартизації скарг, відеофіксації окремих виконавчих дій, цифрової інтеграції інформаційних систем, диференційованої відповідальності та розмежування технічних і юрисдикційних функцій. Доведено, що відповідні запозичення мають здійснюватися з урахуванням змішаної моделі виконавчого провадження, структури господарських судів, національної правової культури та неприпустимості підміни судом безпосередньої діяльності виконавця.

2. Комплексно охарактеризовано сучасний стан законодавчого регулювання та практики реалізації судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві, виявлено його основні нормативні, організаційні та функціональні проблеми й обґрунтовано авторську концепцію подальшого розвитку цього інституту. Встановлено, що судовий контроль не повинен підміняти діяльність суб'єктів виконання судового рішення, а має виконувати контрольне, коригувальне та гарантійне призначення, забезпечуючи своєчасне виявлення юридичних, організаційних і поведінкових перешкод для реального поновлення порушеного права.

Виокремлено концептуальні засади оновленої моделі судового контролю, до яких віднесено принципи неприпустимості підміни судом суб'єктів виконання, субсидіарності та диференційованої інтенсивності судового втручання, пропорційності судового реагування, результативності та добросовісності. Обґрунтовано, що ефективність судового контролю має оцінюватися не за кількістю постановлених ухвал, поданих звітів чи застосованих санкцій, а насамперед за практичними результатами виконання судових рішень, строками такого виконання та необхідністю повторного контрольного втручання, без механічного ототожнення часової послідовності застосування контрольного заходу і виконання рішення з наявністю прямого причинного зв'язку між ними.

Обґрунтовано необхідність переходу від фрагментарної та переважно реактивної моделі до диференційованої ризик-орієнтованої системи судового контролю. Запропоновано розмежувати звичайний і посилений рівні

контролю та нормативно закріпити поняття ознак ризику невиконання судового рішення. До таких ознак віднесено, зокрема, тривалу відсутність істотних виконавчих дій за відсутності об'єктивно виправданих причин, повторне скасування постанов виконавця, повернення виконавчого документа без фактичного виконання, відчуження значної частини активів, неодноразове невиконання законних вимог виконавця, наявність кількох тривалий час невиконаних судових рішень та ознаки умисного чи недобросовісного ухилення боржника. Встановлено, що відповідні індикатори не є рівнозначними за своєю доказовою вагою і не повинні автоматично створювати презумпцію недобросовісності, а підлягають оцінюванню окремо або у сукупності залежно від їх характеру.

Розкрито необхідність розмежування обов'язкового, обов'язкового посиленого та дискреційного режимів судового контролю. Визначено, що дворівневість характеризує інтенсивність контрольних заходів, тоді як трирежимна конструкція — підстави їх застосування та межі судової дискреції. Обґрунтовано, що обов'язковий контроль має пов'язуватися лише з прямо визначеними законом істотними підставами, тоді як інші обставини можуть ураховуватися судом у межах дискреційного контролю за умови належного мотивування. Наголошено, що ініціювання контролю судом не повинно перетворювати його на адміністратора виконавчого провадження, передбачати самостійний пошук активів, збирання доказів замість учасників або визначення конкретної послідовності господарських, управлінських чи виконавчих дій.

Обґрунтовано якісну трансформацію змісту звіту про виконання судового рішення — від формального інформування до структурованого документа, що відображає вжиті заходи, причини невиконання, наявні перешкоди та запропонований самим боржником реалістичний план подальшого виконання. Запропоновано включати до звіту відомості про конкретні здійснені дії, причини невиконання, відповідальних у межах внутрішньої компетенції посадових осіб або структурні підрозділи,

прогнозовані строки подальших заходів, необхідні адміністративні, бюджетні, корпоративні чи реєстраційні процедури та документальне підтвердження вжитих дій. Встановлено, що суд має оцінювати повноту, реалістичність, добросовісність і документальну підтвердженість запропонованого боржником плану, не формуючи його та не визначаючи замість боржника конкретного алгоритму виконання.

Доведено доцільність персоніфікації відповідальності посадових осіб боржника за їхню власну процесуальну, організаційну чи управлінську поведінку в межах реальної компетенції, без автоматичного перекладення на них відповідальності за сам факт невиконання юридичною особою судового рішення. Обґрунтовано необхідність установлення конкретного обов'язку, належності його до компетенції відповідної особи, наявності фактичної можливості діяти належним чином та причинного зв'язку між її поведінкою і невиконанням або затримкою виконання судового рішення.

Запропоновано сформувати диференційовану систему пропорційного судового реагування з розмежуванням контрольних та організаційно-процесуальних заходів, власне заходів процесуального примусу та інших форм реагування. Встановлено, що процесуальний примус має застосовуватися не за сам факт об'єктивної неможливості виконання рішення, а у випадках процесуальної недобросовісності, безпідставної бездіяльності, невиконання конкретного процесуального обов'язку або невжиття доступних і розумних заходів. Обґрунтовано принцип поступовості та достатності судового реагування без механічної необхідності проходження всіх його стадій у випадках очевидної або грубої недобросовісності.

Окремо обґрунтовано перспективну можливість запровадження інституту астренту щодо судових рішень зобов'язального характеру як спеціального грошового стимулювального заходу, спрямованого на створення для боржника зростаючого економічного мотиву до виконання обов'язку, реалізація якого безпосередньо залежить від його поведінки. Запропоновано розглядати доповнення ГПК України окремою статтею 345-5

як один із можливих способів нормативного закріплення такого інституту. Водночас встановлено необхідність попереднього міжгалузевого опрацювання його правової природи, співвідношення з процесуальним штрафом, матеріально-правовими наслідками невиконання, процедурами банкрутства та особливостями застосування щодо публічних боржників.

Розроблено спеціальну модель судового контролю щодо державних і комунальних боржників на основі бюджетно-управлінського звітування, яке має розкривати вжиті бюджетні, організаційні й управлінські заходи, причини затримки, стан відповідних процедур та компетенцію відповідальних посадових осіб. Обґрунтовано, що саме по собі посилення на відсутність бюджетного фінансування не може автоматично визнаватися достатнім підтвердженням добросовісності публічного боржника. Водночас визначено межі такого контролю: суд має оцінювати правомірність, своєчасність і добросовісність дій боржника, але не вправі визначати бюджетні пріоритети, перерозподіляти асигнування або підміняти собою компетентних суб'єктів бюджетного процесу.

Систематизовано додаткові організаційні та забезпечувальні напрями вдосконалення, до яких віднесено інтеграцію ЄСІТС та АСВП із диференційованими рівнями доступу та належними гарантіями захисту інформації; удосконалення механізмів судового реагування на неналежне виконання виконавцями процесуальних обов'язків без підміни дисциплінарної юрисдикції; функціональну спеціалізацію та методичне узагальнення судової практики без зміни правил процесуальної компетенції й автоматизованого розподілу; запровадження розширених статистичних показників практичної результативності; а також функціональне узгодження механізмів судового контролю зі зміною способу чи порядку виконання судового рішення.

Узагальнено комплекс пропозицій, диференційованих на зміни до ГПК України, міжгалузеві та міжвідомчі напрями й організаційні, інформаційно-технологічні та методологічні рекомендації. Запропоновано вдосконалення

статей 331, 339, 345, 345-1–345-4 ГПК України щодо загальних засад диференційованого контролю, нормативного визначення ознак ризику, змісту звіту, персоніфікації організації виконання, пропорційності судового реагування, мотивування відмови у встановленні контролю, реагування на неналежну поведінку виконавця та співвідношення судового контролю зі зміною способу чи порядку виконання.

Зроблено висновок, що системне, поетапне та взаємоузгоджене впровадження запропонованої моделі здатне забезпечити формування цілісного механізму судового контролю, який поєднуватиме ризик-орієнтований і диференційований характер судового втручання, змістовне звітування, персоніфіковану відповідальність, пропорційне судове реагування, цифрову інтеграцію та спеціальні механізми щодо публічних боржників, зберігаючи при цьому функціональну самостійність системи примусового виконання та дотримання принципу неприпустимості підміни судом суб'єктів виконання.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання, що полягає в комплексному дослідженні адміністративно-правових засад судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві. Проаналізовано генезу, правову природу, нормативне регулювання, суб'єктний склад, форми та практику реалізації відповідного контролю, а також зарубіжний досвід організації примусового виконання судових рішень.

Встановлено основні проблеми чинної моделі судового контролю та обґрунтовано авторську концепцію її трансформації у цілісну, диференційовану, ризик-орієнтовану й цифрово забезпечену систему. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення ГПК України, суміжного законодавства, організаційних засад судової практики та інформаційної взаємодії судів з органами й особами, які здійснюють примусове виконання судових рішень.

За результатами дисертаційного дослідження сформульовано такі висновки:

1. У результаті дослідження генези та доктринальних підходів до розуміння судового контролю в системі забезпечення виконання судових рішень встановлено, що виникнення цього правового інституту є закономірним наслідком еволюції концепції правової держави та розвитку конституційного принципу обов'язковості судового рішення. Проаналізовано міжнародні та національні правові засади становлення інституту судового контролю, що дало підстави зробити висновок, що право на судовий захист не може вважатися реалізованим лише внаслідок ухвалення судового рішення, а завершується його повним і своєчасним виконанням. Саме необхідність забезпечення ефективної реалізації цього принципу зумовила формування судового контролю як невід'ємного елемента сучасної моделі правосуддя.

Здійснено періодизацію розвитку національного законодавства у сфері судового контролю за виконанням судових рішень, у результаті чого визначено чотири основні етапи його становлення: конституційне закріплення принципу обов'язковості судового рішення (1996 рік); конституціоналізація повноваження суду здійснювати контроль за його виконанням шляхом доповнення Конституції України статтею 129-1 (2016 рік); інституціоналізація судового контролю на рівні процесуального законодавства (2017 рік); а також удосконалення процесуального механізму його здійснення (зокрема, в господарському судочинстві, шляхом прийняття Закону України № 4094-IX (2024 рік). Обґрунтовано, що кожний наступний етап не заперечував попередній, а послідовно розвивав нормативне регулювання відповідного інституту.

Проаналізовано сучасні доктринальні підходи до визначення правової природи судового контролю, що дозволило систематизувати їх за п'ятьма основними напрямками: функціональним, процесуальним, інституційним, публічно-правовим та комплексним. Встановлено, що існуючі наукові підходи не суперечать один одному, а відображають різні аспекти єдиного правового явища. Разом із тим визначено, що відсутність єдиного доктринального розуміння судового контролю зумовлена різними методологічними підходами до вирішення двох ключових питань: співвідношення судового контролю зі здійсненням правосуддя та визначення його юридичної природи.

На підставі проведеного аналізу обґрунтовано, що найбільш продуктивним для цілей цього дисертаційного дослідження є поєднання публічно-правового підходу, який розкриває конституційно-правове призначення судового контролю, із процесуальним підходом, що визначає форму реалізації відповідних контрольних повноважень суду. Зроблено висновок, що судовий контроль доцільно розглядати як похідний від конституційного принципу обов'язковості судового рішення інструмент забезпечення права на ефективний судовий захист, який реалізується у

визначеній законом процесуальній формі та спрямований на забезпечення фактичного виконання судового рішення. Встановлені у підрозділі закономірності розвитку законодавства та узагальнені доктринальні підходи формують необхідне теоретико-методологічне підґрунтя для подальшого дослідження адміністративно-правової природи судового контролю та визначення його місця у механізмі забезпечення обов'язковості судових рішень.

2. У результаті дослідження правової природи судового контролю як форми реалізації публічно-владних повноважень суду проаналізовано доктринальні підходи до розуміння категорій «публічна влада», «державна влада» та «публічно-владні повноваження», що дало можливість визначити їх співвідношення та обґрунтувати місце судової влади в системі публічної влади. Встановлено, що судова влада є самостійною та рівноправною формою здійснення публічної влади, а тому реалізація судом своїх процесуальних повноважень має всі основні ознаки публічно-владної діяльності.

Охарактеризовано основні ознаки публічно-владних повноважень, до яких віднесено їх похідність від публічного інтересу, імперативний характер, здійснення в межах визначеної законом компетенції, наявність дискреційного елемента та забезпеченість можливістю застосування державного примусу. Зроблено висновок, що зазначені ознаки повною мірою властиві й повноваженням суду, які реалізуються не лише під час розгляду справи по суті, а й на стадії забезпечення виконання ухваленого судового рішення.

На підставі аналізу положень Конституції України, законодавства та наукових джерел обґрунтовано, що публічно-владні повноваження суду не припиняються з моменту ухвалення судового рішення. Визначено, що після завершення розгляду спору вони трансформуються із повноважень щодо вирішення справи по суті у контрольні повноваження, спрямовані на забезпечення реалізації сформульованого судом владного припису. При цьому встановлено, що така трансформація має факультативний характер,

оскільки реалізація судового контролю залежить від настання передбачених законом юридичних фактів, насамперед невиконання або неналежного виконання судового рішення.

Проаналізовано співвідношення судового контролю з адміністративним контролем у класичному розумінні та визначено, що, незважаючи на спільну публічно-владну природу, ці правові явища не є тотожними. Обґрунтовано, що судовий контроль відрізняється особливим суб'єктним складом, процесуальною формою реалізації, функціональним призначенням та характером здійснюваного владного впливу. На відміну від адміністративного контролю, він здійснюється безпосередньо судом, який ухвалив відповідне судове рішення, та спрямований виключно на забезпечення його фактичного виконання.

У ході дослідження систематизовано наукові підходи щодо співвідношення судового контролю та правосуддя й зроблено висновок, що судовий контроль не є самостійною функцією судової влади, відокремленою від здійснення правосуддя, а становить особливу форму реалізації публічно-владних повноважень суду, яка логічно продовжує процес здійснення судового захисту після ухвалення судового рішення. Саме така конструкція найбільш повно відповідає змісту статті 129-1 Конституції України та сучасному розумінню права особи на ефективний судовий захист.

На підставі проведеного аналізу сформульовано авторське визначення правової природи судового контролю, відповідно до якого він являє собою форму реалізації публічно-владних повноважень суду, спрямовану на забезпечення обов'язковості судового рішення та його фактичного виконання. Зроблено висновок, що саме такий підхід найбільш повно розкриває адміністративно-правову сутність судового контролю, дозволяє відмежувати його від інших форм контрольної діяльності та створює необхідне теоретико-методологічне підґрунтя для подальшого дослідження його місця у механізмі адміністративно-правового забезпечення обов'язковості судових рішень.

3. Проаналізовано основні доктринальні підходи до розуміння механізму адміністративно-правового регулювання та механізму адміністративно-правового забезпечення, що дало змогу визначити їх співвідношення та обґрунтувати доцільність використання у межах цього дослідження саме категорії «механізм адміністративно-правового забезпечення». Встановлено, що на відміну від адміністративно-правового регулювання, яке характеризує нормативний вплив права на суспільні відносини, адміністративно-правове забезпечення охоплює активну організаційно-владну діяльність держави, спрямовану на створення належних умов для реалізації, охорони та гарантування виконання правових приписів. Саме такий підхід найбільш повно відповідає природі конституційного принципу обов'язковості судових рішень.

На підставі узагальнення структурно-елементного, процесуально-стадійного та функціонального підходів, а також концепції факультативних елементів сформульовано авторське розуміння механізму адміністративно-правового забезпечення обов'язковості судових рішень як обумовленої публічним інтересом, процесуально впорядкованої системи взаємопов'язаних правових засобів, за допомогою яких забезпечується практична реалізація конституційного принципу обов'язковості судового рішення. Визначено, що структура такого механізму включає нормативну основу, юридичні факти, адміністративно-правові відносини, акти реалізації права та акти його застосування, які виконують різне функціональне призначення й актуалізуються залежно від конкретної правової ситуації.

У ході дослідження обґрунтовано, що судовий контроль не є самостійним механізмом забезпечення виконання судових рішень і не підміняє діяльність органів примусового виконання, а займає особливе місце у загальному механізмі адміністративно-правового забезпечення. Встановлено, що він має факультативний характер, оскільки реалізується лише за наявності визначених законом юридичних фактів, насамперед невиконання або неналежного виконання судового рішення. Водночас саме

судовий контроль забезпечує функціональну завершеність усього механізму, оскільки дозволяє реалізувати покладений на державу конституційний обов'язок щодо забезпечення виконання судових рішень у випадках, коли добровільне виконання не досягло своєї мети.

Проаналізовано співвідношення судового контролю з виконавчим провадженням, юридичною відповідальністю та організаційно-правовими засобами забезпечення виконання судових рішень. Зроблено висновок, що зазначені інститути мають різну правову природу, суб'єктний склад і функціональне призначення, однак у сукупності утворюють єдиний механізм адміністративно-правового забезпечення обов'язковості судових рішень. При цьому судовий контроль виконує інтегруючу функцію, забезпечуючи процесуальний зв'язок між здійсненням правосуддя та стадією фактичного виконання судового рішення.

Особливу увагу приділено визначенню місця судового контролю у системі юридичних гарантій забезпечення обов'язковості судових рішень. Обґрунтовано, що за своїм функціональним призначенням він належить до юридичних гарантій захисту, оскільки застосовується після виникнення факту невиконання судового рішення та спрямований на відновлення порушеного права шляхом використання передбачених законом процесуальних засобів. Встановлено, що ефективність судового контролю повинна оцінюватися не за кількістю постановлених процесуальних актів чи застосованих заходів процесуального примусу, а за його здатністю забезпечити своєчасне, повне та реальне виконання судового рішення.

Зроблено висновок, що судовий контроль є автономним, але водночас системно інтегрованим елементом механізму адміністративно-правового забезпечення обов'язковості судових рішень. Його реалізація становить завершальну форму здійснення публічно-владних повноважень суду після ухвалення судового рішення та забезпечує безперервність судового захисту від моменту постановлення судового акта до його фактичного виконання. Саме таке розуміння місця судового контролю формує концептуальне

підґрунтя для подальшого дослідження адміністративно-правового механізму його здійснення у господарському судочинстві.

4. Здійснено комплексний аналіз нормативно-правових засад судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві та встановлено, що вони утворюють багаторівневу, ієрархічно організовану та функціонально взаємопов'язану систему правового регулювання, до складу якої входять конституційні, законодавчі, підзаконні та міжнародно-правові джерела. Визначено, що конституційною основою досліджуваного інституту є стаття 129-1 Конституції України, яка закріплює не лише принцип обов'язковості судового рішення, а й позитивний обов'язок держави забезпечити його виконання та повноваження суду здійснювати контроль за цим процесом. Зроблено висновок, що саме конституційне закріплення контрольної функції суду стало передумовою формування сучасної моделі судового контролю як самостійного елемента механізму забезпечення права на ефективний судовий захист.

Встановлено, що законодавчий рівень нормативного регулювання є визначальним у механізмі реалізації судового контролю, оскільки саме положення Господарського процесуального кодексу України конкретизують форми, межі та процесуальний порядок здійснення контрольних повноважень суду. Обґрунтовано, що прийняття Закону України № 4094-IX від 21 листопада 2024 року започаткувало новий етап розвитку цього інституту, пов'язаний із переходом від переважно реактивної моделі судового контролю до змішаної реактивно-проактивної моделі, яка поєднує традиційний розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність виконавців із новими превентивними та моніторинговими процесуальними механізмами.

Визначено, що нормативне забезпечення судового контролю має виразний міжгалузевий характер і ґрунтується на системній взаємодії господарського процесуального, адміністративного, виконавчого, судоустрійного законодавства, законодавства про банкрутство та спеціальних нормативно-правових актів, які регулюють окремі аспекти виконання

судових рішень. Водночас встановлено наявність окремих колізій і прогалин у правовому регулюванні, насамперед щодо співвідношення положень Господарського процесуального кодексу України та Закону України «Про виконавче провадження», що зумовлює необхідність подальшої гармонізації відповідних нормативних приписів і забезпечення єдності судової практики.

Охарактеризовано значення практики Європейського суду з прав людини та рекомендацій Європейської комісії з питань ефективності правосуддя (СЕРЕЈ) для формування сучасної моделі судового контролю за виконанням судових рішень. Зроблено висновок, що міжнародні стандарти розглядають виконання судового рішення як невід'ємну складову права на справедливий суд, а відтак ефективність національного механізму судового контролю має оцінюватися не лише за формальною наявністю відповідних процесуальних процедур, а насамперед за їх здатністю забезпечити своєчасне, повне та реальне виконання судових рішень. Установлено, що подальший розвиток нормативно-правових засад судового контролю має здійснюватися на основі забезпечення системної узгодженості процесуального та виконавчого законодавства, дотримання балансу між контрольними повноваженнями суду й компетенцією органів примусового виконання, а також послідовної імплементації міжнародних стандартів ефективного правосуддя в національне законодавство.

5. Здійснено комплексний аналіз суб'єктного складу адміністративно-правових відносин у сфері судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві та встановлено, що він має функціонально неоднорідний і міжгалузевий характер, оскільки формується на перетині господарського процесуального, адміністративного та виконавчого законодавства. Обґрунтовано, що не кожний учасник виконавчого провадження або суб'єкт, організаційно пов'язаний із забезпеченням виконання судових рішень, автоматично набуває статусу безпосереднього суб'єкта судово-контрольного правовідношення. Такий статус виникає залежно від конкретної форми судового контролю, юридичного факту або

юридичного складу, що зумовлює виникнення відповідного правовідношення.

Запропоновано функціональну класифікацію учасників відповідних правовідносин із виокремленням трьох основних груп: безпосередніх суб'єктів судово-контрольного правовідношення; суб'єктів суміжних організаційних, контрольних та забезпечувальних правовідносин; допоміжних учасників, діяльність яких може мати доказове, інформаційне чи організаційне значення для здійснення судового контролю, але не пов'язана із самостійною контрольною компетенцією. До безпосередніх суб'єктів віднесено передусім господарський суд, стягувача та боржника, а державного чи приватного виконавця — у тих випадках, коли предметом судового контролю є його рішення, дії, бездіяльність або перебіг відповідного виконавчого провадження.

Встановлено, що центральне місце у системі судово-контрольних правовідносин посідає господарський суд, який реалізує контрольні повноваження як носій судової влади та публічно-владної компетенції, спрямованої на забезпечення обов'язковості й реального виконання судового рішення. При цьому межі судової активності визначаються принципом неприпустимості підміни суб'єктів виконання: суд не здійснює виконавчих дій і не перебирає на себе функції боржника, виконавця чи іншого органу, а оцінює правомірність поведінки учасників, належність ужитих заходів і застосовує передбачені законом засоби судового реагування.

Уточнено правовий статус державних і приватних виконавців у системі судового контролю. Встановлено, що вони здійснюють функціонально однорідну публічно-владну діяльність у сфері примусового виконання, що зумовлює необхідність єдиних базових стандартів судового контролю за законністю їхніх рішень, дій і бездіяльності. Водночас виконавець не є обов'язковим суб'єктом усіх без винятку форм судового контролю, оскільки у процедурі подання та розгляду звіту боржника відповідне правовідношення

може виникати без його безпосередньої участі й навіть до відкриття виконавчого провадження.

Визначено, що стягувач і боржник є самостійними безпосередніми суб'єктами судово-контрольних правовідносин, а їхній статус не повинен зводитися виключно до статусу сторін уже відкритого виконавчого провадження. В окремих формах контролю, насамперед у звітній, відповідні процесуальні права й обов'язки можуть реалізовуватися незалежно від факту участі виконавця.

Уточнено місце прокурора, органів Міністерства юстиції України та допоміжних учасників у системі досліджуваних відносин. Обґрунтовано, що прокурор може брати участь у відповідних процедурах лише за наявності передбачених Конституцією та законом підстав для представництва інтересів держави; сам факт участі у справі державного чи комунального суб'єкта або невиконання судового рішення таких підстав не створює. Органи Міністерства юстиції України та його територіальні органи належать переважно до суб'єктів суміжних організаційних, контрольних і забезпечувальних відносин та не набувають автоматично статусу безпосередніх суб'єктів конкретного судово-контрольного правовідношення. Допоміжні учасники — представники, експерти, спеціалісти, перекладачі, оцінювачі та інші особи — не наділені власною контрольною компетенцією, хоча результати їхньої діяльності можуть мати значення для судової оцінки.

Окремо досліджено випадки спірного або невизначеного суб'єктного статусу, зокрема осіб, права чи законні інтереси яких безпосередньо зачіпаються рішеннями, діями або бездіяльністю у процесі виконання, але які формально не є сторонами виконавчого провадження. Обґрунтовано доцільність застосування функціонального критерію доступу до судового контролю, заснованого на безпосередньому та юридично значущому впливі оскаржуваних дій на права чи інтереси відповідної особи.

Зроблено висновок про відсутність універсального переліку обов'язкових суб'єктів для всіх форм судового контролю. Безумовно

необхідним суб'єктом є суд, тоді як інші учасники визначаються залежно від конкретної контрольної процедури: при оскарженні рішень, дій чи бездіяльності виконавця необхідною є участь суб'єкта оскарження та виконавця, а у звітній формі контрольне правовідношення може формуватися за участю суду, боржника та стягувача без обов'язкової участі виконавця.

6. За результатами аналізу процедурних форм здійснення судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві встановлено, що вони становлять самостійну процесуальну складову механізму реалізації контрольної функції суду, забезпечуючи практичне втілення конституційного принципу обов'язковості судових рішень. Визначено, що процедурна форма судового контролю являє собою встановлений господарським процесуальним законодавством порядок реалізації контрольних повноважень суду, який забезпечує перевірку законності діяльності суб'єктів примусового виконання та сприяє досягненню кінцевої мети судового захисту — реальному виконанню судового рішення.

Встановлено, що розвиток процедурних форм судового контролю у господарському судочинстві характеризується послідовною еволюцією від фрагментарного нормативного регулювання до формування цілісної системи процесуальних механізмів. Обґрунтовано, що визначальними етапами цього процесу стали судова реформа 2017 року, якою вперше комплексно врегульовано судовий контроль у Господарському процесуальному кодексі України, та прийняття Закону України № 4094-IX від 21 листопада 2024 року, який суттєво модернізував відповідний процесуальний інструментарій, запровадивши нові форми судового контролю та забезпечивши подальшу гармонізацію господарського, цивільного й адміністративного судочинства.

Визначено, що чинне господарське процесуальне законодавство передбачає дві взаємопов'язані процедурні форми судового контролю: оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів примусового виконання та інститут подання й розгляду звіту про виконання судового рішення. Зроблено висновок, що зазначені процедури не конкурують між собою, а виконують

різні функції у єдиному механізмі забезпечення виконання судових рішень. Якщо процедура оскарження має переважно реактивний і правовідновлювальний характер, будучи спрямованою на усунення вже допущених порушень, то інститут звіту виконує превентивну та моніторингову функції, забезпечуючи безперервний судовий контроль за належним виконанням судового рішення та своєчасне реагування на випадки ухилення боржника від виконання покладених на нього обов'язків.

Охарактеризовано особливості реалізації окремих процедурних форм судового контролю та встановлено, що їх ефективність значною мірою залежить від чіткості процесуального регулювання, належного визначення компетенції суду, додержання процесуальних строків і забезпечення балансу між диспозитивністю учасників виконавчого провадження та активною контрольною роллю суду. Водночас виявлено низку проблем правового регулювання, зокрема відсутність належного механізму реагування на невиконання ухвали суду за результатами розгляду скарги, недостатню визначеність критеріїв оцінки звіту боржника, неврегульованість окремих питань юрисдикції у зведеному виконавчому провадженні та необхідність подальшої уніфікації процедурних механізмів судового контролю в різних видах судочинства. Зроблено висновок, що подальший розвиток процедурних форм судового контролю має бути спрямований на усунення виявлених прогалин, формування єдиної судової практики та вдосконалення процесуального законодавства, що забезпечить підвищення ефективності виконання судових рішень у господарському судочинстві.

7. Інститут подання та розгляду звіту про виконання судового рішення є якісно новим елементом системи судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві, який суттєво розширив процесуальний інструментарій суду після прийняття Закону України № 4094-ІХ від 21 листопада 2024 року. На відміну від традиційної процедури оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів примусового виконання, новий інститут орієнтований на безпосередній контроль за поведінкою

боржника та спрямований на забезпечення фактичного виконання судового рішення.

У результаті аналізу норм Господарського процесуального кодексу України визначено особливості сфери застосування цього інституту, процесуальних підстав його ініціювання, порядку подання й розгляду звіту, а також правових наслідків його прийняття чи неприйняття. Обґрунтовано, що законодавець свідомо обмежив сферу застосування цього механізму переважно категоріями немайнових спорів, а також значно розширив його використання щодо органів державної влади, органів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання державного і комунального секторів економіки, враховуючи системний характер проблеми невиконання судових рішень зазначеною категорією боржників.

Особливу увагу приділено дослідженню юридичної природи інституту звіту, що дозволило зробити висновок про його самостійний, а не похідний характер у системі процедурних форм судового контролю. Встановлено, що інститут звіту не дублює механізм судового оскарження діяльності виконавця, а виконує окрему компенсаторну функцію, спрямовану на підвищення ефективності виконання судових рішень у тих випадках, коли можливості традиційного виконавчого провадження є недостатніми для досягнення реального результату. Водночас доведено, що запровадження персоналізованого обов'язку керівника юридичної особи-боржника подавати звіт і можливість застосування до нього заходів процесуального примусу свідчать про посилення адміністративно-правових засобів впливу у сфері господарського судочинства.

Порівняльний аналіз двох процесуальних форм судового контролю (розгляду скарги та розгляду звіту) дозволив визначити їх принципові відмінності за об'єктом судового контролю, суб'єктним складом ініціювання, сферою застосування та характером процесуальних наслідків. Водночас охарактеризовано їх як взаємодоповнювальні елементи єдиного механізму забезпечення виконання судових рішень, у межах якого реактивні та

превентивно-моніторингові способи судового впливу функціонують у тісному взаємозв'язку.

Проведений аналіз також засвідчив наявність окремих проблем правового регулювання цього інституту. Зокрема, встановлено недостатню визначеність критеріїв оцінки достатності заходів, вжитих боржником для виконання судового рішення, відсутність законодавчо визначених часових меж циклічної процедури звітування, неврегульованість взаємодії між судовим контролем та виконавчим провадженням, а також дискусійність питання персоніфікації процесуальної відповідальності керівника юридичної особи-боржника. З огляду на це зроблено висновок, що подальший розвиток інституту подання та розгляду звіту про виконання судового рішення має здійснюватися шляхом удосконалення його процесуального регулювання, формування єдиної правозастосовної практики Верховного Суду та забезпечення більш узгодженого поєднання механізмів судового контролю і виконавчого провадження, що сприятиме підвищенню ефективності виконання судових рішень у господарському судочинстві.

8. Проведено порівняльно-правовий аналіз моделей організації примусового виконання судових рішень та судового контролю за відповідною діяльністю, що функціонують у Франції, Німеччині, Польщі, Італії, державах Балтії, Грузії, Молдові, США та Канаді. Комплексно охарактеризовано централізовану, децентралізовану і змішану моделі виконавчого провадження, а також публічно-правовий, приватноправовий та комбінований способи організації виконавчої діяльності. Встановлено, що жодна із досліджених моделей не може розглядатися як універсальна, а результативність примусового виконання залежить не стільки від державного чи приватного статусу виконавця, скільки від узгодженості інституційних, процесуальних, інформаційних і контрольних складників відповідної системи.

Порівняно характер судового контролю в різних організаційних моделях та виявлено стійкий взаємозв'язок між рівнем професійної,

організаційної й фінансової автономії виконавця та інтенсивністю зовнішнього контролю за його діяльністю. Доведено, що розширення самостійності приватного виконавця має супроводжуватися доступним судовим оскарженням, дієвим дисциплінарним механізмом, професійним самоврядуванням, страхуванням відповідальності та невідворотністю майнових наслідків за неправомірні дії. У цьому контексті виокремлено французьку й італійську моделі спеціалізованого судді з виконання, латвійську багаторівневу систему судового, адміністративного та професійного нагляду, а також німецьке поєднання процесуальних гарантій боржника з обов'язком повного і достовірного розкриття його майнового стану.

Розкрито практичну цінність польського та грузинського досвіду цифровізації виконавчого провадження, інтегрованого доступу виконавців до державних реєстрів, банківських і податкових інформаційних ресурсів, автоматизації документообігу та спрощення доступу учасників до судового оскарження. Зроблено висновок, що саме належна інформаційна інтеграція істотно скорочує строки виконання, зменшує можливості приховування активів і створює об'єктивну інформаційну основу для судового контролю.

Окремо охарактеризовано зарубіжні підходи до врахування економічної природи боржника — суб'єкта господарювання. Обґрунтовано доцільність використання окремих елементів італійської моделі судового управління арештованим майном, яка дає змогу поєднати інтерес стягувача в одержанні присудженого зі збереженням господарської життєздатності підприємства-боржника. Водночас установлено недоцільність механічного перенесення до України децентралізованих моделей США і Канади, зумовлених федеративним устроєм та особливостями системи загального права.

Узагальнено, що для України найбільш перспективним є не запозичення завершеної іноземної моделі, а вибіркова адаптація її окремих елементів: функціональної спеціалізації суддів у питаннях виконання,

оперативного судового реагування, багаторівневого контролю за виконавцями, стандартизації скарг, відеофіксації окремих виконавчих дій, цифрової інтеграції інформаційних систем, диференційованої відповідальності та розмежування технічних і юрисдикційних функцій. Доведено, що відповідні запозичення мають здійснюватися з урахуванням змішаної моделі виконавчого провадження, структури господарських судів, національної правової культури та неприпустимості підміни судом безпосередньої діяльності виконавця.

9. Комплексно охарактеризовано сучасний стан законодавчого регулювання та практики реалізації судового контролю за виконанням судових рішень у господарському судочинстві, виявлено його основні нормативні, організаційні та функціональні проблеми й обґрунтовано авторську концепцію подальшого розвитку цього інституту. Встановлено, що судовий контроль не повинен підміняти діяльність суб'єктів виконання судового рішення, а має виконувати контрольне, коригувальне та гарантійне призначення, забезпечуючи своєчасне виявлення юридичних, організаційних і поведінкових перешкод для реального поновлення порушеного права.

Виокремлено концептуальні засади оновленої моделі судового контролю, до яких віднесено принципи неприпустимості підміни судом суб'єктів виконання, субсидіарності та диференційованої інтенсивності судового втручання, пропорційності судового реагування, результативності та добросовісності. Обґрунтовано, що ефективність судового контролю має оцінюватися не за кількістю постановлених ухвал, поданих звітів чи застосованих санкцій, а насамперед за практичними результатами виконання судових рішень, строками такого виконання та необхідністю повторного контрольного втручання, без механічного ототожнення часової послідовності застосування контрольного заходу і виконання рішення з наявністю прямого причинного зв'язку між ними.

Обґрунтовано необхідність переходу від фрагментарної та переважно реактивної моделі до диференційованої ризик-орієнтованої системи судового

контролю. Запропоновано розмежувати звичайний і посилений рівні контролю та нормативно закріпити поняття ознак ризику невиконання судового рішення. До таких ознак віднесено, зокрема, тривалу відсутність істотних виконавчих дій за відсутності об'єктивно виправданих причин, повторне скасування постанов виконавця, повернення виконавчого документа без фактичного виконання, відчуження значної частини активів, неодноразове невиконання законних вимог виконавця, наявність кількох тривалий час невиконаних судових рішень та ознаки умисного чи недобросовісного ухилення боржника. Встановлено, що відповідні індикатори не є рівнозначними за своєю доказовою вагою і не повинні автоматично створювати презумпцію недобросовісності, а підлягають оцінюванню окремо або у сукупності залежно від їх характеру.

Розкрито необхідність розмежування обов'язкового, обов'язкового посиленого та дискреційного режимів судового контролю. Визначено, що дворівневість характеризує інтенсивність контрольних заходів, тоді як трирежимна конструкція — підстави їх застосування та межі судової дискреції. Обґрунтовано, що обов'язковий контроль має пов'язуватися лише з прямо визначеними законом істотними підставами, тоді як інші обставини можуть ураховуватися судом у межах дискреційного контролю за умови належного мотивування. Наголошено, що ініціювання контролю судом не повинно перетворювати його на адміністратора виконавчого провадження, передбачати самостійний пошук активів, збирання доказів замість учасників або визначення конкретної послідовності господарських, управлінських чи виконавчих дій.

Обґрунтовано якісну трансформацію змісту звіту про виконання судового рішення — від формального інформування до структурованого документа, що відображає вжиті заходи, причини невиконання, наявні перешкоди та запропонований самим боржником реалістичний план подальшого виконання. Запропоновано включати до звіту відомості про конкретні здійснені дії, причини невиконання, відповідальних у межах

внутрішньої компетенції посадових осіб або структурні підрозділи, прогнозовані строки подальших заходів, необхідні адміністративні, бюджетні, корпоративні чи реєстраційні процедури та документальне підтвердження вжитих дій. Встановлено, що суд має оцінювати повноту, реалістичність, добросовісність і документальну підтвердженість запропонованого боржником плану, не формуючи його та не визначаючи замість боржника конкретного алгоритму виконання.

Доведено доцільність персоніфікації відповідальності посадових осіб боржника за їхню власну процесуальну, організаційну чи управлінську поведінку в межах реальної компетенції, без автоматичного перекладення на них відповідальності за сам факт невиконання юридичною особою судового рішення. Обґрунтовано необхідність установлення конкретного обов'язку, належності його до компетенції відповідної особи, наявності фактичної можливості діяти належним чином та причинного зв'язку між її поведінкою і невиконанням або затримкою виконання судового рішення.

Запропоновано сформувати диференційовану систему пропорційного судового реагування з розмежуванням контрольних та організаційно-процесуальних заходів, власне заходів процесуального примусу та інших форм реагування. Встановлено, що процесуальний примус має застосовуватися не за сам факт об'єктивної неможливості виконання рішення, а у випадках процесуальної недобросовісності, безпідставної бездіяльності, невиконання конкретного процесуального обов'язку або невжиття доступних і розумних заходів. Обґрунтовано принцип поступовості та достатності судового реагування без механічної необхідності проходження всіх його стадій у випадках очевидної або грубої недобросовісності.

Окремо обґрунтовано перспективну можливість запровадження інституту астренту щодо судових рішень зобов'язального характеру як спеціального грошового стимулювального заходу, спрямованого на створення для боржника зростаючого економічного мотиву до виконання обов'язку, реалізація якого безпосередньо залежить від його поведінки.

Запропоновано розглядати доповнення ГПК України окремою статтею 345-5 як один із можливих способів нормативного закріплення такого інституту. Водночас встановлено необхідність попереднього міжгалузевого опрацювання його правової природи, співвідношення з процесуальним штрафом, матеріально-правовими наслідками невиконання, процедурами банкрутства та особливостями застосування щодо публічних боржників.

Розроблено спеціальну модель судового контролю щодо державних і комунальних боржників на основі бюджетно-управлінського звітування, яке має розкривати вжиті бюджетні, організаційні й управлінські заходи, причини затримки, стан відповідних процедур та компетенцію відповідальних посадових осіб. Обґрунтовано, що саме по собі посилення на відсутність бюджетного фінансування не може автоматично визнаватися достатнім підтвердженням добросовісності публічного боржника. Водночас визначено межі такого контролю: суд має оцінювати правомірність, своєчасність і добросовісність дій боржника, але не вправі визначати бюджетні пріоритети, перерозподіляти асигнування або підміняти собою компетентних суб'єктів бюджетного процесу.

Систематизовано додаткові організаційні та забезпечувальні напрями вдосконалення, до яких віднесено інтеграцію ЄСІТС та АСВП із диференційованими рівнями доступу та належними гарантіями захисту інформації; удосконалення механізмів судового реагування на неналежне виконання виконавцями процесуальних обов'язків без підміни дисциплінарної юрисдикції; функціональну спеціалізацію та методичне узагальнення судової практики без зміни правил процесуальної компетенції й автоматизованого розподілу; запровадження розширених статистичних показників практичної результативності; а також функціональне узгодження механізмів судового контролю зі зміною способу чи порядку виконання судового рішення.

Узагальнено комплекс пропозицій, диференційованих на зміни до ГПК України, міжгалузеві та міжвідомчі напрями й організаційні, інформаційно-

технологічні та методологічні рекомендації. Запропоновано вдосконалення статей 331, 339, 345, 345-1–345-4 ГПК України щодо загальних засад диференційованого контролю, нормативного визначення ознак ризику, змісту звіту, персоніфікації організації виконання, пропорційності судового реагування, мотивування відмови у встановленні контролю, реагування на неналежну поведінку виконавця та співвідношення судового контролю зі зміною способу чи порядку виконання.

Зроблено висновок, що системне, поетапне та взаємоузгоджене впровадження запропонованої моделі здатне забезпечити формування цілісного механізму судового контролю, який поєднуватиме ризик-орієнтований і диференційований характер судового втручання, змістовне звітування, персоніфіковану відповідальність, пропорційне судове реагування, цифрову інтеграцію та спеціальні механізми щодо публічних боржників, зберігаючи при цьому функціональну самостійність системи примусового виконання та дотримання принципу неприпустимості підміни судом суб'єктів виконання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р. : ратифікована Законом України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
2. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-ВР>.
3. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційною скаргою Плєскача В'ячеслава Юрійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів частини першої статті 294, частини шостої статті 383 Кодексу адміністративного судочинства України (щодо рівноправності сторін під час судового контролю за виконанням судового рішення) від 01 березня 2023 р. № 2-р(II)/2023. Справа № 3-27/2022(54/22) / Конституційний Суд України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-23#Text>.
4. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02 червня 2016 р. № 1401-VIII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 28. Ст. 532. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#Text>.
5. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 червня 2016 р. № 1402-VIII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31. Ст. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
6. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06 листопада 1991 р. № 1798-XII (у редакції Закону України від 03 жовтня 2017 р. № 2147-VIII) / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>.

7. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів : Закон України від 03 жовтня 2017 р. № 2147-VIII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 48. Ст. 436. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text>.

8. Івасин О. Р. Судовий контроль за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві: спеціальні способи. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право. 2018. № 5(17). С. 93–100. URL: <https://visnyk.iful.edu.ua/випуск-журналу-№17/судовий-контроль-за-виконанням-судов-2/>.

9. Василяка К. Контроль за виконанням судових рішень господарських судів: проблемні аспекти. Асоціація суддів господарських судів України. 2017. 31 жовтня. URL: <https://mk.arbitr.gov.ua/sud5016/pres-centr/publications/390888/>.

10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення положень про судовий контроль за виконанням судових рішень : Закон України від 21 листопада 2024 р. № 4094-IX / Верховна Рада України. Голос України. 2024. 18 грудня. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4094-20>.

11. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.

12. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06 липня 2005 р. № 2747-IV / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2005. № 35–36, 37. Ст. 446. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>.

13. Ладиченко В. В., Потьомкін С. О. Поняття і суть судового контролю за виконанням судових рішень. Часопис Київського університету права. 2023. № 3. С. 190–198. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.3.2023.39>. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/984/920>.
14. Кропивна К. О. Судовий контроль як засіб забезпечення ефективного виконання судових рішень. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право. 2016. № 3/4(31–32). С. 177–182. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKPI_soc_2016_3-4_29.
15. Кайдашев Р. П. Сутність судового контролю в адміністративному процесі України. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2015. № 3(77). С. 126–131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2015_3_19.
16. Сасевич О. М. Судовий контроль за виконанням дискреційних повноважень. Судово-юридична газета. 2019. 12 листопада. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/154340-sudoviykontrol-za-vikonannyam-diskreitsynikh-povnovazhen>.
17. Верба-Сидор О. Б. Співвідношення судового та відомчого контролів за діяльністю приватних виконавців у механізмі забезпечення прав особи. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. 2021. Т. 2. № 94. С. 84–98. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/1372/1243>.
18. Верба-Сидор О. Б. Правосуб'єктність суду у виконавчому провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2012. 244 с.
19. Смокович М. І. Судова влада: місце в суспільстві та судовий контроль. Юридична Україна. 2012. № 10. С. 105.

20. Хотинська О. З. Обов'язковість судових рішень як конституційна засада судочинства України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / Академія адвокатури України. Київ, 2006. 195 арк.
21. Коліна А. О. Штрафні санкції в господарському процесі. Актуальні проблеми держави і права. 2012. Вип. 66. С. 427–434. URL: <https://apdp.in.ua/v66/64.pdf>
22. Юридична енциклопедія : у 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2003. Т. 5 : П–С. 736 с.
23. Куян І. До питання про публічність і суверенність державної влади. Право України. 2009. № 11. С. 52–57. URL: <https://nasplib.isoftware.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/d2ff20c8-7450-4336-9d29-7ba12ea9567b/content>.
24. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Юридична думка, 2004. Т. 1 : Загальна частина. 584 с.
25. Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Ін-Юре, 2002. 668 с.
26. Битяк Ю. П., Гаращук В. М., Зуй В. В. Адміністративне право : підручник. Харків : Право, 2013. 656 с.
27. Про здійснення дискреційних повноважень адміністративними органами : Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № R(80)2 від 11 березня 1980 р. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/rada_yevropy_rekomendaciya_r_80_2_3.pdf.
28. Коломоець Т. О. Адміністративний примус у публічному праві України: теорія, досвід та практика реалізації : монографія / за заг. ред. В. К. Шкарупи. Запоріжжя : Поліграф, 2004. 404 с.

29. Стефанюк В. С. Судовий адміністративний процес : монографія. Київ : Консум, 2003. 463 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFIJ_2011/STEFANYK_2003.pdf.
30. Судова влада : монографія / І. Є. Марочкін, Л. М. Москвич, І. В. Назаров та ін. ; за заг. ред. І. Є. Марочкіна. Харків : Право, 2015. 792 с.
31. Михайлов О. О. Правова природа судового контролю за діяльністю публічної адміністрації: окремі теоретико-правові аспекти. Київський часопис права. 2021. № 3. С. 134–139.
32. Куйбіда Р. О. Реформування правосуддя в Україні: стан і перспективи : монографія. Київ : Атіка, 2004. 288 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0003931.
33. Остапенко О. І. Наукові уявлення про механізм адміністративно-правового регулювання. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2010. № 2. С. 142–149.
34. Фоменко А. Є., Сидорова Е. О., Юніна М. П. Адміністративне право : підручник / за заг. ред. О. С. Юніна. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2022. 428 с.
35. Баран М. Механізм адміністративно-правового регулювання інформаційної безпеки. Visegrad Journal on Human Rights. 2021. № 4. С. 25–30.
36. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2001. 656 с.
37. Андреев А. В. Механізм правового регулювання суспільних відносин: окремі аспекти щодо визначення поняття та особливостей. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 6. С. 125–128.

38. Уварова Н. В., Логвиненко Б. О. Механізм правового регулювання суспільних відносин як вид механізму публічного управління. Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects : collective monograph. Riga : Baltija Publishing, 2023. С. 143–159. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-279-1-6>.

39. Соболь Є. Ю., Звенигородська О. В. Основні складові елементи адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини. Наукові записки. Серія: Право. 2022. № 13. С. 70–74.

40. Гумін О. М., Пряхін Є. В. Адміністративно-правове забезпечення: поняття та структура. Наше право. 2014. № 4. С. 46–50.

41. Бойко В. П. Адміністративно-правові засади правосуддя в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07 / ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»». Київ, 2023. 427 с.

42. Бойко В. П. Поняття та зміст адміністративно-правового забезпечення ефективності функціонування судової влади України. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 1(287). С. 96–100.

43. Христова Г. О. Гарантії прав людини. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 3 : Загальна теорія права / редкол.: О. В. Петришин (голова) та ін. Харків : Право, 2017. С. 92–95.

44. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 30. Ст. 260. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

45. Стаття 129-1 Конституції України: узагальнення практики Конституційного Суду України / Конституційний Суд України. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka/129-1>.

46. Case of Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine (Application no. 40450/04) : Judgment of the European Court of Human Rights of 15 October 2009. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:\[%22001-95032%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22itemid%22:[%22001-95032%22]}).

47. Case of Hornsby v. Greece (Application no. 18357/91) : Judgment of the European Court of Human Rights of 19 March 1997. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-58020%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-58020%22]}).

48. Європейська комісія з ефективності правосуддя (CEPEJ). Керівні принципи щодо якості юрисдикційного провадження у справах цивільного та адміністративного характеру / Робоча група з питань якості правосуддя (CEPEJ-GT-QUAL). CEPEJ(2025)8. Прийнято на 44-му пленарному засіданні CEPEJ 4–5 червня 2025 р. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/supreme/rizne/Kerivni_principu.pdf.

49. Фурса С. Я., Фурса Є. І. Судовий контроль за виконанням судових рішень і нагляд за діяльністю виконавців згідно Рекомендацій Європейської комісії з ефективності правосуддя: доцільність законодавчих новел та наукові концепції. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. Т. 1. № 5. С. 321–327. URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/342322>.

50. Про виконавче провадження : Закон України від 02 червня 2016 р. № 1404-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>.

51. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів : Закон України від 02 червня 2016 р. № 1403-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#Text>.

52. Строк для оскарження рішень, дій або бездіяльності виконавця обчислюється у календарних днях – Велика Палата Верховного Суду / Верховний Суд. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/690782/>.

53. Велика Палата ВС вирішила юрисдикційне питання щодо оскарження рішень, дій чи бездіяльності посадової особи відділу ДВС: постанова у справі № 175/1571/15, провадження № 14-51цс21 / Верховний Суд. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1241372/>.

54. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України від 18 жовтня 2018 р. № 2597-VIII / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text>.

55. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України від 12 липня 2001 р. № 2658-III / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text>.

56. Загальне адміністративне право : підручник / за заг. ред. Б. Візера, Я. Лагура, Т. Карабін, О. Білаша. Одеса : Юридика, 2025. 418 с.

57. Максименко О. В. Особливості суб'єктів адміністративних правовідносин в теорії адміністративного права. Матеріали конференції Житомирського державного технологічного університету. 2020. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/11/67-2.pdf>.

58. Мороз В. П. Окремі аспекти визначення адміністративно-правового статусу органів та осіб, уповноважених на примусове виконання судових рішень. Нове українське право. 2021. № 6. С. 114–119.

59. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 10 вересня 2021 р. у справі № 520/4702/2020, адміністративне провадження № К/9901/32486/20. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=99521698>.

60. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 11 серпня 2021 р. у справі № 520/7497/2020, адміністративне провадження № К/9901/31550/20. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=98921187>.

61. Про гарантії держави щодо виконання судових рішень : Закон України від 05 червня 2012 р. № 4901-VI / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 17. Ст. 158. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4901-17#Text>.

62. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 2–3. Ст. 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.

63. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України : постанова Кабінету Міністрів України від 02 липня 2014 р. № 228. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF#Text>.

64. Міхєєв М. В. Адміністративно-правове регулювання діяльності державних і приватних виконавців в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2019. 23 с.

65. Когутич Є. Д. Адміністративно-правове забезпечення здійснення контролю за діяльністю приватних виконавців в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Науково-дослідний інститут публічного права. Київ, 2019. 213 с.

66. Угриновська О. І., Івашко О. Д. Звернення стягнення на грошові кошти та (або) майно інших осіб: пошук законодавчого компромісу та огляд правозастосовної практики. Проблеми законності. 2021. Вип. 154. С. 93–108. DOI: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.154.232853>.

67. Постанова Верховного Суду у складі судової палати для розгляду справ щодо земельних відносин та права власності Касаційного господарського суду від 18 вересня 2025 р. у справі № 922/82/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131882931>.

68. Контроль за виконанням судових рішень господарських судів: проблемні аспекти / Господарський суд Миколаївської області. URL: <https://mk.arbitr.gov.ua/sud5016/pres-centr/publications/390888/>.

69. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13 квітня 2023 р. у справі № 910/21981/16. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_sud_palat_kgs_vs/2023_04_13_910_21981_16.

70. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 17 квітня 2024 р. у справі № 905/1054/20. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=118482850>.

71. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 26 грудня 2023 р. у справі № 724/1649/22, провадження № 61-1607св23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115974225>.

72. Огляд практики застосування Верховним Судом Закону України «Про виконавче провадження» / Верховний Суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Oglyad_vik_prov_Gosr_spr.pdf.

73. Мирошніченко І. Судовий контроль за виконанням судових рішень: актуальна практика Верховного Суду. Ліга:Закон. URL: https://www.kpdconsulting.com.ua/ua/publications_view/sudovij-kontrol-za-vikonannjam-sudovih-rishen-aktualna-praktika-verhovnogo-sudu-pmuq/.

74. Судовий контроль за виконанням рішень в позовному провадженні цивільного судочинства в Україні. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2023. URL: <https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/437>.

75. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення судового контролю за виконанням судових рішень у господарському і цивільному судочинстві № 7042 від 11 лютого 2022 р. / Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/38924>.

76. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 10 січня 2023 р. у справі № 760/9306/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108321735>.

77. Слободяник Т. М. Застосування заходів процесуального примусу в господарському процесі: окремі аспекти. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. Вип. 83. Т. 1. С. 398–402.

78. Жукевич І. В. Судовий контроль в аспекті виконання судових рішень щодо майнових прав у цивільних справах. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2024. Вип. 85. Т. 1. С. 277–281.
79. Фурса С. Я., Фурса Є. І., Мальський М. М. Керівні принципи Європейської комісії з ефективності правосуддя та їх вплив на примусове виконання рішень в Україні. Науковий вісник Ужгородського університету. 2025. № 90. С. 223–229.
80. Лимарь І. В. Судовий контроль за виконавчим провадженням у цивільному процесі : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право» / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2023. 259 с.
81. Козаков В., Олефір О. Виконавча служба зарубіжних країн: кращі практики та досвід для України. Публічно-управлінські та цифрові практики. 2024. Вип. 3. С. 48–59.
82. П'ятницький А. В. Досвід країн Європи щодо правового забезпечення реалізації заходів примусового виконання судових рішень та можливості його використання в Україні. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2017. № 4(79). С. 226–233.
83. Мальцева Є. В. Порівняльний аналіз систем виконавчого провадження в Україні та зарубіжних державах. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. 2013. Т. 26(65). № 1. С. 44–48.
84. Фіолевський Д. П., Лобанцев С. Ю., Мезенцев Є. І. Державна виконавча служба в Україні : навч. посіб. Київ : Алерта, 2004. 564 с.
85. Більчук О. А. Зарубіжний досвід адміністративно-правового забезпечення реалізації державної політики у сфері примусового виконання судових рішень та рішень інших органів: напрями та моделі запозичення для України. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 11. С. 318–321.

86. Ordonnance n° 45-2592 du 2 novembre 1945 relative au statut des huissiers. Légifrance. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGITEXT000006069177/>.
87. Сіверін Д. В. Зарубіжний досвід діяльності органів, що здійснюють повноваження, пов'язані із виконанням судових рішень, та його адаптація до вітчизняної правової системи. Європейські перспективи. 2014. № 3. С. 81–87.
88. Плохута Є. П. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання у сфері виконання судових рішень і рішень інших органів і можливості його використання в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 10. С. 462–467.
89. Верба О. Б. Повноваження суду та інших органів на стадії примусового виконання рішень за законодавством Німеччини. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2008. Вип. 46. С. 103–111.
90. Bürgerliches Gesetzbuch; Zivilprozessordnung. Buch 8: Zwangsvollstreckung. Gesetze im Internet. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/>.
91. Колобов Л. Порівняльний аналіз виконавчого провадження в провідних зарубіжних країнах. Jurnalul juridic național: teorie și practică. 2017. № 6. С. 86–89.
92. Шандрук С. Системи примусового виконання рішень суду. Світовий досвід. Демократичне врядування. 2010. Вип. 5. URL: http://lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik5/fail/+Shandruk.
93. Святогор О. Зарубіжний досвід організації виконання рішень у господарських справах. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 3. С. 71–76.
94. Боже І. Практика виконання судових рішень у Латвії. Вісник центру комерційного права. 2009. № 4. С. 6–8.

95. Lietuvos Respublikos antstolių įstatymas, 2002 m. gegužės 9 d. Nr. IX-876 [Law on Bailiffs of the Republic of Lithuania, 9 May 2002, No. IX-876] / Lietuvos Respublikos Seimas. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/rs/legalact/TAD/TAIS.198403/>.
96. Kohtutäituri seadus, vastu võetud 17.01.2001, RT I 2001, 16, 69, jõustumine 01.03.2001 [Bailiffs Act of the Republic of Estonia, adopted 17 January 2001, entered into force 1 March 2001]. Riigi Teataja. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/26816>.
97. Law of Georgia on Enforcement Proceedings. Legislative Herald of Georgia. URL: <https://matsne.gov.ge/en/document/view/18442>.
98. National Bureau of Enforcement. History of the enforcement system. URL: https://old.nbe.gov.ge/index.php?lang_id=ENG&sec_id=20.
99. Кузьміна І. С. Місце приватних виконавців у системі суб'єктів виконавчого провадження України. Порівняльно-аналітичне право. 2014. № 8. С. 143–146.
100. Теремецький В. І., Крупнова Л. В. Застосування зарубіжного досвіду в сфері виконання юрисдикційних рішень в Україні. Судова апеляція. 2016. № 4(45). С. 38–45.
101. У КЦС ВС обговорили механізми судового контролю за виконанням судових рішень / Верховний Суд. 2026. 12 березня. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1987535/>.

ДОДАТКИ

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Статті, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Михальська Ю. Судовий контроль у механізмі адміністративно-правового забезпечення обов'язковості судових рішень. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2025. № 8(76). Р. 223–229. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2025.8.38>.
2. Михальська Ю.Б. Звіт про виконання судового рішення як форма судового контролю у господарському судочинстві. *Галицькі студії: Юридичні науки*. 2025. Вип. 12. С. 109–115. DOI: https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2025-12-16.
3. Михальська Ю.Б. Форми реалізації судового контролю за виконанням рішень у господарському судочинстві. *Правові новели*. 2025. № 27. С. 487–495. DOI: <https://doi.org/10.32782/ln.2025.27.59>.
4. Михальська Ю.Б. Правова природа судового контролю за виконанням судових рішень: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Вип. 6. С. 406–412. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.6.64>.
5. Михальська Ю.Б. Теоретичні засади становлення судового контролю за виконанням судових рішень. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Вип. 5. С. 445–451. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.5.70>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Михальська Ю.Б. Правове регулювання судового контролю за виконанням рішень у господарському судочинстві. *Proceedings of the International scientific conference “European Integration as a Factor in the*

Renewal of Legal Science in Ukraine”, Riga, the Republic of Latvia, April 16–17, 2026. Riga : Publishing House “Baltija Publishing”, 2026. P. 161–170. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-688-1-43>.

2. Михальська Ю.Б. Суб’єкти судового контролю за виконанням судових рішень: адміністративно-правовий аспект. *Права людини та публічне врядування* : IX Міжнародний правничий форум, м. Чернівці, 29 травня 2026 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2026. С. 383–390. DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-613-6-94>.